

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

ZÁVISLOST NA ELEKTRONICKÝCH
CIGARETÁCH U ADOLESCENTŮ
ELECTRONIC CIGARETTE ADDICTION IN ADOLESCENTS

Bakalářská diplomová práce

Autor: **Anna Žemličková**
Vedoucí práce: **PhDr. Eva Aigelová, Ph.D.**

Olomouc

2024

Děkuji PhDr. Evě Aigelové, Ph.D. za její vřelý a nápomocný přístup při vedení této bakalářské práce, za její ochotu, podnětné nápady a rady při jejím vypracovávání. Děkuji rodičům, partnerovi a nejbližším za jejich podporu nejen při psaní bakalářské práce, ale i během celého studia. Velké poděkování patří všem respondentům, kteří mi věnovali čas a byli ochotní zúčastnit se studie.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Závislost na elektronických cigaretách u adolescentů“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis

OBSAH

Číslo	Kapitola	Strana
	OBSAH	3
	ÚVOD	5
	TEORETICKÁ ČÁST	7
1	ZPŮSOBY UŽÍVÁNÍ TABÁKU	8
	1.1 Nikotin.....	10
	1.1.1 Závislost na nikotinu	11
2	AKTUÁLNÍ TRENDY UŽÍVÁNÍ TABÁKU	13
3	ADOLESCENCE	16
	3.1 Dospívající a závislost na tabáku	18
	3.2 Faktory ovlivňující vznik závislosti na tabáku.....	20
4	ELEKTRONICKÉ CIGARETY	24
	4.1 Princip fungování elektronické cigarety.....	24
	4.2 Typy elektronických cigaret	25
	4.3 Využití a rizika elektronických cigaret.....	27
	4.3.1 Využití jako substituční léčba závislosti na tabáku.....	27
	4.3.2 Rizika a složení elektronických cigaret.....	28
	4.4 Prevalence.....	31
	4.5 Regulace u nás a ve světě	35
	VÝZKUMNÁ ČÁST	39
5	VÝZKUMNÝ PROBLÉM	40
	5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky	41
6	METODOLOGICKÝ RÁMEC	42
	6.1 Design výzkumu	42
	6.1.1 Případová studie	42
	6.2 Metoda sběru dat	43
	6.3 Metoda zpracování a analýzy dat	44
7	SEBEREFLEXE VÝZKUMNÍKA	46
8	ETICKÉ HLEDISKO VÝZKUMU	47
9	VÝZKUMNÝ SOUBOR	48
	9.1 Charakteristika a popis výzkumného souboru.....	48
	9.2 Metody výběru výzkumného souboru	49
10	ANALÝZA DAT A VÝSLEDKY	50
	10.1 Představení jednotlivých respondentů	50
	10.2 Vztažná témata a podtémata	55

10.2.1	Kuřácká kariéra	55
10.2.2	Motivace a vzorce užívání elektronických cigaret	60
10.2.3	Role a postoje rodičů	69
10.2.4	Vliv užívání elektronických cigaret na utváření postojů vůči sobě a vůči společnosti.....	72
10.3	Odpovědi na výzkumné otázky	75
11	DISKUZE.....	80
12	ZÁVĚR.....	87
	SOUHRN	89
	LITERATURA.....	93
	SEZNAM TABULEK A OBRÁZKŮ.....	105
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	106
	PŘÍLOHY.....	107

ÚVOD

Elektronické cigarety jsou fenoménem, který se ve společnosti objevil okolo roku 2006. Od té doby prošly řadou inovací a pohled na ně se stále nijak neustálil. Přestože jsou na trhu pomalu osmnáct let, chybí dostatečné empirické podklady o jejich škodlivosti či o možnostech jejich využití. Jejich možný potenciál vidíme hlavně v léčbě závislosti na nikotinu, kterého dnes využívá řada programů léčby závislosti. Ostatní uživatele lákají hlavně svým minimalistickým a moderním vzhledem, zajímavými příchutěmi a poměrně snadnou dostupností. Z těchto důvodů se snadno dostávají mezi dospívající, u kterých se množství uživatelů neustále zvyšuje. Ve své bakalářské práci jsem se proto rozhodla prozkoumat vzorce a motivaci užívání elektronických cigaret adolescenty. Výzkum v oblasti užívání elektronických cigaret adolescentů by mohl přispět ke změně jejich propagace, dostupnosti a rozšíření jak v České republice, tak i ve světě. Zároveň by mohl sloužit jako podklad pro další výzkumné práce či jako forma edukace pro adolescenty a jejich rodiče.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a výzkumnou část. Teoretická část obsahuje čtyři hlavní kapitoly. Obsahem jsou aktuální způsoby užívání tabáku, aktuální trendy a rozvoj tabákových výrobků v posledních letech. Samostatná kapitola je věnována i vývojovému období adolescence, které je považováno jako jedno z nejrizikovějších pro vznik závislosti. Jsou popsány rizikové faktory, které spolupůsobí na vzniku závislosti a další formy rizikového chování u adolescentů. Poslední kapitola se týká popisu fungování elektronických cigaret, prevalenci a rozdílných postojů vybraných zemí k jejich regulaci.

Výzkumná část se zabývá postoji a motivy k užívání elektronických cigaret českých adolescentů. Cílem práce je popsat kuřáckou kariéru respondentů. Cíl práce je formulován třemi výzkumnými otázkami. První otázka měla za cíl popsat motivaci užívání elektronických cigaret. Zaměřovali jsem se na jejich dosavadní zkušenosti s tabákovými výrobky a důvody k užívání elektronických cigaret. Součástí byl i detailnější popis vzorců užívání, klady a zápory elektronických cigaret a získávání elektronických cigaret. Druhá výzkumná otázka se zaměřovala na pohled a roli rodičů v kouření adolescentů. Konkrétně nás zajímal jejich postoj a následná reakce. Poslední výzkumná otázka se týkala subjektivního pohledu uživatelů na sebe samotného a roli sociální skupiny v užívání. Zaměřovali jsme se na vliv sociální skupiny na utváření postojů a vzorců užívání elektronických cigaret. V rámci výzkumu byl využit kvalitativní přístup, konkrétně šlo

o případovou studii. Bylo to hlavně z důvodu hlubšího a detailnějšího poznání motivů a důvodů proč adolescenti kouří elektronické cigarety, což nám kvalitativní design umožňuje. Do výzkumu bylo zahrnuto 10 participantů, se kterými byl uskutečněn polostrukturovaný rozhovor. Následná analýza byla vytvořena na základě interpretativní fenomenologické analýzy a na základě výsledků analýzy byly zodpovězeny výzkumné otázky.

TEORETICKÁ ČÁST

1 ZPŮSOBY UŽÍVÁNÍ TABÁKU

V první kapitole teoretické části se zaměříme na možné způsoby užití tabáku, ať už na klasické cigarety, tak na další možné alternativy, které začaly vznikat a dostalo se jim velké obliby ve společnosti. Tabák doprovází společnost již řadu let. Jeho domovem je americký kontinent, kde byl používán jako součást rituálů u Indiánů (Králíková, 2015). V Evropě se objevil kolem roku 1492 (Minařík & Kmoč, 2015). V polovině 19.století došlo k obrovskému rozšíření, které bylo zapříčiněno výrobou cigaret (Králíková, 2015). Jeho dopad na lidské zdraví byl objeven až o téměř 100 let později, kdy už bylo pozdě výrobu cigaret zastavit (Králíková & Kozák, 2003). Od té doby se rozšířil po celém světě. Tabák je dostupný, poměrně levný a legální. Z toho důvodu je zařazen k jedním z nejužívanějších návykových látek vůbec (Griffinová & Musson, 2015).

K přijetí tabáku v Evropě došlo až okolo poloviny 16.století, kdy byly objeveny jeho léčebné účinky. Existuje několik způsobů užívání. Prvním je inhalace, při které se využívají dýmky a doutníky. Během inhalace se nikotin vstřebává v ústní dutině. Druhým způsobem je kouření cigaret, kdy se na rozdíl od inhalace nikotin vstřebává v plicích. Další možnosti jsou perorálně a intranazálně (Křížová, 2021).

Z počátku se užíval hlavně šňupáním a kouřením z dýmek (Gilman & Xun, 2006). Cigareta, jak ji dnes známe, byla vytvořena o mnoho let později. K největšímu rozmachu přispěl stroj na výrobu cigaret Jamese Bonsacka na konci 19.století (Králíková & Kozák, 2003). Cigarety se začaly rozšiřovat ve velkém po celém světě a začaly vznikat velké tabákové společnosti, které známe dodnes (Wipfli & Samet, 2016).

Klasické cigarety obsahují tabák a řadu dalších aditiv. Množství nikotinu v jedné cigaretě se odvíjí od druhu a značky. Celkově obsahují okolo 15 mg nikotinu, většina ho ovšem shoří. Zároveň během hoření cigarety vzniká mnoho dalších látek. Vstřebávání nikotinu je také u každého člověka rozdílné. Ukazuje se, že nezáleží, kolik nikotinu cigareta obsahuje, ale jak jí jedinec kouří – jak hluboko se kouř vdechne, jak dlouho je zdržován v plicích a kolikrát se z cigarety potáhne. Typicky se uvádí, že se vstřebá okolo 1 mg, někdy až okolo 3 mg. Nikotin z cigaret se vstřebává v plicích. Cigarety jsou velmi často spojovány s dvěma jejich hlavními nevýhodami – zápach kouře a dráždění ke kašli. Tyto nevýhody si

uvědomovali, jak výrobci tabákových výrobků, tak výrobci alternativních forem užívání nikotinu (Králíková, 2023). Z toho důvodu začaly vznikat nové alternativy užívání.

S novými možnými alternativami konzumace nikotinu se současně objevily nové pojmy. Prvním je porcovaný tabák. Jsou to malé pytlíčky tabáku, které se vkládají do úst mezi tvář a dásně. Podobně vypadají nikotinové sáčky s tím rozdílem, že neobsahují tabák. Většinou obsahují nikotin mezi 2-24 mg/gram.

Pojem, pod kterým je zahrnuto vdechování výparů různých zahřívaných substancí, je vapování. Radíme sem tedy užívání elektronické cigarety, ale i vapování olejnatých látek s výtažkem marihuany.

Dalším způsobem je tzv. zahřívání tabák. Jde o speciálně upravený tabák podobný cigaretě. K jejich použití je zapotřebí speciálního pouzdra, který tabák zahřeje na teplotu kolem 350 stupňů Celsia, těsně pod teplotu hoření tabáku. Výpary z těchto zařízení jsou více toxické a jejich složení se více podobá tabákovému kouři. Často u nich dochází k záměně s elektronickou cigaretou. Hlavním rozdílem je, že elektronické cigarety tabák vůbec neobsahují a jejich zdravotní riziko není zdaleka tak vysoké.

V neposlední řadě existují již zmíněné elektronické cigarety. U nich je podstatné, že neobsahují tabák, ale hydrofilní tekutinu. Ta je zahřívána na teplotu lehce okolo 100 stupňů Celsia. Vliv používání na zdraví není zcela jasný. Výzkumy ukazují, že nejsou bez rizika, ale v porovnání s klasickými cigaretami, je jejich vliv na zdraví minimální (Králíková, 2023). Na trhu se začaly objevovat v roce 2006 a postupně expandovaly do celého světa (Kennedy et al., 2016).

Obrázek 1: Schématické rozdělení alternativních nikotinových výrobků

	Na bázi čistého nikotinu	Na bázi tabáku
Nezahřívané	<p>náhradní terapie nikotinem (náplasti, žvýkačky, pastilky, ústní/nosní sprej), nikotinové sáčky</p>	<p>bezdýmný tabák porcovaný tabák, snus</p>
Zahřívané	<p>elektronické cigarety (vapování liquidů na bázi vody/alkoholu)</p>	<p>zahřívání tabák HTP - Heated Tobacco Products (IQOS, GLO)</p>

Zdroj: Kráčíková (2021)

1.1 Nikotin

Psychotropní složkou tabáku je rostlinný alkaloid nikotin. Je to bezbarvá a silně toxická látka. Užívání je nejvíce vázáno ke kouření tabáku (Marečková et al., 2007). Jiné jeho formy se začínají objevovat až v posledních letech. Jedná se o prudký jed, smrtelná dávka pro člověka je asi 50 mg (Minařík & Kmoch, 2015).

Nikotin zvyšuje bdělost, soustředění, paměť, potlačuje podrážděnost a agresivitu. Zároveň snižuje chuť k jídlu a brání přírůstku tělesné váhy (Minařík & Kmoch, 2015). Tyto účinky jsou často i důvody užívání. Hlavně pro zvyšování pozornosti a výkonu, což je jeden z efektů při užití menšího množství. Ve větších dávkách naopak působí tlumivě. Významnou roli také může hrát nechut' k jídlu a snižování tělesné váhy, a to hlavně u dospívajících dívek. Nikotin zpomaluje vyprazdňování žaludku, urychluje peristaltiku hlavně v posledních částech střeva a vyplavováním stresových hormonů zvyšuje bazální metabolismus. Ovšem pokud bude chtít jedinec s kouřením přestat, může se stát, že naopak na váze přibere. Tento efekt je jedním z důvodů, proč se doporučuje dlouhodobé užívání léků závislosti na tabáku, a to až půl roku (Králíková, 2023).

Vliv nikotinu na zdraví je minimální. Ovšem vzniká na něj velmi snadno závislost. Mechanismus působení nikotinu na lidský organismus spočívá ve vazbě na specifické nikotinové receptory v centrální nervové soustavě (Minařík & Kmoch, 2015). Tyto receptory se nachází především v kortexu, hypokampu, thalamu, hypotalamu, substantia nigra, locus coeruleus, ve vegetativních gangliích a nervosvalových ploténkách kosterních svalů (Höschl et al., 2002). Králíková (2023) uvádí: „že čím vyšší a ostřejší je „peak“ jeho koncentrace v krvi po dávce, a tak i následné vyplavení dopaminu v nuclues accumbens, tím návykovější je jeho forma.“

Z cigaret se nikotin vstřebá mezi 6 a 10 vteřinami. Jeho poločas rozpadu v krvi je poměrně krátký, trvá okolo dvou hodin. Z toho důvodu se z krve vyloučí během noci. Proto je pro závislého člověka obtížné zvládnout den bez cigarety. Abstinenční příznaky nastupují v řádu hodin (Králíková, 2023).

Minnesota Tobacco Withdrawal Scale v českém překladu zahrnuje celkem 17 abstinenčních příznaků: zlost/podrážděnost, úzkost/nervozitu, špatnou náladu/smutek, touhu kouřit, obtížné soustředění, zvýšenou chuť k jídlu/hlad/zvyšování hmotnosti, nespavost/obtížné usínání/buzení v noci, neschopnost odpočívat, povznesená, dobrá nálada, netrpělivost, zácpu, závratě, kašel, ospalost (mátožnost), nevolnost, menší radost z událostí,

bolení v krku/afty a impulzivita. Většina těchto příznaků u dospělých vymizí po cca 3-4 týdnech. Delší dobu přetrvává zvýšená chuť k jídlu, zvyšování hmotnosti a touha kouřit (Zvolská et al., 2023).

Akutní intoxikace nikotinem se projevuje nespavostí, emoční labilitou, pocity derealizace, bizarními sny, malátností, zvracením, pocením a tachykardií (Rážová et al., 1999, citováno dle Pilařová, 2003, p. 205).

Výzkumy ukazují, že množství nikotinu získaného z elektronických cigaret je podobné jako při kouření klasických cigaret. Případová studie Walley et al. (2019) uvádí, že v závislosti na množství a době užívání elektronických cigaret je hladina nikotinu stejně vysoká jako při užívání klasických cigaret. V této přehledové studii odkazují zároveň na jinou práci, ve které autoři našli v moči participantů vyšší koncentraci kotininu (biomarker expozice nikotinu) u uživatelů JUUL než u uživatelů klasických cigaret.

U dospívajících není hranice fyzické závislosti tak jasná. Můžeme o ní mluvit, pokud potřebují kouřit třeba jednou týdně či měsíčně. Některé abstinenci příznaky mohou u dospívajících přetrvávat déle. Velkou roli při rozvoji závislosti zde hraje okolí dospívajícího – rodina, kamarádi, spolužáci, atmosféra ve škole (Králíková, 2023).

1.1.1 Závislost na nikotinu

Závislost na tabáku zařadila WHO v MKN-10 pod F 17. Poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním tabáku. Kráčíková et al. (2022) doporučují uvádět diagnózu F17.2, Poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním tabáku – syndrom závislosti. Závislost na nikotinu se rozvíjí poměrně rychle. Pro její diagnostiku je potřeba splňovat nejméně tři z kritérií během stejného 12měsíčního období. Mezi kritéria podle Pilařové patří (2003):

- Potřeba výrazně vyššího množství, aby došlo k žádoucímu účinku nebo intoxikaci. Je užíváno stejné množství, ale už nenastupuje takový účinek.
- Při vysazení se objevují abstinenci příznaky. Mnoho lidí kouří, aby předešlo nebo měli abstinenci příznaky pod kontrolou.
- Uživatel nemá kontrolu nad užívaným množstvím. Často je užívána ve větším množství nebo po delší dobu, než bylo zamýšleno.
- Objevuje se přetrvávající touha a neúspěšné úsilí ukončit užívání látky.

- Získání, užití a následné zotavení z účinku dané látky věnuje jedinec hodně času.
- Uživatel často opouští či upozadňuje společenské, pracovní či volnočasové aktivity.
- V užívání je pokračováno i přes znalost přetrvávajících či navracejících se psychických a fyzických problémů, které jsou danou látkou způsobovány či umocňovány.

Závislost na tabáku má dvě složky, psychosociální/behaviorální a fyzickou/drogovou závislost na nikotinu. Složku fyzickou má asi 80 % kuřáků, jedná se o klasickou fyzickou závislost. Je podmíněna acetylcholin-nikotinovými receptory, které jsou z 50-80 % podmíněny geneticky. Psychosociální složku má prakticky každý kuřák. V České republice vzniká nejčastěji kolem 12-14 let a následně se během let fixuje. Vyznačuje se potřebou v určitých situacích mít cigaretu v ruce. Tyto situace jsou naprosto individuální, může jít o cigaretu po kávě, ve stresu, po jídle nebo při nějaké společenské události. Také je můžeme označit jako kuřácké stereotypy (Králíková et al., 2022) nebo jako závislost na předmětu. Závislost na nikotinu je způsobena zvýšením počtu receptorů v centrální nervové soustavě, které jsou citlivé na nikotin (Králíková & Barták, 2013).

WHO zařadila kouření jako jednu z celosvětově nejrozšířenějších činností, která ohrožuje lidské zdraví a dá se jí předejít (Rose et al., 1996).

2 AKTUÁLNÍ TRENDY UŽÍVÁNÍ TABÁKU

Tato kapitola obsahuje teoretická východiska a nejnovější data v rámci aktuálních trendů užívání tabáku ve společnosti. Jsou zahrnuty nejnovější výzkumy, které se věnují závislosti na tabáku jak u nás, tak v zahraničí.

Prevalence kouření a s ní spojená mortalita se liší podle regionů. V rozvinutých zemích buď klesá nebo stagnuje. Naopak v Asii nebo Africe je na vzestupu (Králíková, 2015). V ČR můžeme sledovat sestupný vývoj. V roce 2015 kouřilo kolem 30% obyvatelstva ve věku nad 15 let. Národní výzkum užívání tabáku a alkoholu v České republice (NAUTA) z roku 2022 uvádí, že v současnosti kouří přibližně 24,4% obyvatel.

V České republice je podle webových stránek Ministerstva zdravotnictví evidováno 13 765 tabákových výrobků a bylinných výrobků určených ke kouření. Český trh má objem přibližně 15 mld. kusů cigaret. Zároveň roste nabídka alternativních způsobů užívání tabáku na českém trhu. S tím souvisí i nárůst možnosti, kde se dají tabákové výrobky sehnat (Chomynová et al., 2024).

V posledních letech sledujeme trend klesající prevalence kouření mezi dětmi a dospívajícími. Před 5 lety kouřilo 11 % patnáctiletých, v roce 2018 denně kouřilo 7 % chlapců a 7 % dívek (Králíková, 2023). Ve výroční zprávě ESPAD (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách) z roku 2019 uvedlo 58 % dotazovaných, že nikdy nekouřilo tradiční cigaretu a jedna pětina dotazovaných jsou pravidelní kuřáci. Je ovšem nutné brát v potaz, že za snížením stojí alternativní způsoby konzumace tabáku, jako jsou právě elektronické cigarety. Z toho důvodu byly poprvé zařazeny do poslední proběhlé studie (ESPAD, 2020). Elektronické cigarety vyzkoušelo alespoň jednou 60,4 % dotázaných. Jde o větší zastoupení než u klasických cigaret, které vyzkoušela více než polovina dotazovaných. Zkušenost s užíváním zahřívaných tabákových výrobků uvedlo 12,8 % respondentů. Králíková (2021) uvádí, že v zemích, kde adolescenti více vapují, klesá jejich prevalence kouření.

Z výroční zprávy ESPAD vyplývá, že 4,2 % studentů, kteří zkusili elektronickou cigaretu, jsou uživatelé klasických cigaret, 14 % jsou příležitostní kuřáci a 23 % jsou

nekuřáci klasických cigaret. Po sečtení uživatelů klasických a elektronických cigaret se prevalence zvedne na 53 % a u současných kuřáků na 26 % (ESPAD, 2020).

V roce 2022 byly do studie Health Behavior in School-aged Children (HBSC) také zařazeny elektronické cigarety. V českém prostředí alespoň jednou užilo elektronickou cigaretu 4,9 % 11letých, 17,7 % 13letých a 36,0 % 15letých. V posledních 30 dnech užívalo elektronické cigarety 2,4 % 11letých, 9,6 % 13letých a 21,5 % 15letých. Jde o mnohem větší zastoupení než v případě užívání klasických cigaret v těchto věkových skupinách. Současně byly nově zařazeny nikotinové sáčky a zahřívané tabákové výrobky. S oběma typy výrobků má zkušenost okolo 15 % dotazovaných 15letých žáků. Nikotinové sáčky byly častější u chlapců, naopak zahřívaný tabák více užívaly děvčata (Baďura, 2023, citováno dle Chomynová et al., 2024, p.53, 54)

Nárůst používání elektronických cigaret sledujeme po celém světě. Například v USA výsledky nedávných studií ukazují, že více jak jedna třetina adolescentů za rok 2019 elektronickou cigaretu použila (Johnston et al., 2020).

Poměrně dlouhou dobu nebyly elektronické cigarety nijak regulovány. Až na základě růstu četnosti se začaly provádět výzkumy, které se věnují vlivu na zdraví. Z toho důvodu vydalo i WHO prohlášení, že na základě nedostatečných podkladů, jsou elektronické cigarety nebezpečné pro zdraví.

V posledních letech nabývají oblíbenosti jednorázové elektronické cigarety. Oblibě se těší hlavně u adolescentů a dospívajících. Uživatelé lákají řadou výhod, jako je například zdravější a čistší varianta v porovnání s klasickými cigaretami, větší senzorické uspokojení či poskytují možnost diskrétnějšího užívání. Z oblasti nevýhod bylo například uváděno nedostatečné množství nikotinu, problematická údržba elektronické cigarety nebo vysoká pořizovací cena (Pokrhel et al., 2015). V roce 2020 jejich užívání vzrostlo ze 3 % na 15,2 % ve skupině středoškoláků. Současné užívání jednorázových elektronických cigaret uvedlo 26,5 % z původních 2,4 % naměřených v roce 2019 (Wang et al., 2021). Tohoto nárůstu využily mezinárodní tabákové společnosti, které jednorázové elektronické cigarety prodávají. Od roku 2017 do roku 2022 prošly elektronické cigarety řadou inovací a úprav. Na ty se zaměřil Diaz et al. (2023). Pozornost věnovali průměrnému množství obsahovaného e-liquidu v mililitrech, síle nikotinu v procentech a průměrné ceně za jednorázové zařízení a za mililitr e-liquidu. Zjistili, že celkový průměrný objem se zvýšil z 1,1 ml na 5,7 ml. Stejně tak vzrostlo množství obsaženého nikotinu, z původních 1,7 % na 5 %. V první polovině

zkoumaného období se cena držela, nárůst začal až po roce 2020. Průměrná cena za jednorázové zařízení v USA vzrostla o 165,7 %. Oproti tomu cena za mililitr e-liquidu se snížila o 69,2 %. Autoři upozorňují na tendenci obchodníků nabízet větší a silnější jednorázové elektronické cigarety.

3 ADOLESCENCE

V této kapitole se blíže podíváme na vývojové období adolescence. Zaměříme se na jeho hlavní znaky a na rizikové chování, které se v tomto období začíná výrazněji projevovat. Podkapitola je věnována vzniku závislosti na tabáku v adolescenci a pohledy rodičů na kouření jejich potomka.

Období dospívání je oproti dětství velmi bouřivé a plné změn, převážně jeho první část. Postupně je završován mentální a fyziologický vývoj, se kterým je spjata řada změn a krizí. Radimecký, Janíková a Daněčková (2007) uvažují o adolescenci jako o krizi, jejíž součástí může být užívání návykových látek jako způsobu vyrovnání se s touto krizí. Věkově toto období začíná okolo 11-12 roku a končí přibližně mezi 20-22 lety. Období dospívání je rozděleno na období pubescence (11-15 let) a na období adolescence (15-22 let).

Hlavními znaky adolescence jsou:

- utváření vlastní identity,
- určité uklidnění oproti pubescenci,
- volnost,
- experimentování.

Právě hlavně v adolescenci se mění postavení jedince ve společnosti a začíná se formovat jeho sebepojetí, kdy velkou roli mají vrstevníci a sociální skupina. Úkolem je osamostatnění se od rodiny, kognitivní zralost, příprava na partnerský a rodinný život, stanovení osobních priorit a hodnot (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Adolescence je brána jako nejdynamičtější období, kterým jedinec prochází. Je spojováno s experimentováním v nejrůznějších oblastech. Jedinec vykonává řadu aktivit, které bychom mohli rozdělit na bezpečné (např. volnočasové kroužky, organizované sportovní aktivity či umělecké aktivity) a nebezpečné a rizikové činnosti (např. vandalismus, parkour, experimentování s drogami) (Dolejš & Orel, 2017). S celkovým rozvojem společnosti, který je hlavně spojován se sekularizací, s rozvojem technologií, „nemódností“ sportu a nedostatkem fyzické aktivity dospívajících. Nárůstu „zdraví ohrožujícího“ chování si všimli psychologové už na počátku padesátých let 20.století. Ukázala se určitá zákonitost tohoto společenského jevu, který byl nazván syndromem rizikového chování v dospívání (SRCH-D). Současně byla prokázána řada faktorů, jak rizikových, tak ochranných, které lze

při práci s dospívajícími ovlivňovat. Konkrétně ty rizikové oslabovat a ty ochranné posilovat (Kabiček, 2014).

Syndromem rizikového chování v dospívání se zabýval profesor Richard Jessor, který prováděl longitudinální výzkum chování mladých lidí. Zkoumal hlavně psychosociální vývoj v adolescenci. Jessor (1998) zjistil, že syndrom rizikového chování v dospívání zastává určitou funkci v životě dospívajícího. Je spojován s pozitivní satisfakcí v jeho vývojových obtížích, pomáhá mu řešit jeho osobní nesnáze či mu nahrazuje něco důležitého, co momentálně postrádá. Projevy SRCH-D lze rozdělit do tří oblastí: zneužívání návykových látek, projevy v psychosociální oblasti a projevy v reprodukční oblasti.

Za rizikové aktivity můžeme považovat činnosti „které zapříčiňují prokazatelný nárůst sociálních, psychologických, zdravotních, vývojových, fyziologických a dalších rizik pro jedince, pro jeho okolí a/nebo pro společnost“ (Dolejš, 2010, s.9). Dolejš (2010) rozděluje sedm skupin rizikového chování – aktivity související s užíváním a zneužíváním legálních a nelegálních látek; kriminalita; šikana, hostilita a agresivní chování; problémové sexuální aktivity; školní problémy a přestupky; extrémistické, hazardní a sektářské aktivity; ostatní formy rizikového chování.

Od 2. světové války velmi vzrostla zkušenost mladých lidí s návykovými látkami (Kabiček, 2014). V období puberty a adolescence probíhá nejčastěji první kontakt s psychoaktivními látkami (Kalina, 2015). Podle teorie Eriksona je hlavním konfliktem jedince v tomto období „identita vs. Zmatení rolí“. Hlavním vývojovým úkolem je najít a upevnit si svoje místo ve společnosti. Erikson toto období také charakterizuje jako čas, kdy je relativně volný prostor pro experimentování ať už například v oblasti sexuální anebo právě s drogami.

Drogy mají pro jedince mnohoznačnou funkci. Člověk experimentuje, objevuje sám sebe a svět, kterého jsou drogy součástí. Jednou z jejich úloh je ritualizace, hlavně v rámci kontaktu s vrstevníky a budováním rituálů malých skupin. Zároveň drogy mohou v dnešní složité době představovat možnost úniku. Například pokud pro osamostatnění od rodiny nebyly vhodné podmínky. U jedince může vzniknout vnitřní konflikt, kdy se nebude chtít podílet na zaběhlých rodinných vztazích a rolích, zároveň se ale budou objevovat pocity viny či úzkosti kvůli této změně. V této situaci drogy a pití alkoholu představují kompromisní řešení (Kalina, 2015).

Mezi důvody, proč lidé užívají drogy zařazuje Radimecký, Janíková a Daněčková (2007) mimo jiné i prozkoumání self, podpoření a zlepšení sociálních interakcí, zařazení mezi vrstevníky a vytvoření vlastní identity. Přestože existuje mnoho důvodů, proč jedinec drogu vyzkouší, výše vyjmenované budou hrát velkou roli právě v období dospívání.

Nešpor (2018) řadí mezi specifika působení návykových látek u dětí a dospívajících následující:

- Závislost vzniká podstatně rychleji.
- Existuje vyšší riziko těžkých otrav kvůli nižší toleranci, menším zkušenostem a sklonem k riskování.
- Pod vlivem návykové látky se objevuje vyšší riziko nebezpečného jednání.
- U dětí a dospívajících, kteří jsou závislí na návykových látkách nebo je zneužívají, je patrné zaostávání v psychosociálním vývoji.
- Experimentování s návykovými látkami je spojeno s většími problémy v různých oblastech života (rodina, škola).
- Objevuje se častější tendence zneužívat širší spektrum návykových látek a přecházet od jedné k druhé, případně zneužívat více látek najednou.
- Řada návykových látek narušuje vytváření sítí mozkových buněk, ke kterému v dospívání dochází více než v pozdějších letech.
- Recidiva závislosti je u dětí a dospívajících poměrně častá. Dlouhodobá prognóza může být podstatně lepší, než naznačuje často bouřlivý vývoj.

Z řady statistik vyplývá, že nějaký kontakt s drogou je standartním úkonem v dospívání. Kouření tabáku společně s pitím alkoholu patří mezi první návykové látky, které dospívající vyzkouší. První cigareta spadá nejčastěji do věku 12 let. Skoro 90 % kuřáků vyzkouší první cigaretu před 18. narozeninami (Králíková, 2015). Nelze jednoznačně říct, zda drogy mají na jedince pozitivní nebo negativní vliv. Na jednu stranu představují cestu v oblasti sebepoznání. Na stranu druhou mohou bránit ve vyřešení základních vývojových úkolů a je zde velké riziko vzniku závislosti (Kalina, 2015).

3.1 Dospívající a závislost na tabáku

Závislost na tabáku vzniká nejčastěji v dospívání. Jak již bylo zmíněno, společně s alkoholem je tabák jednou z prvních návykových látek, které dospívající vyzkouší. První zkušenost s cigaretou je nejčastěji ve 12 letech dítěte (Králíková, 2015). Více jak polovina

kuřáků začala s pravidelným kouřením mezi 15-18 rokem života (NAUTA, 2022). Toto vývojové období je považováno za nejnebezpečnější pro vznik závislosti (Machová, 2022). Kouření v adolescenci je výrazným prediktorem pro kouření v dospělosti a navození pozdních rizik (Kabíček, 2014). Jeho účinky nenastupují tak rychle jako u jiných drog, ale rozšířenost kouření ve společnosti je ohromná. Odhadem jedna třetina rakovinových nádorů na světě je způsobena kouřením tabáku. Příznaky, které sledujeme u kuřáků začátečníků vlastně odpovídají lehké otravě nikotinem. Škodlivé pro dítě je i pouhé pasivní vystavení kouření. Pokud dítě vyrůstá v rodině kuřáků, jeho tělo je zatěžováno zhruba dvěma cigaretami denně (Nešpor, 2006).

Působení nikotinu na mozek v adolescenci má pravděpodobně velký vliv na dotváření jemných nervových mechanismů (brain pruning). Jeho působení může způsobit horší zvládání stresových situací a rozvoj chronické úzkosti. Zároveň může kouření vyvolávat chronické bolesti hlavy. Pokud jedinec vykouří nad 10 cigaret denně zvyšuje se pravděpodobnost vzniku trombóz (Kabíček, 2014).

Hlavním důvodem vyzkoušení cigarety je u adolescentů převážně zvědavost, snaha zapadnout do kolektivu vrstevníků či stát se členem nějaké party. Řada autorů uvádí i jako jeden z důvodů touhu vyzkoušet něco zakázaného, hlavně pokud jim to zakazují rodiče (Pešek & Nečesaná, 2008). Podle studie z roku 2013 většina českých kuřáků začne během adolescence. Věk první cigarety se nejčastěji pohybuje okolo 12 let a nejvyšší četnost vykouřených cigaret je okolo 18 let jedince. Součástí studie bylo také, jak se adolescenti staví k přestání s kouřením. Podle výsledků nápad přestat vznikne chvíli po začátku kouření, seriózně ho ovšem začnou brát až po třech měsících. Pokud se jim do dvou let přestat nepodaří, úsilí vzdávají. Ukázalo se, že určitou roli hraje kouření rodičů. Pokud alespoň jeden z rodičů kouřil, kouřil v 77 % i adolescent. Zatímco 56,4 % adolescentů, kteří kouření zkusili pocházelo z nekuřácké rodiny (Králíková et al., 2013).

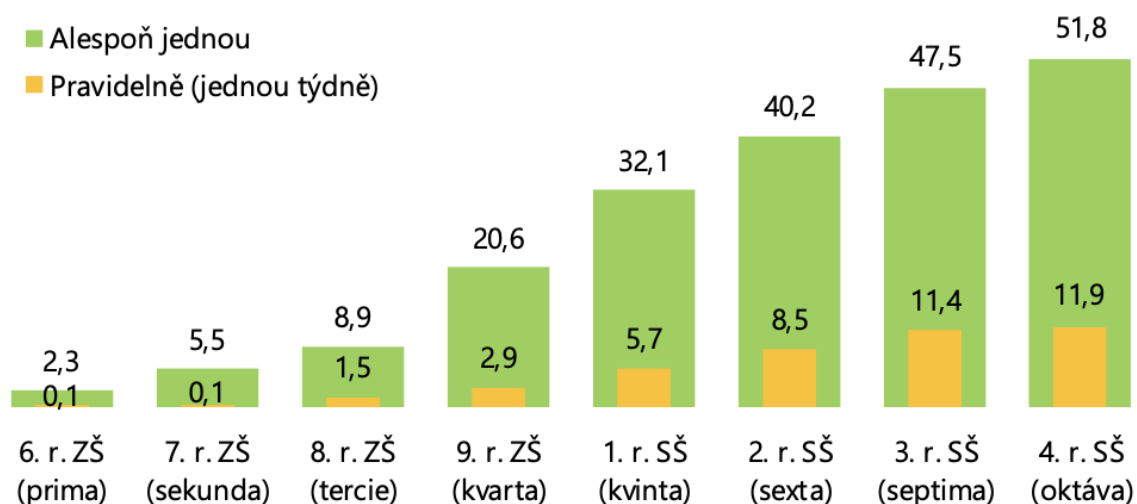
U elektronických cigaret jsou důvody užívání obdobné. Lindpere et al. (2022) na základě svého výzkumu stanovil čtyři nejčastější motivy. Jde o využití namísto klasické cigarety, přitahují je vlastnosti elektronických cigaret (jako je chuť a možnost vytvářet triky s vydechovanou párou), používání v rodině nebo přáteli a zvědavost.

Pešek a Nečesaná (2008) upozorňují na preventivní působení rodičů už od batolecího věku dítěte. V tomto období dítě začíná pozorovat a napodobovat své rodiče. Z toho důvodu je podle autorů důležité nenásilnou a hravou formou upozorňovat na škodlivost kouření.

Pro předškolní období je hlavní systematické ovlivňování, které je postavené na logických a racionálních odůvodněních. U adolescentů a dospívajících by měl být důraz kladen na to, aby jejich volba vycházela z vědomostí a aby si uvědomovali následky svých rozhodnutí.

V posledních letech prevalence kouření u adolescentů pozvolna klesá (Králíková, 2023). Výzkumy dlouhodobě ukazují, že nejrizikovější obdobím pro expozici návykovým látkám, je přechod ze základní na střední školu (Petrenko & Líbal, 2019). Trend můžeme vidět na Obrázku 2. Kouření dětí ve věku 15 let se snížilo v ČR na 11 %. Zvyšuje se ovšem užívání nikotinu v jiných formách, jako jsou nikotinové sáčky, snus či elektronické cigarety (Králíková, 2023). Více jak polovina kuřáků začala s pravidelným kouřením mezi 15-18 rokem života (NAUTA, 2022).

Obrázek 2: Kouření cigaret v posledních 12 měsících mezi žáky ZŠ a studenty SŠ v Praze v r. 2021, v %

Zdroj: Petrenko & Líbal, převzato ze Souhrnné zprávy o závislostech v ČR 2022

3.2 Faktory ovlivňující vznik závislosti na tabáku

Na rozvoji závislosti na tabáku u adolescentů se podílí řada faktorů. Nešpor (2001) zmiňuje hlavně osobnost dítěte a dědičnost, rodinu, školu, nebezpečná zaměstnání, vrstevníky, společnost a prostředí. Jednotlivé faktory můžeme rozdělit na ty, co snižují riziko, tedy na ochranné a na ty, co riziko zvyšují, rizikové. Tyto faktory se mohou podílet na vzniku jakékoliv závislosti.

Mezi osobností a dědičné faktory zařazuje Nešpor (2001) například ne/přítomnost návykových látek u předků, komplikovaný porod, poškození mozku, chronickou

traumatizaci, dobré sebeovládání, setkání s návykovou látkou v mladém věku, zdravé sebevědomí a další. Dolejš & Skopal (citováno dle Dolejš & Orel, 2017, p. 31) uvádějí jako příklady rizikových osobnostních rysů impulzivitu, úzkost či agresivitu. K biologickým zařazují pohlaví, vliv hormonů, tělesnou konstituci či odolnost vůči bolesti. Zde je důležité si uvědomit, že genetické vlivy nejsou determinovány a dají se ovlivnit vnějšími faktory.

Velkou roli zde hraje rodina a styl výchovy. Ty na dítě můžou mít jak pozitivní, tak negativní vliv. Adolescent bere své rodiče jako určitý vzor, pokud tedy u nich vidí nějakou formu rizikového chování, je velká pravděpodobnost, že tuto formu chování začne po rodičích opakovat (Viner et al. 2012). Pravděpodobnost rizikového chování se tedy zvyšuje v rodinách, kde jsou tzv. rizikové činitele. Jejich příkladem může být nedostatek času na dítě obzvlášť v raném dětství, nedostatečná citová vazba, nesoustavná a přehnaná přísnost či schvalování alkoholu a jiných návykových látek u dětí (Nešpor, 2001).

Hrubá a Žaloudíková (2008) provedly studii, ve které zkoumaly roli rodiny na formování postoje ohledně kouření u dětí. Jednalo se o dotazníkové šetření, které bylo administrováno dětem v prvních, druhých a třetích třídách a jejich rodičům. Z celkového počtu dotazovaných 40,8 % dětí nemělo v rodině příslušníky, kteří by kouřili. Stejná otázka byla položena rodičům, četnosti odpovědí se podobají. Více jak třetina dětí není podle rodičů v častém kontaktu s kouřením ze strany příbuzných. To ovšem znamená, že více jak polovina dětských respondentů žije v kuřáckém prostředí. Autorky zmiňují i domněnku, že kuřáci nevnímají přítomnost dítěte, a tedy nijak kouření nepřizpůsobují přítomnosti či nepřítomnosti dítěte. Ze studie vyplynulo, že děti kuřáků se už v útlém věku považují za budoucí kuřáky a méně často chtějí být nekuřáci. Na otázku, jak by rodiče reagovali na kouření jejich potomka, byla nejčastější odpověď, že by dali najevo, jak je toto chování mrzí. Téměř pětina rodičů by dítě poučila o kouření a další pětina by danou situaci řešila až kdyby zjistili, že jejich dítěte kouřit začalo. Rozdílný vliv kouření rodičů uvádí Foster et al. (2006). Podle této studie se zvyšuje pravděpodobnost kouření dítěte, pokud oba jeho rodiče kouří pravidelně.

Roli rodiny na rozvoj kouření zkoumala ve své bakalářské práci Michaela Lojková (2015). Pro svou práci zvolila kvalitativní design a zaměřovala se na možné rozdíly u kuřáckých a nekuřáckých rodin. Zjistila, že vedení rozhovorů o kouření rodičů s dětmi není ovlivněno aspektem kouření či nekouření rodičů. Rozdílnost nebyla ani v dostupnosti cigaret pro děti. Dětské kuřáci a nekuřáci měli k cigaretám stejné možnosti přístupu. Přístup byl ovšem snazší, pokud alespoň jeden z rodičů kouřil. Zaměřila se i na postoje rodičů ke

kouření jejich dětí. U většiny dětských kuřáků rodiče o kouření věděli a zaujali neutrální postoj.

Vliv na adolescenta má také školní prostředí. Škola hraje ve vývoji zásadní roli. Jde hlavně o přístup učitele a styl výuky. Podle Hajného (2001) může škola buď přispět k rozvoji závislosti anebo mu naopak předejít. Pokud škola v adolescentovi probouzí pouze pocity neúspěšnosti, nepochopení, křivdy či je pro něj nadměrně náročná, přestane mít motivaci zvládat nároky se školou spojené a uchýlí se k činnostem, které jeho potřeby uspokojí. Dalšími rizikovými faktory na straně školy mohou být nedostatečná prevence nebo neúčinné postupy, jako jsou jednorázové přednášky. Učitelé jsou vnímáni jako nepřátelé a zdůrazňují především nedostatky žáků nebo jsou problémoví žáci zesměšňováni a ponižováni ze strany učitelů (Nešpor, 2001).

Závislost může být také zapříčiněna nevhodnými strategiemi zvládání náročných situací, tzv. copingovými strategiemi. Pro některé jedince je obtížné zvládnout vlastní emoce a nedokáže si vhodně, a hlavně bezpečně nastavit hranice. Jedním ze základních vývojových úkolů adolescence je osamostatnění se a odpoutání se od rodiny. Je na ně v tomto ohledu vyvíjen přirozený tlak. Pokud je ovšem oslabena integrující síla Já, která pomáhá při zvládnutí tohoto tlaku, může si jedinec tuto kvalitu nahrazovat prostřednictvím drog (Hajný, 2015). Souvislost se stresem a užíváním elektronických cigaret se zabýval Park et al. (2017).

Faktor, který je velmi významný hlavně v dospívání, jsou vrstevníci. Pokud se adolescent chce stát součástí nějaké vrstevnické skupiny, kde se rizikové chování objevuje, začne se chovat stejným nebo podobným způsobem. S úmyslem zapadnout, případně získat respekt dané skupiny (Haase & Slibereisen, 2010). Mezi rizikové činitele řadí Nešpor (2001) například pozitivní postoj k drogám a alkoholu, problémy s autoritami, adolescenti jsou mnohem více ovlivňováni špatnými kamarády než rodiči a jsou aktivně vybízeni k pití alkoholu, ke kouření, k braní drog nebo k hazardnímu hraní.

V souvislosti s vnímáním elektronických cigaret skrze vrstevníky byla provedena studie s adolescenty v americké Severní Karolíně (Giovacchini et al., 2017). Výsledky ukazují pozitivní korelaci s vnímáním rizika elektronických cigaret přáteli adolescentů, a naopak negativní korelaci s osobním vnímáním rizika spojeného s elektronickými cigaretami. Větší váhu má tedy pro adolescenty přesvědčení přátel adolescentů než jejich vlastní.

Význam sociálního tlaku zdůrazňuje Jayakumar et al. (2020). Ve své studii spojuje pravidelné či časté setkávání uživatelů elektronických cigaret s nárůstem pravděpodobnosti, že dospívající začne také s užíváním elektronické cigarety.

4 ELEKTRONICKÉ CIGARETY

V následující kapitole se budeme věnovat přiblížení základních principů fungování a typům elektronických cigaret. Samostatná kapitola bude věnována prevalenci kouření elektronických cigaret, jak v České republice, tak i ve vybraných evropských státech a ve Spojených státech amerických. Pozornost bude věnována i regulaci elektronických cigaret a postojům vybraných zemí, ve kterých v poslední době dochází k řadě změn.

Elektronické cigarety (e-cigarety) zařadila WHO (2024) mezi Electronic Nicotine Delivery Systems (ENDS), případně Electronic Non-nicotine Delivery Systems (ENNDS). Oba systémy fungují na stejném principu. Dochází k zahřívání tekutiny (propylenglykol nebo glycerin), která uvolňuje do dýchací soustavy nikotin, a to bez přítomnosti tabáku. Hlavním rozdílem mezi výše zmíněnými typy je přítomnost nikotinu. ENDS obsahuje nikotin, oproti tomu ENNDS nikotin neobsahuje (Králíková, 2015). Ve své práci se zaměřuji na uživatele ENDS.

Elektronické cigarety způsobily revoluci tabákového průmyslu. Většina známých značek prodávající elektronické cigarety jsou vlastněny velkými tabákovými společnostmi, které využívají podobné strategie k nalákání na jejich produkty (Walley et al., 2019). Elektronické cigarety, jaké známe dnes, se poprvé objevily v roce 2004 v Pekingu. Jejich hlavním cílem bylo snížení vystavení pasivnímu kouření pracovníkům, kteří se podíleli na přípravách olympijských her. Patentovány byly v roce 2005 (Králíková & Ježek, 2012). Do Evropy přišly první elektronické cigarety kolem roku 2006 (Grohol, 2016). V České republice se poprvé objevily v roce 2007 (Králíková & Ježek, 2012).

4.1 Princip fungování elektronické cigarety

Elektronické cigarety fungují na principu výroby aerosolu, který je následně inhalován (Grohol, 2016). Tedy zahřátím kapalné náplně vznikne pára, kterou jedinec vdechuje. Jde o tzv. vapování (Králíková, 2015).

E-liquid je označení kapalné směsi, která je určena k vaporizaci v elektronických cigaretách. Obsahují propylenglykol, glycerin, nikotin, aroma, které přidává chuť a vůni a vodu. Příchutě mohou být různé, od ovocných, různých sladkostí a dezertů až po tabák. Hsu, Sun & Zhu (2018) identifikovali přes 15 000 jedinečných příchutí e-liquidů na

světovém trhu. Mezi nejoblíbenější e-liquidy patří ty s příchutí ovoce, mentolu či sladkých dezertů (Groom et al., 2020). Složky dodávající chuť a vůni e-liquidům jsou v současnosti nejméně prozkoumanou komponentou elektronických cigaret (Kulhánek & Baptistová, 2020).

K přeměně e-liquidu na aerosol se používají zařízení nazývaná nebulizátory. Ty fungují buď na základě mechanického tlaku plynu nebo na principu ultrazvuku. Nejčastěji se pro tento proces využívají vaporizátory, které pracují na principu zahřívání, čímž přeměňují aerosol zpět na kapalinu. Obě tyto metody jsou běžně využívány i ve zdravotnictví. Oproti běžnému způsobu napařování, který produkuje páru s velkými částicemi, je aerosol vytvořený vaporizací nebo nebulizací bohatší na mikročástice, které se lépe dostávají do vzdálenějších částí dýchacího systému (Grohol, 2016).

4.2 Typy elektronických cigaret

Od patentování elektronické cigarety došlo k mnoha změnám a inovacím v jejím způsobu fungování a vzhledu, kterými často lákají uživatele. Může jít například o nastavení obsahu nikotinu či výběr příchutí (Marqués et al., 2021). Přes všechny inovace uvádí Grohol (2016) 4 základních částí elektronických cigaret:

- a. Atomizér – tzv. „srdce e-cigarety“ je část, ve které odporová cívka připojená k baterii vytváří aerosol rychlým zahřátím e-liquidu (100–250 °C), který je nasátý přes bavlněný knot. U některých typů elektronických cigaret je atomizér odnímatelný a může být vyměněn.
- b. Baterie – ta bývá připojená k atomizéru. V dnešní době se převážně jedná o lithiové baterie, které mohou být jednorázové nebo dobíjecí.
- c. Cartridge/tank neboli zásobník – jedná se o nikotinovou náplň. Stejně jako u baterie může být jednorázový, případně se může vyměnit nový zásobník (cartige) nebo se jedná o zásobník (tank), do kterého se nalévá e-liquid. Ty se prodávají v tzv. plnicích lahvičkách.
- d. „dummy“ nebo „drip it“ – jedná se o náustek, kterým se inhaluje aerosol.

Typy elektronických cigaret se odvíjejí podle jejich vyměnitelných částí. V současnosti se těší největší oblibě jednorázové elektronické cigarety (disposable electronic cigarettes). Jejich nárůst je více popsán v kapitole 4.4 *Prevalence*. Ty ovšem obsahují e-liquid s mnohem větší koncentrací nikotinu a zároveň jsou schopné uvolňovat

větší množství nikotinu a karbonylových látek ve srovnání s dobíječnými (rechargeable) elektronickými cigaretami. Příčinou může být nekvalitně udělaná konstrukce, nespolehlivé značení a nemožnost kontrolování teploty (Talih et al., 2021).

Další možností jsou elektronické cigarety, u kterých je možnost výměny či znovu nabití baterie (rechargeable) či doplnění e-liquidu (refillable). Existuje několik dalších typů, které umožňují vyměnit rozdílné části elektronické cigarety, jako například odporové vlákno nebo knot (Grohol, 2016).

Jinou možností dělení elektronických cigaret je dělení na otevřené a uzavřené systémy. Zde je také hlavním kritériem možnost výměny jednotlivých částí, které se vyměnit dají nebo nedají. V případě, že se jednotlivé části vyměnit nedají, elektronická cigareta se vyhodí a použije se nová (Kulhánek, 2019).

Obrázek 3: Příklady vzhledu otevřeného a uzavřeného systému

Zdroj: Kulhánek (2019)

Vývoj a inovace ve výrobě elektronických cigaret shrnul Farsalinos a Polosa (2014). První generace se označuje „Cig-a-like“ nebo „Cigarette type“. Už podle názvu lze odvodit vzhled těchto elektronických cigaret. Většinou se jednalo o jednorázová zařízení. Existovaly ovšem výjimky, u kterých se mohla vyměnit baterie.

Následující generací byly elektronické cigarety, kterým si jinak říkalo „Pen-a-style“. Název byl opět odvozen od jejich vzhledu. Jednalo se již o zařízení s výkonnější baterií, tzv. eGO. Dalším rozdílem oproti předešlé generaci byla možnost vyměnitelných náplní a hlav atomizéru s knotem.

Třetí generace se nazývá „Tank-style“, někdy se také používá označení „advanced personal vaporizers“ (APVs). Oproti předchozím generacím jsou větší a mají různé tvary. Jejich tvar často připomíná jiné předměty, jako například malé vysílačky nebo šroubováky.

Mají výkonnou baterii, ovládací tlačítka a dodatečné obvody pro regulaci výkonu. Kvůli jejich přizpůsobivosti a možné modifikaci se občas označují zkratkou „Mods“ (Grohol, 2016)

Čtvrtá generace přišla na trh v roce 2014. Jedná se elektronické cigarety, u kterých je možné nastavit teplotu a mají nízkoodporová vlákna (Grohol, 2016).

Fadus et al. (2019) definovali další typ elektronických cigaret s názvem POD MODS. Jde o malá a nenápadná zařízení, která jsou velmi jednoduchá na obsluhu. Po spotřebování náplně se odejme cartridge s náplní a jednoduše se nasadí nová. Rozdíl oproti předchozím typům je ten, že využívá upravenou formu nikotinu, tzv. nikotinovou sůl. Tento druh se objevil v roce 2015 a je velmi atraktivní pro mladší generace. Nejznámější značka tohoto druhu je JUUL.

4.3 Využití a rizika elektronických cigaret

Přestože jsou elektronické cigarety na trhu už delší dobu, stále chybí dostatečné poznatky o jejich vlivu na člověka. V poslední době se zvyšuje povědomí o nutnosti těchto výzkumů, hlavně z důvodu celosvětové rostoucí prevalence užívání elektronických cigaret.

4.3.1 Využití jako substituční léčba závislosti na tabáku

Od jejich uvedení na trh se začaly vést bouřlivé debaty o pojetí elektronických cigaret. V některých výrobcích se našly toxické látky, většinou ovšem v mnohem menším množství, než je v kouři z klasických cigaret. Z toho důvodu se začalo uvažovat o využití elektronických cigaret jako možnosti substituční léčby závislosti na tabáku (Králíková, 2015).

Kotz, Böckmann & Kastaun (2018) prováděli studii, kdy v intervalech dvou měsíců uskutečňovali rozhovory s participanty ohledně jejich kouření. Bylo uskutečněno celkově šest vln sběru dat. Celkem se jednalo 12 273 osob ve věku 14 let a starší. Z celkového souboru 28,1 % chtělo s kouřením přestat a jako nejčastější prostředek byla zvolena elektronická cigareta (9,1 %).

Důležitým aspektem v přestání kouření je motivace dotyčného jedince. Borchardt et al. (2023) zkoumali, jak se liší míra motivace k odvykání kouření mezi lety 2016 a 2021. Z výsledků vyplynulo, že uživatelé elektronických cigaret mají větší motivaci k odvykání kouření. Roli také hrála úroveň vzdělání. Nejvyšší úroveň motivace měli současní uživatelé

elektronických cigaret v porovnání s těmi, kteří elektronickou cigaretu nikdy nevyzkoušeli. Toto zjištění ukazuje další charakteristiku uživatelů elektronických cigaret. Jedná se o lidi, kteří chtějí přestat kouřit tabák. Možnou příčinou tohoto jevu je, že tito uživatelé představují heterogenní skupinu bývalých dvojích uživatelů (klasických a elektronických cigaret) a bývalých uživatelů elektronických cigaret.

Některé studie naznačují potenciál elektronických cigaret jako nástroje pro odvykání kouření, hlavně pokud bude proces odvykání sledován odborným vedením. Užívání může zmírnit abstinenční příznaky a u silných kuřáků může bránit relapsu. Ukazuje se i jejich větší účinnost oproti ostatním náhradním nikotinovým terapiím. Je možné, že svou roli také hraje druh elektronické cigarety. Větší účinnost je pozorována u znovu doplňovacích. Pozitivní vlastností je také možnost úpravy množství nikotinu podle individuálních potřeb. Byla ovšem sledována vysoká míra pokračujícího dlouhodobého užívání, které může znamenat další zdravotní rizika, která jsou za tím neznámá (Hájek et al., 2019).

Elektronické cigarety jsou častěji vnímány v porovnání s klasickými cigaretami jako vhodnější a bezpečnější (Pokhrel et al., 2018). Podobně vnímají elektronické a klasické cigarety adolescenti. Elektronické cigarety vnímají jako méně škodlivé a jako lepší variantu ve srovnání s cigaretami klasickými. Jejich názory se ovšem různí v míře účinku na lidské zdraví. Ukazuje se, že na utváření názorů mají podíl reklamy, marketing, vrstevníci a rodina (Sharma, McCausland & Jancey, 2021).

Přes tento jejich potenciál je důležité si uvědomit, že elektronické cigarety jako prostředek odvykání kouření nejsou dostatečně prozkoumány. Není zcela jasné, jaká je jejich účinnost při odvykání kouření a jaké jsou možné dlouhodobé vedlejší účinky. Zároveň řada dospělých uživatelů uvedla, že využívání elektronických cigaret k léčbě závislosti, způsobilo, že současně kouří jak klasické cigarety, tak ty elektronické (Shelton et al., 2022).

4.3.2 Rizika a složení elektronických cigaret

Problematické je testování vlivu elektronických cigaret. Řada značek, které byly testovány již neexistují nebo byly výsledky naměřeny za nereálných podmínek pro užívání (Králíková, 2015). Jedna z prvních studií o vlivu elektronických cigaret vznikla pod vedením Schöber et al. (2014). Analyzovali celkově 9 dobrovolníků, kteří vapovali elektronické cigarety s a bez nikotinu ve větrané místnosti po dobu dvou hodin. Následně se zaměřili na škodlivé látky uvnitř místnosti, na vydechovaný oxid dusnatý (NO) a na profil metabolitů v moči. Výsledky ukázaly, že elektronické cigarety nejsou bezemisní. Zároveň v plicích

detekovali ultrajemné částice tvořené propylenglykolem. Studie rovněž naznačila, že přítomnost nikotinu v e-cigaretách zvýšila hladiny NO vydechovaného participanty a vyvolala výrazný zánět dýchacích cest.

V metaanalýze srovnávali Soneji et al. (2017) 9 studií, které se věnovaly kouření elektronických cigaret dospívajícími. Dospěli k závěru, že u dospívajících, kteří užívají elektronické cigarety, je 3,5krát větší pravděpodobnost, že začnou kouřit klasické cigarety.

Studie zároveň ukazují, že podle doby užívání a způsobu šlukování se může hladina nikotinu z elektronické cigarety dostat na stejné množství jako z cigarety klasické (National Academies of Sciences et al., 2018).

V roce 2019 byla zveřejněna studie, která porovnávala 30 kuřáků klasických cigaret, 30 kuřáků elektronických cigaret a 30 uživatelů obou těchto nikotinových výrobků. Ti byli vybráni z 3 002 oslovených studentů z univerzity v Katovicích. Uživatelé elektronických cigaret v průměru spotřebovali 4,2 ml liquidu denně. Ze všech uživatelů elektronických cigaret více jak polovina si e-liquidy připravovala sama a stejné množství mělo elektronickou cigaretu, u které se mohly modifikovat její funkce. Skoro většina (96 %) současných kuřáků někdy vyzkoušela klasickou cigaretu. Nejčastěji udávané důvody užívání elektronické cigarety byly: menší škodlivost pro zdraví, cena a snaha skončit s kouřením. Uživatelé obou nikotinových výrobků, klasické cigarety spojovali s větším uspokojením. Jako výhody zmiňovali vůni (92,9 %), chuť (82,1 %) a pocit spojený s vydechováním a nadechováním páry z elektronických cigaret. Součástí studie bylo měření závislosti na nikotinu pomocí upraveného Fagerstörma testu nikotinové závislosti. Výsledky testu byly dvakrát vyšší u uživatelů elektronických cigaret. Autoři v diskuzi upozorňují na limity této studie. Zmiňují rychlý rozvoj v této oblasti a také možnost, že vybraní participanty užívali elektronické cigarety s větším množstvím nikotinu (Jankowski et al., 2019).

S elektronickými cigaretami je spojována epidemie z roku 2019, během které se v USA začalo zvyšovat množství hospitalizovaných dospívajících, kteří užívali elektronické cigarety. Z toho důvodu The Center for Disease Control and Prevention (CDC) označilo toto onemocnění E-cigarette or vaping product use-associated lung injury (EVALI) (Smith et al., 2020). U více jak tisíce uživatelů se začaly objevovat respirační, gastrointestinální a systémové symptomy (Chatham-Stephens et al., 2019). Počítačová tomografie odhalila v plicích lokální záněty, které zhoršují výměnu plynů a byly způsobeny aerosolovými oleji z e-cigaret (Javelle, 2020). Toto onemocnění je ovšem spíše spojováno s vapingovými

produkty na bázi konopí, a to hlavně s acetátem vitamínu E. Ten najdeme v některých výrobcích elektronických cigaret obsahující tetrahydrokanabinol (THC). K 18. únoru 2020 bylo nahlášeno CDC 2807 pacientů, z nichž 68 zemřelo (Centers for Disease Control and Prevention – CDC, 2020). Nelze tedy jednoznačně říct, že by za toto onemocnění mohly všechny elektronické cigarety (Münzel et al., 2020).

Celkově jsou elektronické cigarety zdrojem řady chemických látek a toxických kovů. Hess et al. (2017) podrobil e-liquidy chemickému rozboru na těžké kovy. V pěti testovaných značkách elektronických cigaret byly nalezeny stopy kadmia, chromu, niklu a olovo. Je důležité brát v potaz limity této studie. Mezi ty patří rozdílná míra vstřebávání v lidském těle. Bylo zjištěno, že množství chemických látek a toxických kovů se liší podle množství nikotinu obsaženého e-liquidu. Ovšem nebyly ještě nalezeny přesné souvislosti mezi množstvím toxických kovů a množstvím nikotinu. Vzhledem k potencionální toxicitě kovů z elektronických cigaret by měly být vypracovány jasné předpisy pro výrobky, které by následně sloužily jako podklad pro jejich regulaci na národní i mezinárodní úrovni (Zhao et al., 2022).

Při vaporizaci vzniká řada vedlejších produktů, které představují pestrou skupinu dalších chemických látek. Může se například jednat o nitrosaminy, které jsou specifické pro tabák, volné radiály a těkavé organické sloučeniny (Kulháněk & Baptistová, 2020).

Výsledky studií toxicity provedených in vivo a in vitro, které zkoumaly účinky používání ochucených elektronických cigaret na funkce plic, naznačují, že přítomnost ochucovadel může přispět k různým vážným zdravotním komplikacím (Çok, 2023). Zároveň se ukazuje, že není rozdíl ve škodlivosti mezi nikotinovými a beznikotinovými elektronickými cigaretami. Beznikotinové elektronické cigarety mohou mít také vliv na poškození plic a na kardiovaskulární systém (Marqués et al., 2021).

Elektronické cigarety jsou celkově vnímány jako bezpečnější varianta oproti klasickým cigaretám. Čeští adolescenti zhodnocovali škodlivost klasických cigaret, zahřívaného tabáku a elektronických cigaret. Elektronická cigareta je podle nich nejbezpečnější z variant. Rozdíly byly statisticky významné. Míra škodlivosti dokáže částečně předvídat užívání elektronické cigarety (Lukavská et al., 2020).

Odborná veřejnost se shoduje na nutnosti dalších výzkumů. Přestože četnost studií, které zkoumají vliv a způsoby užívání elektronických cigaret roste, nemáme dostatečné informace o dlouhodobém působení na lidský organismus. Shromažďování takovýchto dat

trvá ovšem delší dobu, jelikož potřebná data zjistíme až po dlouholetém užívání (Yates, 2021).

4.4 Prevalence

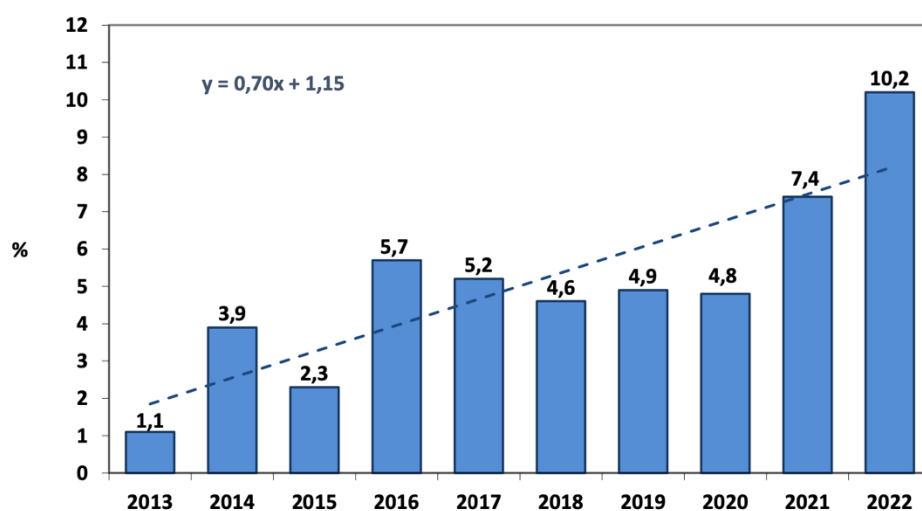
V současnosti se prevalence užívání elektronických cigaret zvyšuje po celém světě. Prevalence se zvyšuje nejvíce ve věkové kategorii dětí mezi 13 a 15 lety. Děti v této věkové kategorii užívají elektronické cigarety ve větší míře než dospělí ve všech členských zemích WHO. Například v Kanadě se v letech 2017-2022 kouření elektronických cigaret zdvojnásobilo. Ve Velké Británii se počet mladých uživatelů ztrojnásobil (World Health Organization: WHO, 2023). Odborníci se shodují, že hlavní roli v celosvětové rozšíření elektronických cigaret hrají příchutě, které jsou do elektronických cigaret používány.

Poslední výroční zpráva Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) z roku 2019 ukazuje, že prevalence užívání elektronických cigaret v účastnických zemích je v průměru okolo 40 %. V devíti ze třiceti pěti zemí zkusila více jak polovina elektronickou cigaretu. Na prvních třech místech jsou Litva (65 %), Monako (63 %) a Česká republika (60 %). V průměru 14 % studentů zkusilo elektronickou cigaretu v posledních třiceti dnech. V České republice to bylo 19,8 % zúčastněných. V porovnání prevalence užívání elektronických cigaret u chlapců byla vyšší (46 %) než prevalence kouření tabáku (43 %) (ESPAD Group, 2020).

Český statistický úřad každoročně realizoval Národní výzkum užívání tabáku a alkoholu v České republice (NAUTA) (Csémy et al., 2023). Data jsou získávána pomocí dotazníkového šetření, které je administrováno respondentům od věku 15 let. Součástí je i terénní výzkum, ve kterém je využívána metoda standardizovaného rozhovoru. V roce 2022 bylo zaznamenáno 24,4 % kuřáků. Tento údaj se nijak zvlášť nelišil od předchozího roku, spíše sledujeme klesající tendenci. Zvyšuje se ovšem počet příležitostných kuřáků. Za rok 2021 to bylo 6,9 % a za rok 2022 8,2 %. Nejvíce používané jsou klasické cigarety, pouze jedna pětina (19 %) kuřáků používá jiné tabákové výrobky. Nejčastěji čeští kuřáci vykouří mezi 15 a 24 cigaretami denně (30,2 %), tato kategorie je čtenější u mužů než u žen. Ženy nejčastěji vykouří 5 až 9 cigaret denně. Nejvíce silných kuřáků je ve věkové kategorii 45-64 let (9,8 %). Za rok 2022 byl celkový denní průměr u příležitostných kuřáků 8,6 kusů cigaret. U denních to bylo v průměru 11,9 cigaret.

V roce 2022 užívalo elektronické cigarety minimálně jednou měsíčně 10,2 % respondentů, což představuje nárůst oproti roku 2021 o 2,8 procentního bodu (viz Obrázek 4). Největší zastoupení je ve věkové kategorii od 15 do 24 let. Zde došlo ke dvojnásobnému růstu. U dalších věkových kategorií zastoupení elektronických cigaret také vzrostlo (Csémy et al., 2023).

Obrázek 4: Uživatelé elektronických cigaret celkem (denní a příležitostní)

Zdroj: Csémy et al. (2023)

Více jak třetina uživatelů elektronických cigaret uvádí, že zároveň kouří klasické cigarety a elektronické. Před užitím elektronické cigarety nekouřilo 37,9 % a 27,7 % jsou bývalí kuřáci klasických cigaret. Ze dvou třetin jsou zastoupeny elektronické cigarety s nikotinem. Nejčastější množství nikotinu 1-3 mg/ml používají dvě pětiny respondentů. Druhá nejpočetnější skupina používala náplně o síle 4-9 mg/ml. Důvody užívání elektronických cigaret, které respondenti nejčastěji uváděly, jsou menší škodlivost na zdraví (36,2 %), větší tolerance okolí vůči elektronickým cigaretám (26,8 %), elektronickou cigaretu berou jako prostředek k ukončení či zmírnění závislosti na cigaretách (23,4 %). Nejčastějším důvodem u věkové skupiny 15-24 byla touha experimentovat. Další důvody byly chuť, nepřítomnost zápachu a užívání s přáteli (Chomynová et al., 2023).

Souhrnná zpráva o závislostech v ČR ze stejného roku, jako je poslední NAUTA, uvádí, že 40 % patnáctiletých a 54 % šestnáctiletých má zkušenost s kouřením. Pravidelné kouření uvádí 11 % dospívajících. Ve zprávě je také zdůrazněn vliv alternativních tabákových výrobků na pokles kouření klasických cigaret (Chomynová et al., 2023).

Prevalence neroste pouze v České republice. Tento trend můžeme sledovat celosvětově. Jarvis et al. (2020) provedli komparativní studii výsledků užívání elektronických cigaret v letech 2017, 2018 a 2019. Využili k tomu výroční zprávy National Youth Tobacco Survey, které jsou vydávány každý rok americkým Úřadem pro kontrolu potravin a léčiv (U.S. Food and Drug Administration). Zjistili, že užívání v posledních 30 dnech se zvýšilo z 11,7 % v roce 2017 na 20,8 % v roce 2018 a na 27,8 % v roce 2019. Okolo 13 % participantů, kteří nevyzkoušeli jiný tabákový výrobek, uvedlo použití elektronické cigarety. Ti, kteří vykouřili za život více jak 100 cigaret, uvedli, že v 73,8 % vyzkoušeli elektronickou cigaretu. Přesto vzrůstající počet užívání elektronických cigaret v těchto letech, časté užívání a známky závislosti se vyskytují zřídka u jedinců, kteří užívali pouze elektronické cigarety a žádné jiné tabákové výrobky.

National Youth Tobacco Survey (2022) ukazuje, že pravidelně užívá elektronickou cigaretu 14,1 % amerických středoškoláků ve věku 14-18 let a 3,3 % dětí ve věku 11-13 let. Celkově pravidelně užívalo elektronickou cigaretu více jak 2,5 miliónu dotazovaných. Jde tedy o každého čtvrtého mladistvého. Nejvíce (85 %) se používají ochucené elektronické cigarety. Nejoblíbenější příchutě jsou ovocné, dále následují příchutě připomínající dezerty a sladkosti. Nejužívanějším typem elektronické cigarety byly jednorázové, ty používalo 55,3 % adolescentů. Zastoupeny byly značky Puff Bar, Vuse, Hyde a SMOK (U.S. Food And Drug Administration, 2022).

V porovnání v roce 2023 počet uživatelů mírně klesl. Pravidelně užívá elektronickou cigaretu okolo 2,1 milionu amerických adolescentů. Jde o 10 % uživatelů ve věku 14-18 let a o 4,6 % uživatelů ve věku 11-13 let. Nejčastější jsou stále ochucené elektronické cigarety, užívá je 9 z 10 uživatelů. V rámci různých příchutí nebyla zaznamenána změna v oblíbenosti. Z více jak poloviny jsou zastoupeny jednorázové cigarety (60,7 %), jejich zastoupení oproti předešlému roku vzrostl. Největší změnu pozorujeme v zastoupení značek prodávající elektronické cigarety. Více jak polovinu tvořila značka Elf Bar (56,7 %), následovaly značky Esco Bars a Vuse (U.S. Food And Drug Administration, 2023).

Ve Velké Británii je realizován podobný průzkum – Action On Smoking And Health (ASH). Loňský průzkum byl uveřejněn v červnu roku 2023. Zúčastnilo se ho 2 656 dětí ve věku od 11 do 18 let. Výsledky uvádí, že počet dětí, které experimentují s elektronickými cigaretami vzrostl meziročně o 50 %, ze 7,7 % v roce 2022 na 11,6 % v roce 2023. V roce 2023 vyzkoušelo elektronickou cigaretu 20,5 %. V porovnání v roce 2022 to bylo 15,8 %. Zaměřovali se také na důvody vyzkoušení elektronické cigarety u nekuřáků. Více jak

polovina uvedla, že „to pouze chtěli zkusit“. Přibližně každý pátý uvedl jako důvod, že „ostatní to dělají, tak se přidám“ a 21 % jako důvod uvedlo příchutě elektronických cigaret. Nejvíce zastoupené byly jednorázové cigarety, ty používá 69 % respondentů (Action on Smoking and Health – ASH, 2023).

V sousedním Německu se trend vyvíjí podobně. V roce 2018 stouplo užívání elektronických cigaret lidmi pod 18 let na 14,6 %. V průměru je vyzkoušel každý desátý Němec alespoň jednou (Kotz, et al., 2018). Poslední výsledky německé DEBRA study z listopadu 2023 ukazují prevalenci užívání elektronických cigaret 1,9 %. Nejvíce je používá věková skupina od 18 do 24 let (3,5 %), druhá je věková skupina od 14 do 17 let (2,3 %) (DEBRA study, 2023).

Barakat et al. (2021) provedli studii, ve které se zabývali postoji dospívajících k elektronickým cigaretám v Jordánsku. Celkový vzorek byl tvořen 984 participanty. Výsledky studie ukazují, že prevalence se v Jordánsku také zvyšuje. Polovinu respondentů tvořili nekuřáci, jedna třetina byla tvořena současnými uživateli elektronických cigaret. Více jak polovina respondentů vyměnila jiný tabákový výrobek za elektronickou cigaretu a všichni z této skupiny uvedli pozitivní postoj k elektronickým cigaretám, jako k bezpečnější variantě v porovnání s klasickým kouřením. Okolo 45 % dotazovaných si myslí, že elektronická cigareta je nápomocná pro odvykání kouření tabáku.

Jedna z nejrestriktivnějších zemí, co se týče tabákové kontroly je Austrálie (viz kapitola 4.5 *Regulace u nás a ve světě*). Přesto se zde elektronické cigarety těší velké oblibě. Z tisíce dotazovaných při výzkumu Pettigrew et al. (2023) vyplynulo, že 129 respondentů jsou pravidelní uživatelé nebo užívají elektronickou cigaretu jednou do měsíce. Nejužívanějším typem jsou jednorázové elektronické cigarety (60 %). Jejich uživatelé jsou převážně dospívající ve věku od 15 do 21 let. Mezi příchutěmi převažují ty ovocné (80 %). Pouhých 9 % uživatelů elektronických cigaret je získává pomocí lékařského předpisu, který je v Austrálii pro jejich získání nutný. Nejčastější zdroje jsou vape shopy a trafiky, časté je také využívání starších přátel či nakupování přes internet. Více jak polovina uživatelů jako důvod užívání uváděla „kamarád je používá“. Skoro polovina současných uživatelů klasických cigaret a třetina bývalých kuřáků využívala elektronické cigarety jako způsob, jak s kouřením klasických cigaret přestat. Dvě třetiny současných kuřáků a třetina bývalých kuřáků jako motiv k užívání uvádělo snížení počtu vykouřených cigaret.

4.5 Regulace u nás a ve světě

Postoje a přístupy jednotlivých států jsou rozdílné. Velká část z nich se neustále snaží reflektovat aktuální situaci. Každá země ovšem volí odlišnou cestu. Kennedy et al. (2016) vypracovali souhrnnou zprávu o celosvětovém přístupu k elektronickým cigaretám, které obsahují nikotin. Údaje čerpali z webových stránek jednotlivých ministerstev zdravotnictví a dostupných informací na internetu. Zaměřovali se na oblasti, které mohou být ovlivnitelné politikou. Konkrétně věnovali pozornost jejich prodeji, výrobě, dovozu, používání, designům, složení e-liquidu, reklamě, propagaci a regulaci vyžadující například zdanění, varovné zdravotní štítky a normy pro bezpečnost dětí. Výsledky u jednotlivých zemí následně posuzoval odborník na danou zemi. Z celkem 123 zemí reguluje elektronické cigarety na národní úrovni 68 z nich. Země se nacházely na šesti kontinentech a v rámci jejich ekonomické úrovně byly zahrnuty země jak s vysokými, středními, tak nízkými příjmy. V rámci regulace využívají převážně zákonná opatření, vyhlášky a nařízení. Již existující opatření mělo 22 zemí, nová zavádělo 25 zemí. Docházelo i k novelizaci u 7 zemí. U 14 zemí dochází ke kombinaci výše zmíněného. Zbylé zahrnuté země nezavedly regulaci žádnou.

V České republice elektronické cigarety spadají pod zákon č.59/2023 Sb., zákon o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon je akorát aktualizovaným zněním zákona č.65/2017 Sb., kdy dochází ke výměně slova „tabák“ za „nikotin“ a nahrazují slova „a elektronických cigaret“ za „a elektronických cigaret a nikotinových sáčků bez obsahu tabáku“. Obsahem zákona je definice pojmu elektronická cigareta a všech jejích částí. Také zavádí podmínku věku užívání na 18 let a definuje místa, kde je kouření celorepublikově zakázáno, jako např. vnitřní prostory, nástupiště a zastávky hromadné dopravy, školy a školní zařízení (2023). V únoru letošního roku vejde v ČR v platnost nová spotřební daň, která bude zvyšovat daň z tabákových výrobků a zavádí daň z alternativních výrobků. Od 1.4.2024 bude nově zavedena daň z elektronických cigaret v hodnotě 2,5 Kč/ml a poroste až do roku 2027 na hodnotu 10 Kč/ml (Ministerstvo financí České republiky, 2023).

Otázka elektronických cigaret je hodně aktuální pro Velkou Británii, kde se v dubnu 2023 rozeběhl projekt „Swap to stop“, který vyzýval anglické kuřáky k výměně klasických cigaret za elektronické. S podporou britské vlády a London Tobacco Alliance byla každému pátému kuřákovi poskytnuta základní sada k vapování a podpora v oblasti odvykání kouření

(Department of Health and Social Care & O'Brien, N., 2023). Nejnovější souhrnná zpráva o vapování britského Úřadu pro zlepšování zdraví a nerovnosti (Office for Health Improvement and Disparities) byla vydána v roce 2022. Užívání nikotinu podle této zprávy ve Velké Británii vzrostlo na 11,1 %. V porovnání v roce 2021 to bylo 6,2 %. Ve věkové skupině od 11 do 18 let byly nejvyužívanější jednorázové elektronické cigarety a to v 52,8 %. Oproti předešlému roku došlo v tomto k velké změně. V roce 2021 užívalo jednorázové elektronické cigarety 7,8 % kuřáků (McNeill et al., 2022).

Nejnovější zprávy z Velké Británie ovšem ukazují, že vláda jedná nad úplným zákazem jednorázových elektronických cigaret. Hlavně z důvodu užívání mladistvými, kteří nikdy nekouřili. Ze studie z University College London vyplývá, že zákaz prodeje by se dotkl každého sedmého mladého dospělého a jednoho z dvaceti dospělých. V rámci studie byl zjištěn nárůst užívání jednorázových cigaret vzrostlo z 0,1 % na 4,9 % mezi roky 2021 a 2023. Největší vzrůst byl ve věkové kategorii mladých dospělých, ve které se ukázalo užívání jednorázové elektronické cigarety v 15,9 %. Souvisle s užíváním elektronických cigaret kouří klasické cigarety 16,3 % a 18,3 %. Jsou to lidé, kteří v minulém roce přestali s kouřením. Užívání mezi nekuřáky je poměrně vzácné, asi 1,5 %. Opět s výjimkou kategorie mladých dospělých, kde hodnota pohybuje asi okolo 7,1 % (Jackson et al., in press). Nejnovější výzkum neziskové organizace Material Focus, jejíž hlavní oblastí zájmu je recyklace malých elektronických spotřebičů, se zaměřil na množství odpadu vzniklého z dokouřených jednorázových cigaret. Jejich počet vyšplhal z 1,3 milionů na téměř 5 milionů týdně, což odpovídá osmi vyhozeným jednorázovým cigaretám za sekundu. Ročně dospělí Angličané koupí více než 360 milionů jednorázových cigaret, které obsahují řadu toxických látek jako jsou lithium a měď. Z takového množství by mohlo být poháněno 5 000 elektrických vozidel (Material Focus, 2023).

Francie se k jednorázovým cigaretám staví podobně. V prosinci roku 2023 francouzští poslanci jednohlasně odhlasovali návrh zákona zakazující elektronické cigarety. Důvody byly podobné jako ve Velké Británii, hlavně zazněla nízká cena a jejich sladké příchutě, které lákají dospívající. Bylo upozorněno i na jejich neekologičnost. Francouzská vláda chce, aby zákon vstoupil v platnost v září roku 2024 (Balucha, 2023).

Zcela odlišný přístup k tabákovým výrobkům zastává Austrálie. Už v roce 2012 zavedla jednotné balení klasických cigaret. Zároveň je v Austrálii zakázáno vystavování cigaret v obchodech a řada veřejných prostor (včetně venkovních) jsou označena jako nekuřácká. Rozdílný přístup je i v léčbě závislosti na nikotinu, která je hrazená a poměrně dostupná.

V prosinci 2020 vydal australský Therapeutics Goods Administration (TGA) doporučení, kde uznává nižší riziko elektronických cigaret v porovnání s kouřením klasických cigaret i efektivitu elektronických cigaret při odvykání kouření. Od 1.10.2021 jsou elektronické cigarety s nikotinem v Austrálii vázané na lékařský předpis. Držení bez předpisu je nelegální. Pokud chce jedinec začít nahrazovat příjem nikotinu z klasických cigaret méně rizikovou formou, musí k lékaři, který je registrovaný a má oprávnění toto povolení vydávat (Králíková, 2021). Od té doby Austrálie přijala další a tvrdší opatření, které se týkají dovozu elektronických cigaret a jejich výroby. Změny se uskuteční ve dvou vlnách. Při první vlně, která začala platit 1. ledna 2024, byly zavedeny přísnější kontroly při dovozu elektronických cigaret do země. Zároveň nově vstupuje v platnost zákaz dovozu jednorázových elektronických cigaret, které nesplňují standardy TGA. Lidé si je tedy nemohou objednávat online ze zahraničí. Druhá vlna, která bude platit od 1. dubna 2024 zavede restriktce ještě o stupeň tvrdší. Import všech ostatním elektronických cigaret bude zakázán pro ty firmy, které nezískají dovozní licenci a povolení celních předpisů. Zároveň bude zakázán dovoz pro soukromé účely, a to i přes vydaný lékařský předpis. Jediné oficiální místo prodeje budou lékárny (Therapeutic Goods Administration, 2024).

V současnosti 48 zemí zakázalo prodej elektronických cigaret, v 88 zemích není prodej regulován žádnou věkovou hranicí a 74 zemí nemá žádná opatření, která by se k elektronickým cigaretám vztahovaly (World Health Organization: WHO, 2023).

I přes zákazy a omezení prodeje elektronických cigaret je jejich získávání poměrně snadné. Ve studiích věnujících se způsobu získávání elektronických cigaret vychází podobné výsledky. Ze 1 729 adolescentů zahrnutých do studie Peppera et al. (2018) více jak 30 % si vlastní elektronickou cigaretu zakoupilo v obchodě nebo prostřednictvím internetu. Druhým nejužívanějším způsobem byl nákup od někoho jiného (16,3 %) a 15 % dali respondenti někomu peníze, aby mu jí pořídil. Většina respondentů vlastnila svou elektronickou cigaretu, přesto více jak 70 % si jí půjčovalo od kamarádů. Novější studie přichází s rozdílnými výsledky. Do popředí se dostává nakupování online. Hlavně z důvodů nižší ceny, lepší kvantity a kvality, pohodlnosti, určitého vyhnutí se studu z nákupu, možnosti vyhledávání recenzí a zvědavosti. Mezi důvody proti online nakupování jsou například uváděny nižší ceny, možnost spotřeby ihned po nákupu, znalost lokálních obchodů a navázání kontaktu s nimi a menší nákupy, u kterých se nevyplatí objednávat online (Jensen et al., 2022). Vzrůst nakupování online je spojován s pandemií COVID-19, která uzavřela velkou část světa a lidé tak byli více nuceni celkově nakupovat online. Jackson et al. (2023) mluví

o ústupu online nakupování těchto produktů. Do popředí se dostávají supermarkety a samoobsluhy, ve kterých nakupuje 48,5 % dotazovaných. Jde hlavně o kategorii mladých dospělých. Změnu autoři spojují s nárůstem oblíbenosti jednorázových elektronických cigaret, které jsou v těchto obchodech často dostupné.

VÝZKUMNÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Kouření a užívání tabáku má ve společnosti dlouhou historii. Za tu dobu bylo vynalezeno několik možných způsobů užívání, které se využívají dodnes. Jde o kouření klasických cigaret, žvýkací tabák nebo nikotinové sáčky, které v dnešní době také nabývají na popularitě anebo již zmiňované elektronické cigarety. Elektronické cigarety můžeme považovat za jeden z fenoménů moderní doby. Svou popularitu získaly velmi rychle, a to po celém světě. Jak je zřejmé z teoretické části, prevalence užívání elektronických cigaret vzrůstá po celém světě. Přestože klasické cigarety ze společnosti stále nevymizely, jejich prevalence kouření klesá v souvislosti s nárůstem oblíbenosti těch elektronických.

Největší procento uživatelů je ve věkové skupině dospívajících. V tomto období se vytváří většina našich návyků. Vzniklé návyky následně přetrvávají po zbytek života a jsou velkou částí našich vzorců a způsobů chování (Langmeier & Krejčířová, 2006). Kouření cigaret bylo vnímáno, jako jeden z projevů dospělosti. Co ale je jejich nevýhodou je kouř a chuť těchto výrobků. Tyto problémy ovšem s elektronickou cigaretou mizí. Elektronické cigarety lákají uživatele řadou výhod. Jde hlavně o jejich minimalistický vzhled, který je velmi často barevný a přitahuje větší pozornost než krabička klasických cigaret. Další výhodou je absence klasického cigaretového kouře, který je pro řadu uživatelů odpuzující. Zároveň velkou roli mají také příchutě. Záleží na uživateli, jakou „příchuť“ si zvolí a jak často je bude obměňovat, což přináší úplně nový rozměr užívání. Další výhodou je jejich snadná dostupnost a možnosti získávání.

Z celé řady výzkumů zabývajících se elektronickými cigaretami je pouhá hrstka zaměřená na věkovou skupinu adolescentů, která je v současné době jednou z nejohroženějších. Minimum výzkumů a studií je i kvalitativního charakteru. Většinou se jedná o kvantitativní přístup, kdy se nezkoumá problematika hloubkově, ale pouze z pohledu zastoupení ve společnosti. Z těchto důvodů bylo zvolené téma práce a s ním spojená výzkumná část, která se snaží přiblížit problematiku elektronických cigaret a adolescentů z kvalitativního hlediska.

5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Hlavním cílem výzkumu bylo zmapovat a popsat kuřáckou kariéru adolescentů ve věku od 15 do 18 let. Na základě cíle výzkumu byly vytvořeny tři výzkumné otázky, na které jsme se pokoušeli nalézt odpovědi. Ty znějí následovně:

VO1: Jaká je motivace adolescentních uživatelů k užívání elektronických cigaret?

Pod VO1 jsou zahrnuty motivy pro užívání elektronických cigaret, způsoby a vzorce užívání. Součástí jsou také důvody přechodu na elektronickou cigaretu u těch uživatelů, kteří v minulosti kouřili pravidelně klasické cigarety. Dalšími oblastmi zájmu v rámci první výzkumné otázky jsou financování a způsoby nakupování s ohledem na protizákonnost prodávání tabákových výrobků pod 18 let, která platí v České republice.

VO2: Jakou roli hrají v užívání rodiče adolescentů a jaký je jejich postoj?

Pod VO2 spadají témata týkající se strany rodičů a rodiny participantů. Jaké jsou vztahy v rodině a jaký je názor a postoj rodičů na kouření. Zaměřovali jsme se na informovanost rodičů o kouření jejich potomka a na následnou reakci, pokud se o kouření dozvěděli. Zajímalo nás, zda proběhla ze strany rodičů edukace směrem k respondentům o vlivu kouření či nikoli. Pozornost byla věnována i zda respondenti kouří spolu s rodiči nebo jinými příbuznými či nikoliv.

VO3: Změnil se pohled adolescenta sama na sebe a na svou sociální skupinu v souvislosti s kouřením?

Součástí poslední výzkumné otázky byl subjektivní pohled respondentů na sebe samotného v souvislosti s kouřením a zda došlo u nich k nějaké změně s pravidelným užíváním. Zajímalo nás i jejich pohled na ostatní kuřáky a nekuřáky. Další součástí této výzkumné otázky byly role a vliv sociální skupiny na respondenta.

6 METODOLOGICKÝ RÁMEC

Následující kapitola se věnuje metodologickému rámci celého výzkumu. Tato kapitola má za cíl přiblížit čtenáři metodologickou stránku tohoto výzkumu. Je zde popsán design výzkumu a důvody pro jeho zvolení. Součástí je popis zvolené metody sběru dat a následného zpracování a analýzy dat.

6.1 Design výzkumu

Z povahy našeho výzkumu byl zvolen kvalitativní přístup. Důvodů pro volbu tohoto typu výzkumu bylo několik. Jelikož cílem výzkumu bylo detailně zmapovat a popsat kuřáckou kariéru respondentů, bylo zapotřebí hlubšího porozumění, které kvalitativní přístup umožňuje. Zároveň v současnosti existuje řada výzkumů, které jsou spíše kvantitativní povahy.

Jedná se o přístup, ve kterém jsou využívány kvalitativní metody pro popis, analýzu a interpretaci zjištěných dat. Oproti kvantitativnímu přístupu neověřujeme předem dané hypotézy, ale hledáme odpovědi na výzkumné otázky. Ty nám umožňují hlubší porozumění a náhled do daného tématu. Rozdíl je i ve velikosti výzkumného vzorku. Je menší a reprezentativní vůči dané problematice (Miovský, 2006). Nejčastěji kvalitativní výzkum probíhá v přirozených podmínkách. Současně plán výzkumu je flexibilní a může se v průběhu přizpůsobovat okolnostem a již získaným informacím (Hendl, 2016).

6.1.1 Případová studie

Jelikož kouření a závislost na nikotinu mohou mít různé důvody a jak jsme se dočetli v teoretické části, názory na elektronické cigarety jsou různé, bylo za potřebí se na jednotlivé případy podívat detailně. Z toho důvodu byl zvolen typ kvalitativního výzkumu případová studie. Tento způsob umožňuje detailnější pohled na problematiku jednoho nebo více případů. Díky tomu usnadňuje porozumění a případné srovnávání mezi případy. V případové studii jde hlavně o zachycení složitostí případů a o popis vztahů v jejich jednotnosti (Hendl, 2016).

Jako konkrétní design případové studie byla zvolena studie mnohopřípadová, která se využívá, pokud se výzkumu či studii účastní více jak dva respondenti (Chrastina et al., 2015).

6.2 Metoda sběru dat

Jako metodu sběru dat byl vybrán polostrukturovaný rozhovor, který je jednou z nejpoužívanějších metod kvalitativního výzkumu. Jeho výhodou je možnost určité kreativity a spontaneity během rozhovoru. Je na výzkumníkovi, jaké pořadí a jakou formu otázek zvolí. Zároveň ale má jasnou strukturu, které se musí výzkumník držet (Miovský, 2006).

Všechny rozhovory proběhly on-line formou. Ta byla zvolena z několika důvodů. Prvním důvodem bylo zajištění příjemného prostředí pro participanty. Řada z nich uvítala tuto možnost. Hlavně kvůli tomu, že mohli zůstat v prostředí, které berou jako bezpečné. Zároveň díky tomu byla zachována větší anonymita. Dalším důvodem byla možnost rychlejšího a jednoduššího uskutečnění rozhovorů, jelikož participanti pocházejí z různých oblastí České republiky. Domluva i následné uskutečnění probíhalo přes sociální sítě. Nejčastěji přes sociální síť Instagram a Messenger.

Rozhovor se skládal z cca 26 hlavních otázek, které v některých případech byly rozšířeny o doplňovací otázky (viz. Příloha č.3). Pořadí otázek nebylo pokaždé stejné. Byly voleny podle toho, jak rozhovor plynul. Na začátku každého rozhovoru byl znovu představen jeho účel, cíl výzkumu a jak bude s údaji po skončení rozhovoru naloženo. Následovalo zjištění základních demografických údajů, poté se přešlo k dotazům, které se týkaly výzkumných otázek. Ty se dají rozdělit do čtyřech oblastí. Jak již bylo zmíněno, první sada otázek zjišťovala demografické údaje respondentů.

Druhá část rozhovoru se týkala zmapování kuřácké historie participantů. Otázky se tedy zaměřovaly na jejich první zkušenost s tabákovým výrobkem, jak daná zkušenost probíhala a jaké druhy tabákového výrobku vyzkoušeli. Současně se zaměřovala na jejich pohled a vzorce užívání elektronických cigaret. Do této části byly zařazeny otázky týkající se získávání elektronických cigaret a jakým způsobem respondenti financují jejich používání.

Třetí část zkoumala pohled rodičů jednotlivých respondentů a jak se staví k tabákovým výrobkům. Ptali jsme se také, jaké mají respondenti s rodiči vztahy a například jestli o kouření vědí.

Poslední skupina otázek se zaměřovala na vnímání sebe samotného a společnosti ve spojitosti s kouřením. Pozornost jsme také věnovali vlivu sociální skupiny na respondenty. Po souhlasu respondentů byly rozhovory nahrávány pomocí diktafonu a poté anonymizovány. Po uskutečnění všech rozhovorů došlo k jejich přepisu a následné analýze. Na konci rozhovoru byla participantům umožněna možnost cokoliv doplnit, případně se vyjádřit k celkovému rozhovoru.

Rozhovory probíhaly od března do prosince 2023. Délka rozhovoru předem stanovená nebyla. Nejdelší rozhovor trval 41 minut a nejkratší 28 minut. Průměrný čas rozhovoru byl 35 minut.

6.3 Metoda zpracování a analýzy dat

V kvalitativním výzkumu existuje celá řada metod zpracování a analyzování dat. Řiháček at al. (2013) jako nejčastěji používanou uvádějí interpretativní fenomenologickou analýzu, metodu zakotvené teorie, diskurzivní analýzu a narativně orientovaný výzkum. S ohledem na povahu našeho výzkumu byla zvolena metoda interpretativní fenomenologické analýzy (IPA). Tato metoda umožňuje detailní vhled do vnímání a osobních zkušeností respondentů, což přispívá k hlubšímu porozumění jednotlivým situacím (Kostínková & Čermák, 2013). Při vzniku této metody byla spojována hlavně s psychologií zdraví. Dnes se již využívá v dalších oblastech, jako je psychoterapie či klinická psychologie (Smith, 2011).

IPA tedy umožňuje výzkumníkovi pochopit subjektivní pocity a pohled účastníků na daný fenomén. Také umožňuje prozkoumat daný fenomén komplexně a z několika úhlů pohledu skrz vnímání účastníka (Smith & Osborn, 2007).

Pro přiblížení postupu analýzy metody IPA je důležité se seznámit s jednotlivými kroky, kterými jsme se v analýze dat řídili a dopomohli nám k zodpovězení našich výzkumných otázek. Koustníková & Čermák (2013) je popisují následovně:

0.) Reflexe výzkumníkovi zkušenosti s daným tématem – jelikož jeden z přístupů, ze kterých IPA vychází je hermeneutika, je sebereflexe výzkumníka nedílnou součástí. Jejím předpokladem je, že výzkumník k dané tématice přichází už s určitými prekoncepty

a motivací. Ty jsou dobré reflektovat a uvědomit si, jaký vztah máme k danému tématu. Pomůže nám následně uvědomit si svou roli v interpretativním procesu.

1) Čtení a opakované čtení – v první fázi přichází na řadu opakované čtení přepsaných rozhovorů, případně znovu poslechnutí rozhovorů.

2) Počáteční poznámky a komentáře – jedná se o nejdetailnější část analýzy. Do textu vkládáme naše poznámky a komentáře. V této fázi je cílem tvorba komplexních a detailních poznámek.

3) Rozvíjení vznikajících témat – během této fáze využíváme naše poznámky a komentáře, díky kterým se začínají objevovat tzv. rodící se témata. Už jde o jasnější zachycení zkušenosti účastníka.

4) Hledání souvislostí napříč tématy – v této fázi mapujeme vztahy mezi jednotlivými tématy. Můžeme vytvářet témata nadřazená, či je různě spojovat nebo vyřazovat.

5) Analýza dalšího případu – zde znovu postupujeme podle výše zmíněných kroků s dalším případem.

6) Hledání vzorců napříč případy – v posledním kroku dochází k propojení jednotlivých případů a jejich analýz. Propojení nám umožňuje vidět určitá témata jasněji či uvědomit si vztahy, kterých jsme si zpočátku nevšimli.

7 SEBEREFLEXE VÝZKUMNÍKA

Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, nultou fází vyhodnocování dat podle IPA, je sebereflexe výzkumníka. Výzkumník by měl zreflektovat jeho postoj k tématu a jeho motivy.

K tématu mě přivedla shoda náhod a následná vlastní touha proniknout do problematiky elektronických cigaret hlouběji. O existenci elektronických cigaret jsem věděla od gymnázia, kdy začínaly být populární a snadněji dostupné. Já sama jsem v současnosti nekuřák. Ke klasickým cigaretám jsem se odjakživa stavěla negativně, nikdy jsem je nevyzkoušela a ani mě to v žádném ohledu neláká. Přesto jsem jeden čas elektronické cigarety užívala poměrně pravidelně. Oproti klasickým cigaretám jsem se k nim nikdy nestavěla tak negativně. Téma mě lákalo i z důvodů užívání mých blízkých, kteří se na nich stali závislími. V souvislosti s tím vím, jak nevinné se elektronické cigarety mohou zdát a jak snadné je jejich zalíbení. Zároveň jsem si v poslední době začala více všimnout vzrůstající četnosti uživatelů a snadné dostupnosti hlavně jednorázových elektronických cigaret.

Mým cílem bylo nahlédnout do vnímání dnešních adolescentů na elektronické cigarety a přispět tak dalšími poznatky ohledně jejich užívání. Během výzkumu jsem ke všem informacím a datům snažila zachovávat objektivní odstup a respekt.

8 ETICKÉ HLEDISKO VÝZKUMU

Během výzkumu jsme dbali na dodržování etických norem a pravidel. Účastníci výzkumu byli od začátku informováni o povaze výzkumu, jeho cílů a průběhu. Tyto informace jim byli zprostředkovány už během navázání prvního kontaktu. Následně na začátku každého rozhovoru byly informace zopakovány. Současně byla zmíněna možnost kdykoliv z výzkumu odstoupit nebo neodpovědět na otázku výzkumníka. Tuto možnost ani jeden respondent nevyužil.

Zároveň byli respondenti obeznámeni s následnou anonymizací rozhovorů. Byli ujištěni o použití dat pouze s účelem vypracování bakalářské práce a po analyzování o jejich vymazání. Jelikož rozhovory probíhaly online formou, byl informovaný souhlas získán v ústní podobě. Stejně tak jako souhlas k nahrávání rozhovoru.

Pro zajištění anonymity byly během přepisu vymazána jména a nahrazena náhodně přiřazenými čísly. Stejně tak bylo naloženo s bližšími informacemi o místě bydliště, které byly shrnuty pod kategorie „město“ a „vesnice“. Ke všem nahrávkám má přístup výhradně výzkumník. Po přepsání byli nahrávky rozhovorů smazány.

9 VÝZKUMNÝ SOUBOR

V následující kapitole se budeme věnovat výzkumnému souboru, tedy respondentům, kteří souhlasili s uskutečněním rozhovoru a do výzkumu se zapojili. Zaměříme se na jejich charakteristiku a na metody, které byly použity k výběru respondentů.

9.1 Charakteristika a popis výzkumného souboru

Cílovou skupinou byli adolescenti, a to ve věku mezi 15 a 18 lety. Jediným dalším kritériem, které bylo stanoveno, je užívání elektronické cigarety. Nezáleželo kolikátý tabákový výrobek vyzkoušeli nebo jaká je jejich kuřácká historie.

Výsledný počet participantů byl 10 jedinců. Tento počet byl určen na základě doporučení Smitha & Osborna (2007) k metodě analýzy dat IPA. Podle autorů by měl být výzkumný soubor menšího rozsahu, za to důkladně a do detailu zpracován. Podstatnou zásadou výběru vzorku by měla být homogenita a reprezentativnost vůči danému fenoménu. Cílem bylo rovnoměrné zastoupení mužů a žen, které se částečně povedlo. Součástí výzkumného souboru je 6 žen a 4 muži. Věk výzkumného souboru se pohybuje v rozmezí 16 a 18 lety. Průměrný věk činí 17,0. Všichni respondenti v současnosti navštěvují střední stupeň vzdělávání.

Pro přehlednost tabulka níže shrnuje základní informace o výzkumném souboru, které byly získány z jednotlivých rozhovorů:

Tabulka č.1: Shrnutí základních charakteristik výzkumného souboru

RESPONDENT	POHLAVÍ	VĚK	BYDLIŠTĚ	NAVŠTĚVOVANÁ ŠKOLA	DOBA KOUŘENÍ
1.	Žena	18	Město	Střední odborná š.	4 roky
2.	Žena	18	Vesnice	Střední odborná š.	4 roky, pravidelně 1 rok

3.	Žena	17	Město	Střední odborná š.	6 let, pravidelně 2 roky
4.	Žena	18	Vesnice	Střední odborná š.	5 let, pravidelně 2 roky
5.	Žena	16	Vesnice	Střední odborná š.	3 roky
6.	Muž	16	Vesnice	Střední odborná š.	2 roky
7.	Muž	16	Město	Střední odborná š.	1 rok
8.	Muž	16	Město	4leté gymnázium	1 rok
9.	Žena	18	Vesnice	Střední odborná š.	3 roky
10.	Muž	17	Město	6leté gymnázium	2 roky

9.2 Metody výběru výzkumného souboru

Na základě designu a povahy našeho výzkumu byly zvoleny nepravděpodobnostní metody výběru výzkumného souboru. Jednou z výhod kvalitativního výzkumu je možnost měnit a kombinovat metody výběru během výzkumu. Hlavní je dodržení výzkumného cíle a kritérii respondentů, tak aby se dosáhlo saturace dat (Miovský, 2006).

V našem případě byly zvoleny konkrétně dva druhy nepravděpodobnostního výběru výzkumného souboru. První byla metoda záměrného (účelového) výběru. Ta umožňuje vybírat jedince podle našich daných kritérií a zároveň je vhodná při práci s malým počtem osob (Miovský, 2006). Ti byli následně osloveni s nabídkou uskutečnění rozhovoru prostřednictvím sociálních sítí. Žádný z oslovených účast na výzkumu neodmítl, pouze jedna respondentka přestala po nějaké době komunikovat. Druhou metodou byla metoda sněhové koule, která je postavena na předpokladu, že respondenti mají více kontaktů v dané cílové skupině. Budou tedy moc informací o výzkumu sdílet dál. Tato metoda se během výzkumu ukázala jako nejúčinnější.

Jak již bylo zmíněno konečný počet participantů byl 10, z toho 6 žen a 4 muži.

10 ANALÝZA DAT A VÝSLEDKY

V následujících kapitolách představíme výsledky našeho výzkumu. Prvotně budou krátce představeni jednotliví respondenti. Následně se zaměříme na vztažná témata a podtémata, která protkávala všechny rozhovory.

10.1 Představení jednotlivých respondentů

Pro utvoření lepší představy o našem výzkumném souboru jsme se rozhodli jednotlivé respondenty ve zkratce představit. Umožní nám to lépe se zorientovat mezi respondenty a představit si je a jejich zkušenosti.

Respondent 1

Respondentka 1 je osmnáctiletá slečna, která studuje střední odbornou školu a bydlí v jednom z krajských měst. Kouří od svých 14 let, kdy jí cigaretu ukázali kamarádi. Klasické cigarety kouřila dva roky a následně přešla na elektronické cigarety. Změnu zdůvodňuje chutí a smradem z klasických cigaret. V minulosti vyzkoušela ještě zahřívavý a žvýkací tabák. V současnosti bydlí s matkou, která je taky kuřačka. Celkově většina lidí v jejím okolí jsou kuřáci, se kterými si kouření hodně pojí.

Respondent 2

Respondentce 2 je osmnáct let a bydlí ve vesnici kousek od jednoho z krajských měst. Studuje na střední odborné škole v krajském městě, kam denně dojíždí. Pravidelně kouří od svých 14 let, kdy měla svojí první cigaretu. Od té doby kouří klasické cigarety pravidelně. S elektronickými cigaretami se setkala minulý rok, kdy jí to ukázaly kamarádky. Kouření obou typů v současnosti kombinuje. Elektronickými cigaretami často maskuje pach klasických cigaret nebo je používá v uzavřených prostorách. V minulosti ovšem nevyzkoušela žádné jiné tabákové výrobky. Bydlí s rodiči v rodinném domě, její rodiče o kouření neví. Nemají spolu dobré vztahy a ona se jim ani nechce svěřovat. Její okolí je tvořeno převážně kuřáky. Potýká se s psychickými problémy, které jí cigarety pomáhají zvládat.

Respondent 3

Respondentce 3 je osmnáct let a bydlí v menším městě. Druhým rokem chodí na střední odbornou školu. Svou první tabákovou zkušenost měla v 11 letech a od 15 let kouří pravidelně. Za tu dobu vyzkoušela řadu tabákových výrobků – zahřívaný tabák, elektronické cigarety, žvýkací tabák. V současnosti kouří hlavně klasické a elektronické cigarety. Elektronické cigarety má ráda hlavně kvůli jejich chuti. Bydlí na půl s rodiči a na půl s přítelem. Rodiče jsou kuřáci a o jejím kouření ví. S matkou si občas zapálí. Přítel je taky kuřák a často si spolu zapálí nebo si půjčí jeho elektronickou cigaretu. Mezi kamarády má taky převážně kuřáky.

Respondent 4

Další respondent 4 je osmnáctiletá slečna. Bydlí ve vesnici nedaleko jednoho krajského města, ve kterém studuje na střední odborné škole. Respondentka kouřila klasické cigarety poprvé z vlastní iniciativy ve 13 letech, pravidelně kouří od 16 let. Převážně kouří klasické cigarety, bez těch, jak sama říká, se neobejde. Zároveň je doplňuje o elektronické cigarety, pokud jí vyjdou peníze a má na ně chuť. V minulosti vyzkoušela ještě žvýkací a šňupací tabák. Stejně jako u klasických cigaret i elektronické chtěla vyzkoušet sama od sebe, lákala jí chuť. Bydlí s matkou, která je příležitostný kuřák. Podle respondentky o tom matka neví a ani nechce, aby to věděla. Měla by pocit, že jí zklamala. Podobně jako u předchozích respondentů je její sociální skupina tvořená hlavně kuřáky. Její otec je kuřák.

Respondent 5

Respondentce 5 je šestnáct let. Bydlí ve vesnici se svými rodiči. Studuje druhým rokem na střední odborné škole. Jako první vyzkoušela klasickou cigaretu, bylo jí 13 let. Klasické cigarety u ní neměly úspěch, nikdy ji nezachutnaly. Oproti tomu elektronické od 15 let kouří pravidelně. Jejich hlavní plus je pro ni chuť. K obojímu se dostala díky kamarádům. Kromě zmíněných výrobků vyzkoušela ještě žvýkací a šňupací tabák a doutníky. S rodiči má dobrý vztah a o jejím kouření vědí. Jednou matka našla elektronickou cigaretu u ní v kalhotách. Její oba rodiče jsou kuřáci. Mezi kamarády má taky převážně kuřáky, ať už ze školy nebo z fotbalového týmu, ve kterém hraje.

Respondent 6

Dalším respondentem je šestnáctiletý chlapec, který bydlí se svými rodiči ve vesnici kousek od krajského města. Studuje na střední odborné škole a má řadu zájmů hlavně v hudebním odvětví, ve kterém se i aktivně účastní. První zkušenost má s klasickou cigaretou, kterou vyzkoušel ve 14 letech od kamarádů. Ke klasickým cigaretám má velmi silnou averzi a od té doby je nekouřil. Elektronickou cigaretu vyzkoušel rok a půl zpátky také od kamaráda. Celkově je proti kouření, ale jejich plus vidí hlavně v uklidnění, které zažívá po vapování před koncerty. Využívá je hlavně z tohoto důvodu. Žádný jiný tabákový výrobek nevyzkoušel. S rodiči vychází hezky, jeho otec je bývalý kuřák. O jeho kouření vědí, sám jim to řekl a podle respondenta jeho rozhodnutí respektují. Jeho kamarádi jsou většinou také kuřáci.

Respondent 7

Jde o šestnáctiletého kluka, který studuje také na střední odborné škole. Jako první vyzkoušel v 15 letech samotnou elektronickou cigaretu, která se mu hned zalíbila. Ochutnal ji od svého spolužáka. Z jiných výrobků vyzkoušel pouze jednu klasickou cigaretu, po které se mu udělalo špatně. Hlavní jeho motivací k užívání je chuť. Svou první elektronickou cigaretu si koupil po třech měsících od vyzkoušení. Jeho rodiče jsou kuřáci, od kterých má silně vštípené kouření jako špatné. I když o jeho kouření matka ví, nijak aktivně nezareagovala. Pohybuje se hlavně ve skupině kuřáků, se kterými vapuje pravidelně.

Respondent 8

Osmý respondent je šestnáctiletý chlapec, který studuje na čtyřletém gymnáziu. Bydlí se svými rodiči v menším městě. Elektronickou cigaretu vyzkoušel jako svůj první tabákový výrobek minulý rok. Stalo se tak po přechodu na gymnázium, kde byl pohled na elektronické cigarety opačný oproti základní škole. Při první zkušenosti si chtěl odůvodnit svůj negativní postoj vůči nim a zalíbily se mu. Ví, že se elektronickým cigaretám nevyhne, pokud bude chtít trávit čas s kamarády. Z toho důvodu si začal kupovat svoje, kvůli větší hygieně. Jiné tabákové výrobky nevyzkoušel. Bydlí s rodiči, kteří jsou kuřáci, ale zatím o jeho užívání nevědí. Uznává, že pokud se ho elektronické cigarety budou držet nadále, plánuje jim to říct sám.

Respondent 9

Předposledním respondentem je osmnáctiletá slečna, která studuje na střední odborné škole. Její rodina je tvořena převážně kuřáky. Díky nim byla její první zkušenost s tabákovým výrobkem v 11 letech, a to s klasickou cigaretou. K elektronickým cigaretám se dostala díky kamarádům, se kterými je začala pravidelně kouřit v 15 letech. Na elektronických cigaretách se jí líbí převážně chuť. Vyzkoušela k tomu i nikotinové sáčky, které jí nesedly a má s nimi špatnou zkušenost. V současnosti jsou její rodiče nekuřáci. Její otec byl ovšem dost silný kuřák a ze zdravotních důvodů byl nucen přestat. Nyní z rodiny kouří pouze její sestra, se kterou si příležitostně zapálí. V jejím sociálním okruhu jsou elektronické cigarety velmi oblíbené.

Respondent 10

Poslední respondentem je sedmnáctiletý chlapec studující na šestiletém gymnáziu. První zkušenost s tabákovým výrobkem měl v 15 letech, kdy jeho kamarád přinesl elektronickou cigaretu do školy. Podobně jako participant 7 si chtěl odůvodnit svůj názor na ně a zachutnaly mu. Jako jediný z výzkumného souboru má doplňovací elektronickou cigaretu. V porovnání s jednorázovými mu přijde lepší z hlediska chuti a peněz. Vyzkoušel klasickou cigaretu a nikotinové sáčky, ani jedno na něj nemělo takový efekt jako elektronická cigareta. Celkově se mu na elektronických cigaretách líbí jejich chuť a možnost vyfukování oblaků páry. V současnosti žije v bytě se svou mladší sestrou. Jeho rodiče jsou nekuřáci. Matka je bývalá kuřačka a jeho otec se staví proti všem tabákovým výrobkům. Dvakrát synovi sebral elektronickou cigaretu, když mu vypadly v autě. Podobně jako u ostatních respondentů, jsou jeho kamarádi převážně kuřáci.

Pro větší přehlednost prvních zkušeností a současné konzumace tabákových výrobků, byla vytvořena Tabulka 2. V té jsme zohlednili s čím mají respondenti první zkušenost, co v současnosti považují za svůj hlavní zdroj nikotinu, s jakým dalším tabákovým výrobkem jej kombinují a s jakými všemi mají zkušenost.

Tabulka 2: Shrnutí kuřácké kariéry respondentů

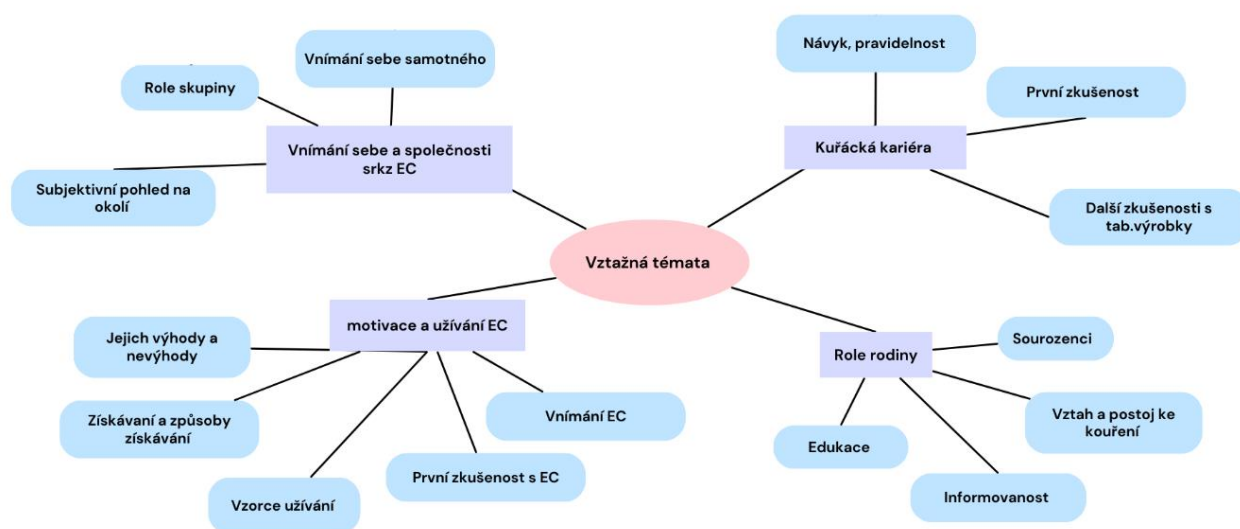
	První zkušenost	Současný hlavní výrobek	Kombinace v současnosti	Zkušenosti s
Respondent 1	Kl. cigareta ¹	Zahřívaný tabák	Kl. + El. cigarety	Kl. + El. cigareta, zahřívaný a žvýkací tabák
Respondent 2	Kl. cigareta	Kl. cigareta	El. cigareta ²	Kl. + El. cigareta
Respondent 3	Kl. cigareta	El. cigareta	Kl. cigareta	Zahřívaný + žvýkací tabák
Respondent 4	Kl. cigareta	Kl. cigareta	El. cigareta	Kl. cigareta, žvýkací + šňupací tabák
Respondent 5	Kl. cigareta	El. cigareta	Kl. cigareta	Kl. + El. cigareta, žvýkací + šňupací tabák, doutníky
Respondent 6	Kl. cigareta	El. cigareta	X	Kl. + El. cigareta.
Respondent 7	El. cigareta	El. cigareta	X	Kl. cigareta
Respondent 8	El. cigareta	El. cigareta	X	X
Respondent 9	Kl. cigareta	El. cigareta	Kl. cigareta	Kl. + El. cigareta, žvýkací tabák
Respondent 10	El. cigareta	El. cigareta	X	Kl. + El. cigareta, žvýkací tabák

¹ Klasická cigareta² Elektronická cigareta

10.2 Vztažná témata a podtémata

Během analýzy jednotlivých rozhovorů vyplynula řada témat, která se objevovala u každého respondenta. Jednotlivá témata a jejich podtémata můžeme vidět na Obrázku 5. Jelikož pro analýzu využíváme metodu IPA, jsou pro nás klíčové subjektivní zkušenosti a pocity jednotlivých respondentů. Z toho důvodu jsou jednotlivá témata doplněná o přímé citace z rozhovorů. Ty jsou označeny v textu kurzívou. Představení témat kopíruje naše výzkumné otázky.

Obrázek 5: Vztažná témata a podtémata

10.2.1 Kuřácká kariéra

Prvním tématem, které se objevovalo u všech respondentů byly jejich předchozí zkušenosti s různými tabákovými výrobky. Kuřácké kariéry se často v určitých aspektech podobaly, například se jednalo o zdroj první zkušenosti a vyzkoušené tabákové výrobky.

První zkušenost

U 7 z 10 respondentů byla jejich první kuřácká zkušenost **spojená s klasickou cigaretou**. U zbývajících to byla elektronická cigareta. Je zajímavé, že v našem souboru starší participanti vyzkoušeli jako první tabákový výrobek klasickou cigaretu a mladší cigaretu elektronickou. Věk první zkušenosti se pohyboval mezi 11 a 15 lety.

Ve většině případů se do kontaktu s nějakým tabákovým výrobkem dostali **díky vrstevníkům nebo starším kamarádům**. R5 na to vzpomíná takhle: „*To byla nějaká oslava kamarádů. Ted'ka, oni to tam měli a já jsem byla ještě taková, jako věděla jsem, co to je. To mi bylo asi 13, takže jsem to zkusila, ale nějak mě to nelákalo, jakože ty normální.*“ Vliv kamarádů první zkušenosti přisuzuje i R3: „*Poprvé jsem to zkoušela asi v 11. To mě, jakože nějak moc nechytlo. No a pak jsem se začala bavit s kámoškou, která kouřila a my jsme spolu i chvíli bydleli. A pak už to šlo samo no. Prostě ona si zapálila. Já jsem se zapálila a prostě..*“.

Stejnou zkušenost mají i participanti, kteří jako svůj první tabákový výrobek mají **elektronickou cigaretu**. U nich byli jako hlavní zdroj také **kamarádi**: R7: „*To jsme šli z autobusu a kamarádka to měla u sebe, tak jsem se jí zeptal, jestli bych to mohl ochutnat, že to všichni kouřej. Tak jsem si řekl, že to asi bude dobrý, tak jsem to zkusil.*“ Podobnou zkušenost popisuje respondent R10: „*Kamarád to jednou přinesl do školy o přestávce, že si to koupil a je to dobrý a musíme to zkusit taky.*“

Rozdílností mezi prvními zkušenostmi v závislosti na typu tabákového výrobku je hlavně **v následném pocitu z užití**. U klasických cigaret řada respondentů uváděla počáteční nechuť: R9: „*No tak mě to nechutnalo jako nikdy nějak. Prostě vím, že jsem byla fakt malá, prostě můj strejda je takovej šáhlej trochu, takže jsem byla jako – fuj to chutná, jak nějakéj popel nebo něco.*“ Podobnou zkušenost s klasickými cigaretami popisuje R7: „*Motala se mi hlava hodně a moc mi to nechutnalo.*“

Oproti tomu u elektronických cigaret popisují **spíše pozitivní zkušenosti**: R10: „*Já jsem k tomu měl strašnej odpor. A potom jsem se potáhl a strašně mi to zachutnalo.*“ Podobné pocity popisuje R7: „*Chuť a pocit z toho, že jako když jsem si toho dal hodně, jakože třeba 3 dlouhý potahy, tak jako se potom motala hlava a bylo byl takovej příjemnej pocit.*“

Návyk a pravidelnost

Pohled na pravidelnost a návyk kouření každý participant **vnímá rozdílně**, a to jak dobu, kdy návyk vznik, tak i jeho důvody. Pokud uvedli konkrétní časový horizont bylo to v rozmezí měsíců až roků. U elektronických cigaret byl návyk spojený s **nákupem svojí první elektronické cigarety**: R10: „*Tak ze začátku jsem si to jenom půjčoval od ostatních, hlavně od toho kámoše, co to přinesl do školy. No a asi po třech měsících mi ji dal. To jsem hnedka začal jako víc a už jsem si i začal kupovat sám jako.*“ Někteří si svou závislost neuvědomovali, dokud si nepořídili alternativní tabákový výrobek, i když už před tím kouřili

klasické cigarety: R1: „*Jako teďka ten IQOS mi přijde, že na to mám dost často chuť, ale buď si dám anebo ne. Hele jako fakt denně vykouřím max 10 cigaret. Což je jakoby si myslím, že dost no.*“

Někteří respondenti zvyšující množství spojovali se **svými copingovými strategiemi**: R2: „*Ale prostě pak jsem jakoby začla mít nějaký psychický problémy, a to jsem si říkala tyjo, že vlastně to pomáhá, když to řeknu blbě. Že se uklidním tím...měla hrozný jakoby psychický problémy a říkala jsem si, že se na to můžu vysrat, tak jsem si prostě dala. Třeba jednu denně prostě. Jenom fakt jako jen tak, jako když jsem fakt potřebovala prostě se uklidnit, tak jsem si jako dala a už to prostě se mnou šlo jako z kopce.*“ Podobně zvyšování vykouřeného množství popisuje R4: „*Já jako celkově tenhle poslední rok, jsem se jako rozkouřila hodně teda jako, ale v cigaretách teda normálních... sešlo se víc věcí najednou prostě.*“ Podobnou zkušenost reflektuje další respondentka R3: „*Hodně pomáhá od stresu a myslím si, že to byl i důvod, proč jsem začala celkově kouřit.*“

Dalším častým důvodem byl opět **aspekt sociálního vlivu a skupiny**: R9: „*Že mi to jako chutnalo, měli to ostatní, řekla jsem si, proč ne prostě. Jakože jsem nijak nevnímala ty rizika.*“ Vliv skupiny zároveň připisuje R4: „*No, ale spíš si myslím, že mě zkazila jako střední no.*“ Další respondentka dodává R5: „*Ale potom, jak jsem jako začala chodit na víc těch akcí, tak se to zvětšovalo a tak.*“ Doplnjuje to respondentka R2: „*Když oni jdou ven, jdou kouřit, tak proč si nedát, když je příležitost. Takže jsem si pak začla dávat, takže mě to i celkem možná taky ovlivnilo. Ta jako parta lidí, ale ne jako že by mě to ovlivnilo, jakože začni, ale spíš přidej.*“

Dva respondenti si nemyslí, že by se jim za dobu užívání vytvořil návyk: R5: „*Takže jako někdy je to dobrý, že tě to i uvolní třeba ve stresu, ale někdy to je taky jako návykový a tak. No, takže zatím nejsem v takový fázi, že bych byla závislá... Já si myslím, že jako ne, ale беру to jako pohledem mých vrstevníků, jakože okolo mě. Tak si jako myslím, že jsem na tom docela dobře.*“ Respondentka používá elektronické cigarety na denní bázi. Podobně o užívání elektronických cigaret referuje R8: „*Že jako já bez toho vydržím běžné, jako neřekl bych návyk nebo zvyk, kterej bych musel jako nějak furt to. Třeba na těch akcích a takhle, tak asi bych tam právě řekl, že jako jo.*“

„Základní“ tabákové výrobky

Když se zaměříme na tabákové výrobky, které respondenti vyzkoušeli, všimneme si, že až na jednoho respondenta, jich všichni vyzkoušeli několik. Tři výrobky, které se neustále opakovaly byly – **klasické cigarety, elektronické cigarety a nikotinové sáčky**.

Klasické cigarety současně s elektronickými kouří polovina respondentů. Pouze dvě respondentky kouří klasické cigarety na denní bázi společně s elektronickými: R2: „*Pro mě to je taková jakoby náhrada, že vím, že tam v tom trochu ten nikotin je, tak aspoň trošku vím, že to do sebe dostanu, když už je ten člověk závislej, že jo. Tak to prostě je takový.*“ Vnímání kombinace užívání klasických a elektronických cigaret popisuje respondentka R4: „*Ale zas kdybych měla elektronku a neměla cigára, tak si musím koupit cigáro, protože to jsem strašně závislá a chybí mi tam ten nikotin...elektronické cigarety mi nedávají tolik, co potřebuju.*“

Nejčastější situace, kdy kouří současně klasické cigarety jsou, když podnikají s přáteli **společné akce**, jako například párty nebo **v kombinaci s alkoholem**. R1 popisuje dané situace takto: „*Příležitostně jako jo, ale spíš ne. Hele jako jenom já chodím občas jako no na nějakou akci a občas si ani na tý akci žádnou cigaretu nedám, ale když prostě už je nevím 3 ráno, tak to jako fakt jdu si dát. A to je jenom jedna za večer prostě, jinak mě prostě furt vadí...Fuj ciga, jako když jsem opilá, tak je mi to jedno, protože na to mám chuť, ale takže tak no.*“ Doplnuje to respondentka R5: „*Ted'ka už taky si moc nedávám jako normální, jako fakt jenom na těch akcích, a tak no.*“

Nikotinové sáčky vyzkoušelo také velké množství respondentů. Ty se oproti elektronickým cigaretám nesetkaly s takovým ohlasem, respondenti spíše popisovali **negativní zkušenosti**: R2: „*Prostě nikotinový sáčky jsou pro mě hrozně odporný.*“ Doplnuje to výpověď respondentky R9: „*Jo zkoušela jsem, ale bylo to fakt úplně nechutný teda, ale zkoušela jsem ten žvýkací tabák, ale ten mi teda fakt nechutná. To jsem zkusila a stačilo.*“

U dvou respondentek se objevoval i zahříváný a šňupací tabák.

Myšlenka na přestání s kouřením

Poslední podoblastí zařazenou do tématu 1 je myšlenka na **přestání či omezení kouření** respondentů. Jedná se o aspekt, který byl zmíněný u každého respondenta. Hlavní roli zde hráli **finance a fyzické zdraví**: R5: „*S tím foťbalem, tak jsem si říkala, že už*

přestanu, že to prostě jakože ne to. Měli jsme i pár sázek, prostě jsme to zkoušeli, kdo bude prostě nejdýl a většinou jsem patřila mezi ty, co to prostě dali až do konce.“

S ohledem na finanční stránku respondenti často zmiňovali **finanční náročnost** jejich spotřeby: R1: *„Takže teďka nad tím právě přemejšlím, že přestanu kouřit, protože mi teď nějak přestalo chutnat. Taký jsem zjistila, že to leze do peněz.“* Podobně se k tomu staví respondentka R9: *„No tak jednak kvůli penězům, přece jenom jsem student. Že vydělávám a potom to utratit za tohle a že mi to přijde takový jako.“*

Často se jednalo o neúspěšné pokusy **z důvodu tlaku sociální skupiny**, jak popisuje respondentka R5: *„Ale jako nikdy jsem si neřekla úplně, nebo většinou byl takovej ten zkrat na těch akcích. Takže tam jsem si prostě jako dala.“* Řada z nich reflektuje snahu jako velmi náročnou až nemožnou: R4: *„No, který jako chci se jí zbavit. Rozhodně, ale jde to hrozně těžce.“* Náročnost přestání často spojovali **s náročnými a stresovými situacemi**, ve kterých jsou pro ně tabákové výrobky nejvhodnější variantou, jak dané situace zvládnout: R2: *„Protože prostě nemám zatím žádnou motivaci, a hlavně se blíží prostě zkoušky, a to jako z toho mám hrozný nervy, že jo. Takže prostě si dám už třeba jenom před tou zkouškou a tohle, abych prostě jako se uklidnila a jako byla v klidu no.“*

Tři respondenti v současnosti nevidí důvod přestat z důvodu **nedostatečné motivace**: R2: *„Teď to momentálně není úplně ta největší priorita a motivace.“* Podobně to reflektuje participant R10: *„Nemám důvod přestat v tuhle chvíli, prostě mi to chutná a baví mě to.“* Zároveň také vnímají tabákové výrobky jako prostředek ke zvládnání náročných situací: R6: *„Jako dost mě to jako pomohlo od toho stresu, strašně mě to jako uvolňuje. No takže, jako rozhodně vím, že to jako není zdravý, nebo takhle...Jakoby vlastně tím, jak jsem fakt nervák, jsem si nedokázal představit, že bych odehrál koncert jako bez toho, absolutně, prostě vůbec.“* Podobný účinek pociťuje respondentka R3: *„Mně se to třeba povedlo na měsíc nebo na dva, třeba na toho půl roku se mi to povedlo. Ale pak z ničeho nic třeba přišel stres ve škole. A prostě mě to uklidňuje.“*

Shrnutí tématu

Nejčastějším prvním tabákovým výrobkem, se kterým se respondenti setkali, byla klasická cigareta. Bylo to v rozmezí mezi 11 a 15 lety. Druhým zastoupeným výrobkem byla elektronická cigareta. V obou případech byli zdrojem první zkušenosti kamarádi ve stejném věku nebo starší. Respondenti popisovali rozdílné prožitky z první zkušenosti. Elektronická

cigareta je spojována s lepší chutí a okamžitým zalíbením. Oproti tomu u klasické cigarety doba zalíbení byla z pravidla delší. Nejčastěji zmiňovaným důvodem byla chuť. Všichni respondenti mají zkušenost s více tabákovými výrobky. Nejzmiňovanější byly klasické cigarety, elektronické cigarety a nikotinové sáčky. Většinou se jednalo o jednorázové zkušenosti. Pouze u klasických cigaret se respondenti shodli na příležitostném užívání v kombinaci s alkoholem.

Ohledně vytvoření návyku byla doba určení pro respondenty užívající primárně elektronické cigarety snazší a jasnější. Šlo o první nákup vlastní elektronické cigarety. Zvyšující tendenci si spojovali s náročnějším či více stresovým obdobím, jako například zkoušky ve škole či problematickou situací v rodině. Na vykouřené množství měla také vliv skupina a kamarádi respondentů.

Myšlenka na přestání s kouřením byla taky časté téma, které se u respondentů objevovalo. Hlavní důvody se týkaly finanční nákladnosti a vlivu kouření na zdraví. Přesto žádný z respondentů s kouřením fakticky nepřestal. Náročnost viděli v tlaku okolí na kouření a stresové situace, které díky užívání lépe zvládali.

10.2.2 Motivace a vzorce užívání elektronických cigaret

Podtémata, která se objevovala ve všech rozhovorech můžeme shrnout pod téma Motivace a vzorce užívání elektronických cigaret. U všech respondentů byla zmíněna témata vzorců užívání, výhod a nevýhod elektronických cigaret a způsobů jejich získávání. Následující téma odpovídá na naši první výzkumnou otázku.

První zkušenost s elektronickou cigaretou

Jak bylo zmíněno výše, tři respondenti měli svou první zkušenost s tabákovým výrobkem prostřednictvím elektronické cigarety. Zbylí se s elektronickou cigaretou setkali později ve svém životě. Podobně jako u klasických cigaret, řada z nich uvedla, že se k elektronickým cigaretám dostali **díky svým přátelům**: R5: „*Já díky kamarádům, nebo jakože všechno to je kvůli kamarádům. Že oni si koupili, a tak jsem to jako ochutnala jako já. Tak mi to zachutnalo a začala jsem taky.*“ Podobnou zkušenost popisuje respondentka R2: „*Hele vlastně přes ostatní lidi, že vlastně všichni jako „Ochutnej to, ochutnej to. Ted' je tady novinka.“ Tak jsem si párkrát jako ochutnala od někoho jinýho a zjistila jsem, že to je fakt*

jako dobrý. Kamarádka, ještě jedna moje spolužačka, ještě měla vapo, takže to jsem jela hodně od ní.“

Motivem také bylo **utvoření si vlastního názoru skrze zkušenost**. Dělo se tak hlavně u respondentů, kteří měli negativní postoj k tabákovým výrobkům a na základě výskytu ve skupině kamarádů dostali možnost si svůj názor potvrdit nebo vyvrátit. R7: *„Tak já jsem to jako neměl rád ze začátku docela vůbec...Nevím asi, jako bych řekl jen z principu...No jo, že prostě všude to je, takže to je špatný...Vlastně ne, spíš tomu pomohli ty lidi, že jsem jako na to změnil názor.“* Stejnou situaci zažil respondent R10: *„Jak to kámoš přinesl, tak jsem před tím na to neměl dobřej názor. Jako celkově všechno, co má tabák mě vždycky tak nějak odpuzovalo. No a prostě když to přinesl do té školy, tak jsem si řekl proč to nezkusit, aspoň si na to můžu udělat taky názor na základě něčeho. Zároveň jsem si říkal, že jestli to kouří on, tak to nemůže být tak špatný.“*

Jediný rozdíl byl u dvou respondentek, které jako důvod uvedly svou **zvědavost a touhu vyzkoušet něco nového a moderního**: R4: *„Sama. To vlastně, je to tak rok nějak, protože teďka mi vyskočilo, že jsem si to koupila na vodě a že to byla novinka. Stejně tak respondentka R3: „Na tyhle elektronky jsem se dostala spíš tím, že to byl trend.“*

Většinově byly zastoupené **elektronické cigarety jednorázové**, pouze dva respondenti měli první zkušenost s doplňovací elektronickou cigaretou. Pouze u jednoho tato zkušenost ovlivnila jeho další volbu v užívání.

Vnímání elektronické cigarety

Pokud se podíváme na vnímání elektronických cigaret respondenty, objevují se určité podobnosti.

Všichni berou elektronické cigarety jako **zdraví škodlivé**. Vnímají určitou škodlivost pro jejich organismus R7: *„Něco málo rizikový asi jo, tak asi to není úplně dobrý pro plíce. A jako organismus celkově. To asi celý.“* Stejně tak nepopírají možnost závislosti: R4: *„Jojo, jasně že může...Tak vlastně když začaly, tak já jsem si je kupovala a byla jsem na nich jako celkem dost závislá. Tak určitě půl/třičtvrtě roku.“* Podobný efekt vnímá i respondentka R9: *„Určitě vnímám rizika. Přijde mi už jenom riziko to, že na tom můžu bejt závislá. A myslím si, že hodně klíčový to, že třeba když někdo kouří cigára, tak prostě může jít teda ven a takhle a je mnohem snazší jako kouřit elektroniky i vevnitř všude prostě.“*

Další faktor, který v rámci vnímání elektronických cigaret zmiňovali, byl **nedostatek informací s nimi spojený**: R10: „*No zatím nevíme, co v tom všechno je.*“ Hezky to shrnula respondentka R9: „*Já to hodně vnímám tak, že vůbec jako nevíme nic o tom, jakože a že to je ještě celkem nová věc. A vůbec nevíme jako ty dopady a takhle. Ale jako nevnímám to nějak negativně, rozhodně jako já bych nedokázala říct, že to je horší než cigára nebo. Prostě nic o tom nevím v podstatě mi přijde zatím. Nevím no.*“

V rámci toho mají respondenti **rozdílné názory ohledně srovnání elektronické a klasické cigarety**. U kuřáků klasických cigaret se názory lišily. Ovšem ve skupině uživatelů pouze elektronických cigaret byly **klasické považovány za větší riziko** a častěji byly doprovázeny negativní konotací: R7: „*Úplně dobrý to nebylo a asi jako přechod z elektronky na cigarety bych úplně neviděl jako nijak pozitivní nebo lepší.*“ Detailněji to popsal respondent R8: „*Mám vůči tomu tu averzi a fakt mi to jako není příjemný. Nevím, to je asi všechno. Ta averze vůči tomu, fakt to nemám kvůli tomu rád. Mám to zafixovaný jako špatný až hodně... Asi spíš celkově jako myšlení nebo efekty toho kouření, že jako to mi vadí na tom, že prostě vím, že to je špatný a že to jako způsobuje fakt problémy třeba s plicema nebo takhle. Tohle mi taky vadí, ale to je třeba až druhý. Ten smrad mi vadí víc, protože to je takový víc jako obrazný, takže to je jako víc vidět.*“

Přes všechna vnímaná a popisovaná rizika respondenti **neuvažují o přestání** s kouřením elektronických cigaret: R1: „*Jako je to špatný. I jako normální cigarety jsou špatný. Prostě podle mě všechno tady to, jako elektronky, je hodně špatný. Mám názor, že já to prostě používám a pro mě to je teďka mnohem lepší než normální cigareta.*“ Shrnuje to respondent R7: „*Jako není to asi úplně dobrá věc, ale když už někdo jako to kouří, tak prostě už kouří no a přestat s tím je těžké.*“

Vzorce užívání

Stejně jako u první zkušenosti s elektronickou cigaretou, tak se zastoupení druhů elektronických cigaret nemění. Kromě jednoho respondenta jsou zastoupeny **elektronické cigarety jednorázové obsahující nikotin**. Důvody proč začali kouřit se často nadále promítaly do vzorců užívání elektronických cigaret.

Všichni respondenti zmiňují mezi důvody užívání hlavně jejich **chut'**: R4: „*Tak to jsem říkala, ty jo je to ochucené, ty jo to by mohlo bejt dobrý, no koupila jsem si to. Potom si říkám, tak si to koupím znovu jo a pak zas a pak zas.*“ Stejně reflektuje první dojmy

z elektronické cigarety respondentka R2: „*Tak jsem si párkrát jako ochutnala od někoho jinýho a zjistila jsem, že to je fakt jako dobrý.*“

U tří kuřáků klasických cigaret byly důvody jejich volby podobné. Šlo hlavně o **pach**, který je s klasickými spojen: R1: „*Tady to ani nesmrdí, prostě jako nesmrdíš od toho. To beru jako plus, že prostě když jsem si dávala normální ciga, tak mi vadilo, jak mi smrděly ruce potom. Já jsem celá smrděla prostě a bylo to už fakt nepříjemný.*“ Podobný postoj má respondentka R3: „*Že to tolik nesmrdělo a mohla jsem to kouřit doma.*“ Ovšem dvě z výše zmíněných kouří v současnosti klasické cigarety a elektronické zároveň. Elektronické cigarety užívají na místech, kde **klasické cigarety nejsou povolenné**: R2: „*Že fakt jakoby jak to tahám jenom v místnostech, ale třeba když jdu jako ven, tak si dám klasický a netahám Elf Bar.*“ Další možností jak elektronické cigarety **využívají je na zamaskování cigaret klasických**: R2: „*Anebo si třeba Elf Bar dám těsně předtím, než jdu domů, abych jako by ze mě nebyla cejtít ta cigareta, ale byla cejtít jakoby nějaká příchut' nebo vůbec nic...dám si ten Elf Bar a projdu potom tím dýmem, tak ta cigareta vůbec ze mě není cejtít. Je to, jak kdybych byla prostě navoněná nějakou voňavkou nebo něčím.*“ Přidává se i R4: „*Jako jak je to ochucené tak vždycky, jako třeba já to udělám, tak dám si cigáro a pak jako si ještě potáhnu pufíka a všichni koukaj a já jako „No na spravení chuti ne?“ Že to jako to cigáro je prostě bez chuti. Já nevím, jak bych to popsala. To je jako spíš o zvyku pro mě nebo ne jako o zvyku, ale jako už je to taková menší závislost pro mě, že si musím dát cigáro.*“

Co se týče vzorců užívání, kdy si participanti uvědomovali větší množství vykouřeného, byly **běžné situace**, se kterými je často kouření spojováno. Výrazným pojítkem bylo **školní prostředí**, ať už v souvislosti užívání o přestávkách s kamarády nebo v závislosti na stresu, který ze školy pramení. R2: „*Ale když jsem ve škole tak vlastně...ráno na nádraží si dám s holkama, před školou si dám, o velký přestávce, když se jede domů. Potom, když dorazím domů, pak si dám a pak když jdu právě se psem, tak si dám třeba další.*“ Podobně tyto situace popisuje R6: „*Takže já ráno vstanu, většinou, tak třeba třikrát do týdne si ráno dám. Není to, že bych každý ráno. Většinou je to před školou, když vím, že máme nějakou jako test, jako velkej, nebo něco mám z něčeho stres, co se týče školy. Tak to si dám ráno, ale většinou to je na zastávce, když jedu do školy. A potom vlastně o obědový pauze po škole.*“

Nejčastější místa či situace, kdy si participanti uvědomovali nejvyšší množství vykouřeného, **byly v přítomnosti přátel**. Jednalo se o běžný kontakt s kamarády nebo o páteční či víkendové akce. R2: „*Když oni jdou ven, jdou kouřit, tak proč si nedát, když je*

příležitost. Takže jsem si pak začla dávat, takže mě to i celkem možná taky ovlivnilo. Ta jako parta lidí, ale ne jako že by mě to ovlivnilo, jakože začni, ale spíš přidej.“ Podobnou zkušenost reflektuje participantka R5: *„Byly tam větší prodlevy, že nejdřív, jako to bylo prostě minimum. Třeba jako jednou měsíčně, nebo takhle. Ale potom, jak jsem jako začala chodit na víc těch akcí, tak se to zvětšovalo a tak.“* Svou roli **hraje také alkohol**, který množství a také kombinace různých tabákových výrobků zvyšuje: R7: *„Ven úplně ne, když jdu třeba s kamarádem nebo s kamarádkou, ale třeba když je nějaká akce, kde se i pije tak tam to mizí rychlejc.“* Přidává se respondentka R9: *„Anebo určitě jako u mě na to někdy má třeba alkohol vliv, jakože když si dám třeba dvě piva, tak třeba mám na to větší chuť než normálně.“* Nejčastěji se jedná o **klasické cigarety**: R5: *„Ted'ka už taky si moc nedávám jako normální, jako fakt jenom na těch akcích a tak no.“* Stejný pohled má respondentka R3: *„Jo, ted'ka jsem jenom na elektronkách. A občas teda na akcích si dám normální cigaretu. Teda.“*

Další opakované situace, které si s kouřením spojovala většina, jsou **stresové situace** vznikající buď ze školy nebo z rodinného prostředí. Respondenti popisují s tím spojený **pocit zklidnění**. R1: *„Že mě to uklidňuje prostě. Jo, je to takový, že když mám stres, tak si dám prostě. Když se něco stane třeba ve třídě ted'ka, tak jako jdem, Máme třeba, že jsme po škole. Jsme naštvaní, dáme si to cígo prostě a jsme v klidu.“* Další respondentka mluví podobně: R3: *„Hodně pomáhá od stresu a myslím si, že to byl i důvod, proč jsem začala celkově kouřit, jako i normální, že jsem toho měla hodně ve škole a pak doma to nebylo úplně dobrý a že mě to prostě uklidňovalo.“*

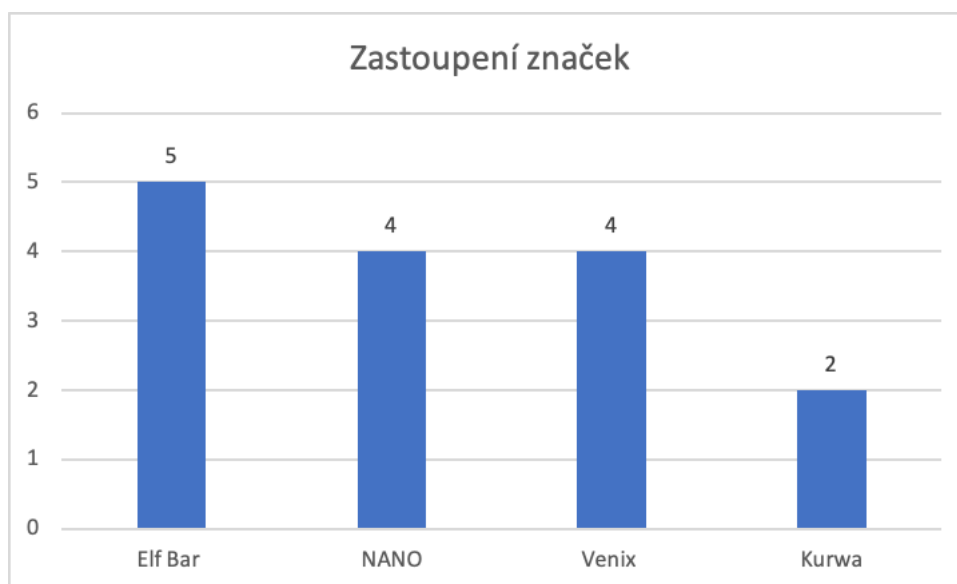
Častěji byly také zmiňované případy, kdy respondenti **pocit'ují nudu nebo situace, kdy nemusejí nic dělat**. R2: *„Přišly prachy tak prostě si to koupím, protože prostě mám chuť a vím, že se doma třeba budu nudit. Budu jenom na počítači nebo na telefonu a nebudu mít co dělat, tak budu moct tahat v pokoji.“* Podobně to popisuje respondent R10: *„Jako já jí používám, kdy můžu. Nemám co dělat a třeba čekám na bus, tak vapuju, abych zabil ten čas. Prostě aby jsem zaměstnával nějak ruku a baví mě vyfukovat ty velký oblaka kouře. Nebo prostě večer, když jsem doma a nemám, co dělat, tak si dám. Jako že koukám na film a u toho jako.“*

Výdrž EC a jejich získávání

Z našeho celkového výzkumného souboru byly nejvyužívanější **jednorázové elektronické cigarety**. Pouze jeden respondent používal elektronickou cigaretu doplňovací. Mezi důvod výběru druhu elektronické cigarety patřila hlavně pořizovací cena doplňovací elektronické cigarety a také jednoduchost nákupu jenorázových elektronických cigaret. Zároveň u uživatelů jednorázových elektronických cigaret se objevovaly myšlenky na výměnu typu elektronické cigarety. Hlavně z **finančních důvodů**: R5: „*Jakože teďka jsem nad tím tak přemejšlela, protože třeba teďka u mě ve třídě jako polovina lidí má ty doplňovací jako vapo. A tak jsem jako nad tím přemejšlela, ale nevím, jako ještě jsem nedospěla k tomu názoru, že bych to fakt udělala... Kvůli financím.*“ R2: „*No je to třeba ještě, že jakoby mi přijde, že možná to vapo je cenově je výhodnější. Že se jako koupí ten liquid a nechá se to jako doplnit. A i ohledně tý ekologie třeba, tak to vapo je rozhodně ekologičtější než třeba ty Elf Bary.*“

Mezi nejčastěji používané značky podle našeho výzkumného souboru patří Elf Bar, Nano, Vénix a Kurwa. Četnost můžeme vidět na Obrázku 6. Ohledně příchutí panovala také shoda. Všichni uživatelé se shodovali na **ovocných příchutích a mentolu**.

Obrázek 6: Četnost zastoupení jednotlivých značek ve výzkumném souboru.

Co se týče výdrže elektronických cigaret mezi respondenty panovala **shoda na vlivu okolností**, jako jsou již zmíněné akce s kamarády nebo stresovější období. Průměrně se jednalo o rozpětí mezi **2-4 dny**. R3: „*Odvíjí se to podle toho jak na to mám chuť, nebo nevím prostě. To je takový hnusný říct, no já nevím... Někdy třeba tejdén. Někdy třeba 2 dny.*“ R6:

„Jako odvíjí se to od těch akcí. Jo, když máme a nemáme koncerty, ale když bych teda normálně jako třeba měsíc, jako co se týče bez kontaktu, bez různých akcí. To bych dal klidně úplně v pohodě. A když jsou koncerty nebo nějaký akce, tak třeba 3-4 dny.“

Na základě spotřeby se odvíjí i pravidelnost nakupování. Řada z respondentů si další elektronickou cigaretu **koupila ihned**, jak jim došla. R7: *„Množství je pořád stejný, akorát si to kupuju furt, když mi to došlo, tak už jsem měl novou. Prostě se nestane, že bych byl bez toho.“* Žádný respondent, který kouří jednorázové elektronické cigarety, si jich **nepořizuje více najednou**, aby měl do zásoby. Děje se tak pouze u jednoho respondenta, který má ovšem doplňovací elektronickou cigaretu: R10: *„Já mám jeden liquid na den asi tak, takže prostě jednou za týden udělám velkej nákup, aby měl do zásoby. Vždycky mám pro jistotu u sebe jednu lahvičku.“* Místo nákupu bylo u všech uživatelů jednorázových elektronických cigaret z výzkumného souboru stejné. Jednalo se o **trafiky, minimarkety nebo večerky**, které mají respondenti vyzkoušené: R5: *„Nějaký obchody jsou buďto jako, že ti to prodaj. Třeba u nás u školy, tak tam to prodávají. Tam se žíví vlastně jenom tím. Tam to jako prodávají jako úplně všem.“* R7: *„Většinou u Vietnamců ti s tím nemají moc velkej problém mi to prodat anebo...no a většinou u těch Vietnamců.“* I přes věkové omezení si je participanti většinou **kupují sami**. Případně využívají pomoci od **starších kamarádů nebo sourozenců**. R9: *„No tak buď přes kamarády, kteří byli plnoletý anebo jsem měl nějaký místa, kde jsem věděla, že mi to prodaj. Prostě klasika Vietnamci.“* Podobně získávání řeší respondentka R3: *„Když mi to neprodaj, tak třeba řeknu holkám, který jsou plnoletý. Anebo ségře.“* Rozdílnost byla u respondenta, který měl doplňovací elektronickou cigaretu a musel si doplňovat jednotlivé lahvičky s e-liquidy. Ten jako jediný navštěvoval specializované obchody, tzv. vape shopy.

Měsíční částky se mezi respondenty lišily, hlavně záleželo zda si k elektronickým cigaretám kupují další tabákové výrobky. Jednalo se nejčastěji o **částky okolo tisíce korun**, s tím, že v dobu psaní bakalářské práce stojí jedna elektronická cigareta mezi 150 – 200 korunami. Nejvyšší měsíční částka se pohybovala okolo dvou tisíc korun. Všichni respondenti mají hlavní zdroj příjmů z **brigád, občasně z kapesného**. R4: *„Tak co si vydělám, že jo a pak jakoby mám alimenty, takže ještě z toho. Ale spíš jako je to jako z mý práce.“* Ohledně placení elektronických cigaret **penězi od rodičů** se často objevovaly rozpory mezi participanty. Jedna část se stavila naprosto proti využívat peníze z kapesného. Druhé to naopak vůbec nevadilo. R2: *„Říkám si, že když si ničít zdraví, tak aby to bylo za moje peníze, a ne za peníze, co mi daj třeba rodiče jako kapesný. Takže vlastně z brigád většinou. Já chodím pravidelně na brigádu, takže tam, když si právě vydělám, tak to mám*

z toho.“ Podobně na to pohlíží respondent R6: „Nene. Nikdy se mi to nestalo, že bych jako šáhnul. Já mám dost ty peníze jako rozdělaný na nějaký části. Šetřím, mám tam různé jako na nečekaný výdaje. Jako já nevím, nemám oběd, tak si koupím oběd nebo takhle, takže nikdy jsem jako nešáhl do peněz, který na něco byly nebo takhle...Mám to jako morálně, nedovolil bych si to jako vyloženě.“

Výhody a nevýhody EC

Jako hlavní výhody jednorázových elektronických cigaret byly zmiňovány **chuť a vůně či absence zápachu** po jejich užívání. R2: „Elektronky nesmrděj a má to nějakou chuť.“ Detailněji výhody popisuje respondent R7: „No v chuti asi, a to je asi tak všechno. Rozdíl je v tom, že po cigaretě člověk smrdí. A takhle a po tý elektronice ne. To je asi ne úplně výhoda, ale prostě to není potom poznat.“ Jako výhoda byla brána i možnost užívat elektronické cigarety **na místech, kde je kouření klasických zakázáno**. R4: „Když já nevím, když jsme jako někde, třeba v hospodě, kde jako nemůžeš normální cigára, ale můžeš jako elektronky, tak tam prostě to jsou takový ty místa. Jako s těma lidma, no spíš a doma si to dám, ale za chvíli to zahodím.“ Podobný pohled má respondent R10: „Protože oproti cigaretám nesmrdím, chutná mi to a můžu to vapovat doma.“ Několik respondentů vnímá elektronickou cigaretu jako **zdravější variantu oproti klasickým cigaretám**: R5: „Jo no. A že ti to možná ani tolik neublíží jako normální cigarety. Jako v plicích, nebo jakože na zdraví.“ Přidává se respondentka R3: „No tak největší důvod byl asi to, že jsem prostě nechtěla už smrdět cigaretama, tak jsem to, co prostě voní. No a je v tom ten nikotin. No vobčas jo. To mi třeba přijde jako mnohem lepší než klasická cigareta.“ Další jejich výhodou byl již zmíněný **pocit uklidnění**, který nastává po jejich užití. Všechny zmiňované výhody **hrály hlavní roli při volbě** konkrétního tabákového výrobku.

Na otázku ohledně nevýhod elektronických cigaret byly odpovědi různorodější. Nejčastěji byla zmiňována jejich **cena**, která je často pro ně až příliš vysoká. R5: „Vlastně, mám potom jakože ty finanční rozdíly no. Že jako někdy se to vyplatí víc, jako ty normální cigarety koupit, než tady toto anebo i doplňovací. Jako prostě je lepší koupit ty než tady ty jednorázové.“ Několik respondentů zmiňovalo koupi pouze v případě **nadbytku peněz** a volbu jiného tabákového výrobku, nejčastěji klasických cigaret. R4: „Jako teďka já na to koukám, říkám, ty jo, mám na to chuť. No ale radši si koupím ty cigára a pufika vyhulím přítelovi.“ Zmiňovanou nevýhodou byl již řečený vliv na zdraví a nedostatek informací

o účinku elektronických cigaret. V dalších nevýhodách se již respondenti neshodovali. Mezi zmiňovanými nevýhodami byly například neekologičnost a dostupnost pro mladší.

Shrnutí

Náš výzkumný soubor byl převážně tvořen uživateli jednorázových elektronických cigaret obsahujících nikotin. Pouze jeden respondent vlastnil doplňovací elektronickou cigaretu. Stejně zastoupení bylo v rámci první zkušenosti s elektronickou cigaretou. První zkušenost s elektronickou cigaretou nejčastěji zapříčinili kamarádi respondentů. Pouze ve dvou případech šlo o touhu vyzkoušet něco nového. Tato zkušenost ovlivnila respondenty ve výběru typu elektronické cigarety. Jednorázové elektronické cigarety jsou pro respondenty snáze dostupnější a levnější.

Všichni respondenti berou elektronické cigarety jako zdraví škodlivé. Pokud jde o srovnání klasických a elektronických cigaret, jsou elektronické pro respondenty méně škodlivé.

Vzorce užívání se nijak nelišily mezi respondenty. Šlo hlavně o běžné situace během dne, které měli s kouřením spojené, jako například cesta do školy, přestávky atd. Výrazné bylo i samotné školní prostředí a aspekty s ním spojené. Dále elektronické cigarety užívali během stresovějších situací jako copingový nástroj, při trávení času s přáteli a během odpočinkových aktivit nebo u pocitu nudy. Zvyšujícího množství si všímali hlavně na večerních akcích a v kombinaci s alkoholem. Ve výzkumném souboru jsou tři uživatelé klasických cigaret, kteří mají elektronickou cigaretu pouze jako doplněk. Využívali je na místech, kde je kouření zakázáno a aby zamaskovali zápach klasických cigaret.

Výdrž elektronické cigarety byla ovlivněna řadou faktorů, které jsou zmíněné výše. V průměru spotřebovali respondenti elektronickou cigaretu mezi 2 až 4 dny. Není obvyklé, že by si respondenti kupovali elektronické cigarety do zásoby. Dělo se tak pouze u jednoho účastníka, který si dokupoval jednotlivé e-liquidy do doplňovací elektronické cigarety.

Nejčastěji si elektronické cigarety respondenti obstarávali sami. Ve výjimečných případech požádali starší kamarády či sourozence. Všichni mají vytipovaná místa, kde mají zkušenost bezproblémového prodeje. Jde hlavně o trafiky, minimarkety a večerky. Měsíční částky se nejčastěji pohybovaly v řádu tisíce korun. Svou roli hrály také další tabákové výrobky, které respondenti užívali. Hlavním zdrojem financí jsou brigády a v krajních případech kapesné od rodičů.

Mezi výhody elektronických cigaret řadili respondenti hlavně chuť a vůni, respektive absenci zápachu, který je typický pro klasické cigarety. Jako další zmiňovali možnost kouření v uzavřených prostorech, jako zdravější varianta oproti klasickým a pocit uklidnění nastupují po vapování. Hlavní nevýhodou byla jejich cena. Někteří ještě udávali snadnou dostupnost pro mladší a neekologičnost.

10.2.3 Role a postoje rodičů

Tím, že náš výzkumný soubor je tvořen z velké části nezletilými jedinci a všichni začali s pravidelným užíváním před 18. rokem, role rodičů byla u všech významným aspektem, který má na respondenty vliv. Z toho důvodu dalším vztažným tématem je rodina. Téma rodiny jsme rozdělili do několika podtémat, která respondenti zmiňovali nejvíce. Prvním podtématem je postoj rodičů celkově k tabákovým výrobkům, zda jsou sami uživatelé nebo nikoli. Následně jsme se zaměřili na informovanost rodičů o užívání jejich dětí. Pokud rodiče ví o kouření, součástí tohoto tématu je i jejich postoj a následná reakce. Následující kapitoly odpovídají na druhou výzkumnou otázku.

Role a postoje rodičů

Velká část z našeho výzkumného souboru pochází z rodin, kde **alespoň jeden z rodičů je pravidelný kuřák**. Všichni rodiče kouřili klasické cigarety. Ve třech případech šlo o bývalé kuřáky, kteří ze zdravotních nebo osobních důvodů přestali kouřit. Mezi osobní důvody přestání nejčastěji patřilo narození dětí. Všichni respondenti kromě jednoho **žijí v současnosti s rodiči**.

Informovanost a následná reakce

Rodiče o kouření **většinou věděli**. Ať už jim to respondenti **sami řekli** nebo častější varianta byla, že u nich buď elektronickou cigaretu **našli** nebo je **přistihli při užívání**. První variantu popisuje respondent R6: *„Vlastně ono to bylo tak, že prostě tam jako byli mamka i tatka. Vlastně víc se se mnou o tom bavila mamka. Já jsem jí to jako řekl prostě a tatkově taky. Já jsem jako to nechtěl tajit“* Druhou zkušenost zažila respondentka R5: *„Když jsem omylem jako zapomněla vyndat z kapsy u kalhot. A máma asi to vzala na praní a najednou*

to vytáhla a hodila mi to na postel. Takže v pračce no.“ Řada respondentů si ze začátku rozhovoru nebyla jistá, zda o kouření rodiče ví, ale následně se shodli, že **spíše ano akorát to nedávají najevo**. R2: „Myslím si, že o tom Elf Baru něco tušej, ale doufám že o cigaretách...Nee myslím si, že i o cigaretách jo. Ale prostě dělaj, že to nevědí nebo že to nevěděj.“ Další respondentka doplňuje: R4: „Táta ten jo. A ten to asi ví, i když nevím, jak to může vědět. Ten za mnou několikrát přišel a jestli kouřím, jsem mu řekla, že ne, tak jako ať mu nelžu. Říkám, že ne, že nekouřím. No a pak jednou za mnou přišel, jestli nemám cigáro nějaký navíc, že mu došly, jestli mu nedám. Říkám tati já nemám cigára“

U žádného respondenta ovšem neproběhla **žádná forma edukace** ohledně kouření. Většinová reakce byla ve formě **slovního popisu rizikovosti** a negativních stránek s kouřením spojených. Jako argumenty nejčastěji používali **finance a zdraví**. Opakující se byla reakce ve formě **svobodného rozhodnutí** respondentů ohledně užívání elektronických cigaret a akceptace tohoto rozhodnutí: R3: „Většina mojí rodiny jsou kuřáci. Taťka mi na normální cigarety řekl, ať přestanu kouřit. Že to leze do peněz a že to ničí zdraví. Mamka mi řekla něco podobného, že prostě, až si na to budu vydělávat, ať si dělám, co chci. Oba dva mi tak nějak řekli, že mi nemají, co říkat, že sami kouřej, ale že by byli radši, kdybych nekouřila.“ Podobnou reakci popisuje respondent R6: „Hele mamka je taková jakože. Ona mi vždycky říká, je to moje věc, je to moje zdraví, ale ona je taková jako. Říkala mi, kolikrát, že by byla jako radši, kdybych s tím jako přestal. Taťka to jako nepodporuje, ale jako respektuje to. S taťkou mám jako hodně dobrej vztah. Nepodporujou respektujou.“

Respondenti často zmiňovali **přání rodičů, aby s kouřením přestali**. To ovšem doprovázela určitá míra rezignace ze strany rodičů a ze strany respondentů byla reakce ovlivněná kouřením rodičů, kteří sami nepřestali: R7: „Maminka o tom ví, že jako mi to našla. Taťka o tom neví...Bavili jsme se o tom, že jako toho mám nechat. Já jsem se neodvážil na to říct něco takovýho, že oni kouřej, tak proč nemůžu já.“

Pouze u jednoho respondenta rodiče, respektive otec, **aktivně zasáhl**. Ovšem bez výsledku: R10: „Dvakrát mi ji zabavil. Pokaždý mi vypadla u něj v autě, když jsem vystupoval. Myslel si, že má vyhráno, že si dalším nekoupím. Ale pokaždý jsem hnedka šel a koupil si novou...Nikdy jsme se o tom víc nebavili. On je hodně proti tomu no a pokaždý akorát řve, že mám přestat a vlastně se s ním o tom bavít ani nedá. Dokonce myslím, že mamka kvůli němu přestala kouřit, protože se to s ním nedalo vydržet.“

Častá reakce, se kterou se setkávali hlavně děti z kuřáckých rodin, byla, že rodina **kouření očekávala** a ničemu se nedivila na základě kouření jich samotných, případně čtenějšímu počtu kuřáků v širší rodině: R5: *„Takže mně to říkala i teta, že jako není divu, že jako bych začala taky. Nějak tak no, ale jako věděla jsem, že jim to vadí jako rodičům, takže jako doma si na to dávám bacha.“* Podobnou zkušenost popisuje respondentka R1: *„Ona kouří taky, takže jako tak nějak jako věděla, že prostě asi taky začnu někdy kouřit. Jako věděla to, ale zase jako by byla ráda, kdybych jako nekouřila asi nebo teď už jí to je asi jedno jako.“*

Přestože rodiče o kouření věděli, řada respondentů na to **nechce zbytečně upozorňovat**. Řada respondentů zmiňovala, že i když reakce rodičů nebyla nijak výrazná, vědí, že z užívání nemají radost. Kromě dvou respondentů s rodiči nikdo nekouřil a ani **nechtěli, aby je u toho rodiče viděli**. Spjovali to s pocitem zklamání rodičů: R4: *„Jako sama, když jsem doma, a hlavně jako mamka, to o tom jako neví, nebo asi jako ví, ale jako já nechci, aby mě u toho viděla. Nechci, aby mě cejtla. A jako nechci jako říkám si, že ji nechci nějak zklamat, ale jako říká mi to jako hlava, že prostě jako že by mi bylo líto, kdyby mě prostě viděla anebo kdybych jí o tom řekla, že jako před ní to budu klidně tajit až do 50.“* Dvě respondentky **aktivně kouří s jejich matkami**. U jedné se stalo, že jí matka cigarety koupila. R1: *„Jojo, kouříme občas spolu, ale není to nic pravidelného...Nebo jsem mamce řekla. Ona pracuje jako v restauraci a oni tam mají jako na prodej. Tak jsem byla mami prosím tě vem mi, takže jako tak.“*

Role sourozenců

Stejně jako v případě zastoupení kouření u rodičů, stejný trend se objevil u sourozenců. Pokud naši respondenti mají staršího sourozence, jde také o **kuřáka**. Jejich role je hlavně v **„prorážení cesty“**. Respondenti uvádějí, že jelikož si rodiče podobný scénář prošli s jejich sourozencem, jejich reakce už není taková: R5: *„Jako maximálně tak s bráchou, jak to on dělal a on říkal, že se nejdřív jako schovával, ale potom v osmnácti jim to normálně řekl a oni se tím jako smířili. A se ségrou to bylo asi tak nějak. Tu nejdřív nachytali, ale potom ji řekli, že může jako klidně jako pokračovat. Takže tak no.“* Doplnjuje respondentka R9: *„Spíš jako když vím, že v jednu dobu jako to řešili se ségrou, že kouřila trochu tak, že táta nebyl na ní naštvanej, spíš za ní přišel, a tak říkal vlastně, že nechce takhle*

dopadnout jako on, že prostě tohleto je doted'. Ať prostě myslí na budoucnost, na sebe a takhle...se mnou se o tom bavili tak asi stejně jako se ségrou.“

Oproti rodičům respondenti se staršími sourozenci **často kouřili**. R9: *„Jo, se ségrou si dáme spolu. Tak my jsme třeba spolu jeli sami jako na dovolenou, tak tam jsme se třeba spolu dali.“* Přesto ovšem u nikoho nebyla první zkušenost nebo pravidelnost kouření spojována se staršími sourozenci.

Shrnutí

Velká část respondentů pochází z rodin, kde je alespoň jeden z rodičů aktivní kuřák. Pouze ve třech případech jsou rodiče bývalí kuřáci. Rozhodnutí ovlivnily zdravotní a osobní důvody.

Rodiče respondentů většinou o kouření svých potomků věděli. Buď u respondentů našli nějaký tabákový výrobek nebo jim to oni sami řekli. Reakce se často shodovaly. V prvním případě neproběhla žádná edukace, pouze byly zmíněny rizika a nevýhody kouření, často s vysloveným přáním o přestání s kouřením u svých potomků. Současně ovšem zmiňovali svobodné rozhodnutí respondentů. V druhém případě se rodiče chovali tak, že o ničem neví a řešit to nechtějí. Pouze jeden rodič zasáhl aktivně, kdy respondentovi elektronické cigarety zabavoval. Bez úspěchu.

Přestože rodiče o kouření věděli, respondenti na to nechtěli nijak více upozorňovat a ani s rodiči nekouřili. V tomto ohledu hráli mnohem větší roli starší sourozenci, se kterými často kouřili. Svou úlohu sehráli i v „prorážení cesty“ pro mladší sourozence u rodičů.

10.2.4 Vliv užívání elektronických cigaret na utváření postojů vůči sobě a vůči společnosti

Během sbírání dat vyplynulo, že výraznou roli ve výběru a následném pravidelném užívání elektronických cigaret hraje sociální skupina výzkumného souboru. Toto téma se objevovalo u každého respondenta. Zaměřili jsme se na vliv elektronických cigaret v utváření přátelství a na postavení respondenta v jeho sociální skupině. Pozornost jsme věnovali i pohledu respondenta na sebe samotného skrz užívání elektronické cigarety. V rámci této kapitoly jsou obsaženy odpovědi na třetí výzkumnou otázku.

Vliv EC na pohled na sebe samotného

Při rozhovorech jsme se s respondenty dotkli i tématu vnímání sebe samotného s elektronickou cigaretou. Objevovaly se dvě tendence. První je, že berou elektronickou cigaretu **jako součást sebe**, ale nemyslí si, že by nějak konkrétně měla vliv na jejich mínění o sobě. Respondent R6 to popisuje následovně: „*Asi to jako vnímám vlastně jako součást mě, nebo jak to mám říct. Že bych viděl nějakou partu lidí, se kterejma se začnu bavit, ale prostě tam začal jako vapovat, prostě jako že chci zaujmout. To ne ne.*“ Doplňuje respondent R10: „*Já si říkám, že tím projde každěj. No já si říkám, že když mi to chutná, tak se nic neděje. Ted' je to se mnou dost spjatý ty elektronky a nevadí mi to.*“ Druhý pohled byl spíše v negativním slova smyslu. Pojil se s **pocitem nechutenství ze sebe, se zklamáním okolí a u ženských respondentek s nesouladem s rolí ženy**: R2: „*Jsem slušná...Přijdu si hrozně tak jako nechutně, když to řeknu blbě. Já bych chtěla i přestat, ale prostě ted'kon já nemám žádnou jakoby motivaci.*“ Podobně se k tomu vyjadřuje R3: „*Jo, vnímám se jinak. Možná si přijdu s tím hnusnější. K holkám se to úplně nehodí, to samý kouření. Že prostě to k holce neseď, nebo prostě to nedělá holku... Ale občas mi přijde, že i ten Elf Bar je takovej, že by ty holky neměly, na tu dámu.*“

Co se týče pohledu respondentů na okolní kuřáky či nekuřáky panovala shoda na **svobodném rozhodnutí každého jedince**, jestli bude nebo nebude kouřit. Stejně se shodovali na tom, že nedělají předčasné závěry o někom na základě jeho kouření či nekouření. Shrnuje to respondentka R1: „*Ne, já teda rozhodně ne. Mně to je jedno. Můžu ti odpověd' to, že na tohle mám názor jako že mi to je jedno. Ať si každěj dělá, co chce. Tady v tom. Takhle bych to asi nějak řekla.*“ Negativně byla zmiňována **přílišná propagace či nucení okolí do kouření**. Detailně se k tomuto tématu vyjádřil respondent R6: „*Já vlastně celkově mám na všechny lidi pohled takovej, že když někdo kouří, někdo vapuje, někdo vyznává nějakou orientaci, nebo prostě něco. Mě to nevadí. Já tady ty lidi respektuju do té doby, než mi to někdo začne srát do držky vyloženě. Že prostě, byl jsem tady na protestaci a vy byste měli jít taky. A byl jsem tady na protestaci toho, aby prostě vapa stály 50 korun, místo 160 a takhle. To mě fakt vadí. I tím, že jako vapuju já sám, tak mi to taky vadí hodně.*“

Čeho si respondenti mnohem více všímali, **byl vliv kouření na jejich zdraví**. Velké množství z nich si stěžovalo na **zhoršenou fyzickou kondici a častější zadýchávání**. Vnímané změny na sobě pociťuje respondentka R4: „*Určitě taky, protože třeba jako já jsem tanečnice a pro mě jako je to těžký na ten dech. Jakože že to, že to neudýchám pomalu.*“ Podobný zážitek popisuje respondent R6: „*A vlastně vnímám to, nebo začal jsem to vnímat*

na fyzické. Ale když jsem to zjistil, že mi to jako ubírá, tak jsem na tom jako začal makat...Začal jsem běhat prostě a fakt to bylo jako hodně, jako to bylo třeba po půl roce toho vapování. A bylo to fakt jako extrém. Já jsem nebyl schopnej, normálně dřív jsem běhal prostě a teď jsem nebyl schopnej uběhnout kilometr. Jakože jsem se zadýchal. A takže jsem začal jako běhat dost, začal jsem se fakt tomu věnovat.“

Vliv skupiny a kamarádů

Už v předchozích podtématech *První zkušenost* a *Vzorové užívání* byla zmíněna velká role sociální skupiny, ať už jako zdroj první zkušenosti nebo následně pravidelnosti užívání. Na otázku ohledně jejich nejbližších přátel všichni respondenti odpověděli, že jejich sociální skupina je **tvorena převážně kuřáky**. Přestože si nikdo z respondentů nemyslí, že elektronické cigarety mají roli v utváření vztahů, z řady rozhovorů toto vyvstalo jako **další důvod užívání elektronických cigaret**. V jejich skupinách je totiž běžné **půjčování** si elektronických cigaret navzájem či jejich **výměna**. R2: *„Zároveň i to, že vím, že prostě s kamarádkama ony právě třeba ten Elf Bar maj, tak si to třeba jako půjčujem navzájem. Že jako já jim dám můj, ochutnej si ho. Ona si vezme a máme to třeba jako celou akci prostě takhle jako prohozený a půjčujem si to jako navzájem. Takže to je asi taky takovej další důvod, abych jako netahala to jenom jim, ale abych jim mohla taky jako dát, když ony mi dávaj.“* Svůj pohled popisuje respondent R8: *„Tak jako dřív mi to vadilo, docela dost. No třeba od té doby, co jsem právě přešel na gympl, tak už mi to tolik nevadí. Asi spíš to je tady téma lidma...Teď jak jsem obklopený téma lidma, který jako právě jim to nevadí, tak už jsem změnil taky názor... No, protože třeba to půjčování, tak mě to docela vadí. Zase si jako myslím, že je lepší, jako když někam jdem nebo takhle, tak je lepší mít jako svoje než ostatních, když to může mít.“*

Současně jim kouření umožňuje proniknout **do skupin starších**, jak popisuje respondentka R5: *„Jako když jsem v nějaký jako skupince lidí, kde tam jsem jako i starší, tak jako celkem jo, nebo spíš, jakože prostě zapadám do toho většího kolektivu než třeba, když jsem jako mezi mladšíma. A jakože no jako jo. Někdy si připadám prostě jako větší než jako, než jsem byla.“*

Na otázku, zda by přestání s kouřením ovlivnilo jejich postavení ve skupině nebo zda by případně ze skupiny vypadli, všichni odpověděli, že by se to nestalo. Podle nich by žádná **změna nenastala**, přesto role elektronických cigaret je ve skupině výrazná. Roli

elektronických cigaret v kolektivu popisuje respondentka R5: „*Ne, jako ani vlastně ne. Jakože to je prostě jenom takový, když oni nemaj, tak jako já je potahám anebo když já nemám, tak oni mi daj nebo nabídnout mě, že jo. A jinak si myslím, že ten kolektiv drží i tak.*“

R1: „*Hele my kuřáci, my tam jsme jako teda dobrá parta, která se jako pomlouvá, ale drží u tý školy. Před školou tam kouříme, takže.*“

Shrnutí

Co se týče vnímání samotných respondentů sebe samotného ve spojení s elektronickou cigaretou, objevovaly se dva proudy. V prvním byla elektronická cigareta brána jako jejich součást a nemyslí si, že by je užívání nějak ovlivnilo. V druhém případě mělo užívání negativní konotaci, a to hlavně u dívek. Stejně tak podle respondentů nebyl ovlivněn jejich pohled na kuřáky či nekuřáky. Všichni viděli v kouření svobodnou volbu a neměli pocit, že by si na základě toho vybírali kamarády. Pozornost věnovali hlavně vlivu kouření na jejich zdraví. Pociťovali na sobě hlavně zhoršení fyzické kondice a častější zadýchávání.

Vliv skupiny a také vliv elektronické cigarety byl výrazný. Všichni respondenti se pohybovali ve skupině kuřáků, kde mají elektronické cigarety velkou roli. Hlavně v utváření vztahů a v pronikání do skupin starších. Svou skupinu kamarádů všichni vnímali pozitivně, mohli se na sebe navzájem spolehnout. Proto si i respondenti myslí, že pokud by kouřit přestali, tak by to jejich postavení ve skupině neovlivnilo.

10.3 Odpovědi na výzkumné otázky

Jelikož jsme si rozebrali jednotlivé respondenty a témata, která protínala všechny rozhovory, využijeme získané informace k zodpovězení našich výzkumných otázek. Ty jsme si představili v kapitole 5 VÝZKUMNÝ PROBLÉM.

VO1: Jaká je motivace adolescentních uživatelů k užívání elektronických cigaret?

První kontakt s elektronickou cigaretou naši respondenti přisuzují dvěma proměnným. První je vliv kamarádů, kteří jim elektronickou cigaretu ukázali (8) a začali je užívat před nimi. Druhou možností je zvědavost samotných respondentů (2).

Jako největší benefit elektronických cigaret vidí respondenti v jejich chuti (10), která se může často obměňovat a v absenci zápachu, který je typický pro klasické cigarety. Toto jsou jejich hlavní výhody, kvůli kterým elektronické cigarety užívají. V souvislosti s tím byla také zmiňována vůně jich samotných a jejich oblečení po užívání. Dalším motivem byla možnost užívat elektronické cigarety v uzavřených prostorách, kde je kouření zakázáno, jako jsou restaurace, škola či u nich doma. Mezi nevýhody řadili respondenti hlavně jejich cenu.

Vzorce užívání byly v našem souboru (10) podobné. Jednalo se o situace, při kterých je běžné pro kuřáky zapálit si cigaretu. V našem případě to bylo ve spojitosti se školním prostředím – cesty do školy a ze školy, během přestávek a na procházkách. Zároveň měli respondenti užívání elektronických cigaret spojené s pocity nudy a se situacemi, kdy mají volno a snaží se zaplnit volnou chvíli, například při sledování filmu. Zvýšené množství bylo spojováno s trávením času s kamarády, se stresovými situacemi, při kterých je respondenti (9) využívali jako nástroj k uklidnění a také v kombinaci s alkoholem. Čtyři respondenti spojovali pití alkoholu s kombinováním více tabákových výrobků, hlavně klasických cigaret, přestože je běžně nekouří.

Jelikož v našem souboru mělo 7 respondentů první zkušenost s klasickou cigaretou, zaměřili jsme se i na pociťované rozdíly mezi těmito dvěma tabákovými výrobky. Hlavní rozdíl byl již ve zmiňované chuti, která ovlivnila i první zkušenost respondentů. Ti (4) mají s vyzkoušením klasické cigarety negativní zkušenost, zatímco u elektronických reflektují pozitivní zkušenost a okamžitou oblibu. Elektronické cigarety v porovnání s klasickými jsou vnímané jako méně škodlivé. U bývalých či současných kuřáků (4) klasických cigaret hlavní roli v užívání elektronických cigaret jsou podstatné již zmíněné benefity (chuť a vůně). Využívají je hlavně na místech, kde nemohou kouřit klasické cigarety a aby zamaskovali zápach klasických cigaret. Na rozdíl od ostatních uživatelů, jsou pro ně elektronické cigarety spíše doplňkem, který nemusí nutně mít a pořídí si ho, pokud jim vystačí finance. Zároveň zmiňují nedostatečné uspokojení z elektronických cigaret v porovnání s klasickými z hlediska dávky nikotinu.

Průměrná výdrž elektronické cigarety byla v našem souboru 2-4 dny. Respondenti (10) se shodli na vlivu okolností na spotřebu, jako jsou například akce s kamarády či zkoušky ve škole. Nedokázali tak přesně určit, jak dlouho jim elektronická cigareta vydrží. Není běžné, že by si elektronické cigarety nakupovali do zásoby. Nejčastějším místem nákupu (10) jsou večerky, minimarkety a trafiky, které mají vytipované a vědí, že jim je bez problému prodají. Zřídka využívali k nákupu starší kamarády nebo sourozence. Měsíční útrata se pohybovala okolo tisíce korun. Podobně jako výdrž elektronické cigarety byla měsíční útrata ovlivněna okolnostmi a také tím, zda k tomu respondent užíval pravidelně další tabákový výrobek. Nejvyšší částky byly okolo dvou tisíc korun. Hlavním zdrojem financí jsou pro respondenty brigády, případně kapesné od rodičů a alimenty. Zde se objevovaly dva pohledy. U prvního byli respondenti zásadně proti využívání peněz od rodičů na zaplacení elektronických cigaret. V rámci druhého pohledu se zdroj peněz tak výrazně neřešil.

Všichni respondenti (10) vnímají elektronické cigarety jako zdraví škodlivé. Zmiňovali vliv na fyzické zdraví a možné riziko zavislosti. Devět respondentů na sobě pociťuje změny, které dávají za příčinu elektronickým cigaretám. Šlo hlavně o zhoršení fyzické stránky a častější zadýchávání. Za rizikové považují i nedostatek informací, které se k elektronickým cigaretám pojí. Přes tyto vnímané aspekty užívání elektronických cigaret se žádný z respondentů nepokouší přestat.

VO2: Jakou roli hrají v užívání rodiče adolescentů a jaký je jejich postoj?

V našem výzkumném souboru byli rodiče respondentů převážně kuřáci. Pouze ve třech případech šlo o bývalé kuřáky, kteří se rozhodli přestat ze zdravotních a osobních důvodů, nejčastěji kvůli narození dítěte. Většina respondentů popisuje vztahy v rodině za dobré (8).

Převážná většina rodičů (9) věděla o kouření či užívání elektronických cigaret svých potomků. Důvody byly nejčastěji dva – zjištění rodiči a sdělením samotného dítěte. Respondenti si často nebyli stoprocentně jistí, zda to jejich rodiče ví. Nakonec se ale dobrali názoru, že ano (6). Pokud rodiče nějakým způsobem reagovali, šlo celkově o poměrně pasivní postoj k tomuto zjištění. Řada rodičů poukazovala na svobodné rozhodnutí svých dětí s dodatkem přání, aby přestali kouřit. Pokud se jednalo o větší apel na potomky, byly brány v potaz negativní aspekty kouření na zdraví a na finanční stránku kouření (3). Rodiče

často používali sebe jako odstrašující příklad. Nikdo z rodičů nevyužil žádnou formu edukace. Pouze v jednom případě zaujal rodič aktivnější pozici, kdy elektronické cigarety svému synovi zabavoval, ovšem bez výsledku. Variantou bylo také předstírání o nevědění, že jejich syn nebo dcera kouří (4).

Aktivně podporující, ve smyslu kupování cigaret a společného kouření, byli rodiče pouze ve dvou případech. V obou šlo o matky respondentek.

Přestože rodiče vědí o užívání tabákových výrobků, všichni respondenti se shodli, že na tento fakt nechtějí zbytečně upozorňovat a raději se o kouření s rodiči nebaví vůbec a nadále se chovají, jako kdyby to nevěděli (8). Větší roli zde mají starší sourozenci respondentů, kteří jsou v současnosti kuřáci. S nimi často sdílí zkušenosti a reakce rodičů. Často pro respondenty „vyrazili cestu“ a rodiče připravili na kouření. Příležitostně si s nimi i zakouří.

VO3: Změnil se pohled adolescenta sama na sebe a na svou sociální skupinu v souvislosti s kouřením?

Sociální prostředí hraje při utváření návyků důležitou roli. Jak bylo zmíněno v VO1 hlavním zdrojem vyzkoušení elektronické cigarety byli kamarádi respondentů. Ti měli i velký vliv na vzorce užívání. Většina respondentů udávala (10) větší množství vykouřeného ve skupině svých kamarádů. Všech deset respondentů se pohybuje ve skupinách tvořených hlavně kuřáky. Mezi uživateli je zvyklostí půjčování a výměna elektronických cigaret na „ochutnání“. Toto chování často následně donutilo respondenty k zakoupení vlastní elektronické cigarety, aby se tohoto rituálu mohli také zúčastnit. Respondentům to následně dává pocit blízkosti a možnosti spolehnout se na členy skupiny. Přesto si všichni respondenti myslí, že pokud by kouřit přestali, jejich postavení ve skupině by se nezměnilo.

Pohled respondentů na sebe samotného se nijak nezměnil. Někteří vliv elektronické cigarety nijak nevnímali (5). Tři respondenti začali brát elektronické cigarety jako svou součást, přitom si ovšem nemysleli, že by je ovlivnila nějak konkrétně. Řada děvčat (2) má kouření spojené s pocitem nechutenství a zklamání sebe samých v souvislosti s rolí ženy. Spíše se respondenti zaměřovali na fyzické změny, které si s užíváním elektronických cigaret spojují (9).

Všichni respondenti se shodli, že kouření je svobodná volba každého a neovlivňuje jejich mínění o okolních lidech (10). Stejně tak nehraje roli při utváření nových přátelství, i když někdy je nápomocné, například při proniknutí do skupiny starších.

11 DISKUZE

Cílem této práce bylo zmapovat a popsat kuřáckou kariéru českých adolescentů ve věku mezi 15 a 18 lety.

Na základě cíle byly stanoveny tři výzkumné otázky. První se zabývala motivací a vzorci užívání elektronických cigaret dospívajícími. Do této otázky jsme také zahrnuli, jakým způsobem svou spotřebu financují a jaké formy nákupu volí nejčastěji. Další výzkumná otázka se týkala role a postojů rodičů uživatelů elektronických cigaret. V rámci výzkumné otázky jsme mapovali rodinné zázemí a postavení tabákových výrobků v rodině. Poslední výzkumná otázka se zaměřovala na pohled adolescentů na sebe samotného skrze elektronickou cigaretu a na vliv sociální skupiny na užívání a formování vztahů v dané skupině.

Na základě prevalenčních souhrnných statistik uvedených v teoretické části v kapitole 4.4 *Prevalence*, můžeme pozorovat rostoucí tendenci v užívání elektronických cigaret hlavně ve věkové skupině adolescentů. V souvislosti s tímto jevem ovšem klesá prevalence užívání klasických tabákových výrobků. Podobný trend sledujeme i v České republice (Králíková, 2021). Přesto sedm z deseti respondentů z našeho souboru jako první tabákový výrobek vyzkoušelo klasickou cigaretu. Jako zdroj této první zkušenosti byli uváděni hlavně vrstevníci nebo starší kamarádi. U kouření klasických cigaret zůstaly dvě respondentky, které elektronické cigarety využívaly jako doplněk klasických. Díky nim maskovali kouření klasických cigaret a umožňovaly jim kouření v uzavřených prostorách. Na tuto možnost spoluužívání upozorňuje Shelton et al. (2022). Obě uvedly pokus o přestání s kouřením pomocí elektronických cigaret, ovšem bez úspěchu. Neúspěch spojovaly s nedostatkem nikotinu, což je i častým negativním aspektem pro uživatele klasických cigaret, který je v souvislosti s elektronickými cigaretami zmiňován (Jankowski et al. 2019; Pokhrel et al., 2015). Důvodem také může být typ elektronické cigarety. Hájek et al. (2019) jako nejvhodnější typ pro odvykání kouření volí doplňovací elektronické cigarety z důvodu možnosti úpravy množství nikotinu. Naše respondentky ovšem užívali jednorázové elektronické cigarety.

Jev, který se objevoval mezi respondenty často, bylo zkoušení více tabákových produktů. Mezi nejužívanější patřili klasické cigarety, nikotinové sáčky, zahřívány a šňupací

tabák. Možné vysvětlení spočívá v narůstajícím počtu typů a možnostech užívání tabáku. Na rostoucí trh s tabákovými výrobky upozorňuje v poslední Zprávě o nikotinových a tabákových výrobcích v České republice za rok 2023 Chomynová et al. (2024). Zároveň roste obliba nikotinových sáčků a zahřívávaného tabáku celkově ve společnosti a díky tomu jsou jim adolescenti více vystaveni.

Rozdílné vnímání první zkušenosti popisovali všichni respondenti, kteří vyzkoušeli klasické a elektronické cigarety. S klasickou cigaretou měli spojené negativní prožitky a popisovali delší cestu k jejich pravidelnějšímu užívání. Oproti tomu elektronická cigareta si získala oblibu prakticky okamžitě. Mantey et al. (2017) zkoumali rozdílné subjektivní vnímání při prvním použití různých tabákových výrobků. Ukázalo se, že první zkušenost ovlivňuje volbu tabákového výrobku pro pravidelné užívání. Ve spojitosti s elektronickými cigaretami byl v rámci studie zaznamenán nízký počet referovaných nežádoucích účinků či negativních subjektivních zkušeností u kuřáků klasických cigaret. Zároveň respondenti vnímali elektronické cigarety jako méně škodlivé v porovnání s klasickými cigaretami, což vyplývá i z výsledků studie Lukavské et al. (2020).

K elektronickým cigaretám se většina našich respondentů dostala díky svým kamarádům, kteří ji již užívali. Role kamarádů je zmiňována ve studii z Velké Británie. V té každý pátý respondent uvedl jako důvod „ostatní to dělají, tak se přidám“ (Action on Smoking and Health – ASH, 2023). Pouze dva respondenty z našeho souboru táhla k elektronickým cigaretám touha vyzkoušet něco nového. Tedy pouhý začátek užívání je ovlivněn sociálním tlakem a vnímáním elektronických cigaret okolím. Řada respondentů jako důvod první zkušenosti uvedla vytvoření si vlastního názoru a příkládalo váhu názorům kamarádů, kteří je již užívali. Podobný efekt popsali ve své studii Giovacchini et al. (2017).

Přestože první zkušenost byla zprostředkována kamarády, nejčastějším způsobem následného získávání byli sami respondenti. Všech deset respondentů si elektronické cigarety kupovalo samo. Jenom v krajních případech využívali pomoci starších kamarádů, případně sourozenců. Jednalo se hlavně o trafiky, minimarkety a večerky, které měli již vyzkoušené a věděli, že je zde pořídí bez problému. Ve studiích věnujících se způsobu získávání elektronických cigaret vychází podobné výsledky. Pepper et al. (2018) jako nejčastější způsob získávání uvádí obchody nebo nákup prostřednictvím internetu. Z našeho výzkumného souboru nenakupoval elektronické cigarety nikdo online. Jako důvod uváděli právě menší množství během jednoho nákupu a možnost mít elektronickou cigaretu ihned u sebe a nečekat na doručení. Stejně důvody uváděli respondenti ve výzkumu Jensena et al.

(2020). Naše výsledky odpovídají novější studii Jackson et al. (2023) z Velké Británie, která upozorňuje na vzrůstající oblibu supermarketu a samoobsluh, ve kterých jsou hlavně jednorázové elektronické cigarety volně prodejné a snadněji dostupné. Tyto obchody jsou obdobné tuzemským trafikám, minimarketům a večerkám. O snadné dostupnosti v těchto typech obchodů mluvili i naši respondenti. Přestože jsou elektronické cigarety prodejné až od věkové hranice 18 let, nikdo z respondentů nemluvil o kontrolování věku při jejich nákupu.

Z hlediska rizikovosti si všichni respondenti z výzkumného souboru uvědomovali negativní vliv na zdraví a možnost vzniku závislosti. Tento aspekt často zmiňovali v souvislosti s přestáním kouřit. Devět z respondentů na sobě i popisovalo fyziologické změny, kterých si všimli. Jednalo se hlavně o zhoršení kondice a častější zadýchávání. V porovnání s klasickou cigaretou je ovšem považovali za méně škodlivé. Popisovali je tak i respondenti, kteří mají velmi silný negativní postoj ke klasickým cigaretám, avšak elektronické cigarety pravidelně užívají. Pozitivní pohled adolescentů na elektronické cigarety oproti klasickým vychází z řady výzkumů, například Pokhrela et al. (2018) a Sharma, McCausland & Jancey (2021).

Největší výhodou elektronických cigaret z hlediska respondentů jsou jejich chuť a vůně. Dalším pozitivem je pro ně pocit, který se dostaví po inhalaci. Mluvili hlavně o uklidňujícím účinku. Ten je ovšem spojen se všemi výrobky, které obsahují nikotin. Jde o jeden z účinků nikotinu na člověka (Králíková, 2023). Pozitivním aspektem je také možnost kouření na místech, kde se klasické cigarety kouřit nesmí. Toto pozitivum výrazněji uváděli uživatelé klasických cigaret. Respondenti jako výhody uváděli, již zmíněné vnímání elektronické cigarety jako zdravější varianty. Pokhrel et al. (2015) provedli kvalitativní studii, ve které zkoumali důvody užívání elektronických cigaret mladými dospělými. Důvody pro užívání rozdělili do následujících kategorií: možnost při odvykání kouření, zdravější a čistší varianta oproti klasickým cigaretám, větší sensorické uspokojení (veliká škála příchutí, lepší chuť a vůně), jako nástroj samoregulace (užívání při relaxaci nebo k zmírnění stresu), možnost užívat je v uzavřených prostorách, představují diskretnější formu kouření, snazší užívání a zařazení do pracovního života, slouží jako určitá forma zábavy a rekreace (přízpůsobení osobnímu stylu, možnost hraní si s párou), jako prostředek socializace a větší akceptace společností, větší kontrola nad množstvím spotřebovaného a nižší finanční nákladnost oproti klasickým cigaretám. Jak můžeme vidět všechny důvody, které uvedli naši respondenti, korelují s tímto výčtem. Shodu najdeme i v novějších

výzkumech, které se zabývají důvody užívání elektronických cigaret (Lindpere et al., 2022). I v tuzemském prostředí patří mezi nejčastější důvody užívání touha experimentovat, chuť, nepřítomnost zápachu a užívání s vrstevníky (Chomynová et al., 2022).

Jako negativní aspekt elektronických cigaret respondenti uváděli pouze jejich finanční náročnost. Cena elektronických cigaret byla i negativem zmiňovaným ve výzkumu Pokrhela et al. (2015). Průměrná měsíční částka se pohybovala okolo tisíce korun a nejčastějším zdrojem peněz byly vlastní finance získané pomocí brigád. Někteří respondenti využívali peníze z kapesného nebo alimentů.

V našem výzkumu devět z deseti respondentů užívalo jednorázové elektronické cigarety. Pouze jeden vlastnil doplňovací elektronickou cigaretu. Tento trend můžeme sledovat celosvětově (Jackson et al., 2023; McNeill et al., 2022; Pettigrew et al., 2023; U.S. Food And Drug Administration, 2022; U.S. Food And Drug Administration 2023; Wang et al., 2021).

Z hlediska příchutí elektronických cigaret jsou v našem souboru nejoblíbenější příchutě ovocné. V této kategorii se jednalo nejčastěji o mangovou, borůvkovou a jahodovou příchut'. Tři respondenti užívali elektronické cigarety s příchutí mentolu. Zastoupeny nebyly příchutě tabáku ani různých druhů sladkostí. V řadě výzkumů zkoumající oblíbenost příchutí vychází stejné výsledky (Groom et al., 2020; U.S. Food And Drug Administration, 2022; U.S. Food And Drug Administration, 2023).

Elektronickou cigaretu devět z deseti respondentů užívalo na denní bázi. U všech se objevovaly podobné vzorce užívání. Během dne je užívali opakovaně, šlo hlavně o běžné situace jako je cesta do školy a přestávky. Užívání během času stráveného ve škole bylo pro respondenty běžnou záležitostí. Zmiňovali aspekty vlivu sociální skupiny, stresu a naštvanosti pramenícího ze školního prostředí. O podobných situacích mluví Hajný (2001). Ten spojuje větší možnost vzniku některého typu rizikového chování s negativním postojem školy vůči žákům nebo například s neúspěšností či nepochopením ze strany učitelů.

Vyšší množství respondenti spojovali hlavně se svou sociální skupinou, která byla u všech deseti tvořena hlavně uživateli elektronických cigaret a kuřáky. Můžeme pozorovat, že role společnosti a sociálních skupin na užívání elektronických cigaret je výrazná. V našem výzkumu se jednalo o nejčastější důvod vyzkoušení elektronické cigarety a současně respondenti v této souvislosti reflektovali i větší množství vykouřeného. Svou roli hraje také

půjčování a výměna elektronických cigaret mezi uživateli. Můžeme mluvit o společenské zvyklosti, která se u jiných tabákových výrobků nevyskytuje. Jelikož na trhu je velká rozmanitost těchto výrobků, často se stává, že se ve skupině objeví nová značka či příchut', která je potom skupinou testována. Respondenti tuto zkušenost opakovaně reflektovali. Současně se pohybovali ve skupinách, kde se elektronické cigarety hojně vyskytují. Sociální vliv na utváření návyků v souvislosti s elektronickými cigaretami uvádí řada studií (Giovacchini et al., 2017; Jayakumar et al., 2020). Větší objem vykouřeného spojovali také s večerními akcemi a v kombinaci s alkoholem. Důvodem může být, že alkohol a tabákové výrobky jsou první návykové látky, které dospívající vyzkouší a v naší kultuře jsou poměrně dobře přijímány (Kalina, 2015). To potvrzují samotní respondenti, kombinaci s alkoholem uvedlo všech deset.

Z popisu vzorců užívání elektronických cigaret respondenty je patrný vznik psychosociální závislosti (Králíková et al., 2022). Charakteristiky této složky závislosti na tabáku popisovali všichni z výzkumného vzorku. Složku fyzickou popisovali pouze tři respondenti. Z toho dvě pravidelně kouřili i klasické cigarety. Důvodem může být nejasná hranice fyzické závislosti u dospívajících (Králíková, 2023) a na nedostatečných longitudinálních studiích týkajících se účinku elektronických cigaret na organismus (Yates, 2021).

Dalším faktorem, který ovlivňoval spotřebu, byly stresové a pro respondenty náročnější období. Elektronickou cigaretu využívali jako nástroj copingových strategií na zmírnění pocíťovaného stresu. Park et al. (2017) zkoumali souvislost mezi úrovní psychologického stresu a užíváním elektronických cigaret. Zjistili, že se zvyšující se úrovní psychologického stresu se zvyšuje pravděpodobnost, že vyzkouší elektronickou cigaretu. Současně uvádějí, že ve věkové skupině 18-34 nekuřáci klasických cigaret častěji v posledních 30 dnech užívali elektronické cigarety. Kalina (2015) celkově užívání psychoaktivních látek spojuje s obdobím adolescence a upozorňuje na jejich využití jako kompromisního řešení při objevujících se konfliktech a zátěžových situacích.

Jak víme z teoretické části, vliv rodiny na vznik rizikového chování je zásadní. Rodiče jsou adolescenty považováni za jejich vzor (Viner et al., 2012) a jejich názory a postoje formují nazírání adolescenta na kouření obecně (Hrubá & Žaloudíková, 2008). Z toho důvodu jsme se současně zaměřili i na rodiče uživatelů elektronických cigaret. V našem výzkumném souboru šlo převážně o rodiče, kteří kouřili v současnosti nebo jsou bývalí uživatelé. Tato skutečnost tedy mohla ovlivnit následnou reakci, která by mohla být

u nekuřáků rozdílná. V rodinách respondentů byl vždy alespoň jeden uživatel klasických cigaret. Což potvrzuje studie Fostera et al. (2006), která uvádí zvyšující se pravděpodobnost kouření dítěte, pokud oba jeho rodiče kouří.

U devíti z deseti respondentů rodiče o užívání elektronických cigaret věděli. Ve většině případů jejich reakce byla neutrální a bez edukace. Buď se jednalo o jednorázovou konverzaci, při které byly zmíněny nevýhody a rizika kouření. Často bylo také vysloveno přání o přestání kouření jejich potomků. Tím byla konverzace ukončena. Podobný styl reakce popsala ve své práci Lojková (2015). O zklamání rodičů spojeném s kouřením svého potomka hovoří i Hrubá & Žaloudáková (2008). Zklamání rodičů ze strany respondentů nebylo v našem výzkumu nijak běžné. Objevilo se pouze v jednom případě. Opakují se reakce byla, že rodiče se chovali jako by o kouření dětí nevěděli. Ve dvou případech respondentky kouřily se svými matkami. Častou reakcí respondentů bylo, když mohou kouřit rodiče, tak já můžu taky. Ukazuje se, že role rodičů v užívání elektronických cigaret není nulová. Přestože vnímání sociálních a vrstevnických norem týkajících se elektronických cigaret má silný vliv na rozhodnutí užívání elektronických cigaret adolescenta, objevuje se zde prostor pro vstoupení rodičů ve smyslu tlumení tohoto tlaku (Trucco, Cristello & Sutherland, 2021).

Přestože v našem výzkumu nebyla role rodičů nijak výrazná, řada respondentů zmiňovala své starší sourozence. Ti byli ve většině případů také kuřáci. Respondenti o nich mluvili v souvislosti s reakcí rodičů na kouření jako o „prorážecích“. Zjištění pro rodiče tedy nebylo už tak překvapivé. Respondenti si ovšem nemyslí, že by konverzace probíhala se staršími sourozenci rozdílně.

Za limity práce můžeme považovat formu, kterou byly rozhovory uskutečněny a malé zkušenosti výzkumnice s jejich vedením. Ty mohly ovlivnit kvalitu a kvantitu získaných dat. Online forma, kterou jsme vybrali z několika důvodů, které jsou popsány v kapitole 6.2 *Metoda sběru dat*, mohla současně ovlivnit průběh a obsah rozhovoru. Přestože pro někoho může být online forma bezpečnější, na druhou stranu pro některé respondenty by mohl být příjemnější fyzický kontakt s výzkumníci, při kterém by se vytvořila lepší dynamika a příjemné prostředí pro rozhovor.

Souvisejícím limitem je také doba sběru dat, která trvala od března do prosince. Což je poměrně velké časové rozpětí, během něhož mohlo být na nějaké nedostatky zapomenuto, tudíž se mohly opakovat již udělané chyby během rozhovorů.

Jedním z limitů byl také fakt, že v souvislosti s touto problematikou existuje malé množství výzkumů, které by měly kvalitativní design. V odborném prostředí vznikají hlavně výzkumy kvantitativní, které se zabývají převážně prevalencí elektronických cigaret. Ve výjimečných případech se jedná o dotazníková šetření, u kterých není možné hlubší porozumění. Stejně tak je nedostatek longitudinálních studií, ať už zahraničních nebo tuzemských.

Za další limit práce rovněž považujeme homogenitu výzkumného vzorku v souvislosti s typem elektronické cigarety. Devět z deseti respondentů užívalo jednorázové elektronické cigarety, které mají určité specifické rysy a vlastnosti oproti doplňovacím elektronickým cigaretám. Určité rozdílnosti byly patrné z rozhovoru, který byl uskutečněn právě s uživatelem doplňovací elektronické cigarety.

Jako přínos výzkumu bereme jeho povahu. Již několikrát byl zmíněn nízký počet kvalitativních studií věnujícím se užívání elektronických cigaret adolescenty. Náš výzkum umožňuje proniknout hlouběji do této problematiky a umožňuje hlubší porozumění vzorcům užívání a dalším aspektům s ním spojených. Výsledky mohou být využity v souvislosti s rozšířením povědomí o elektronických cigaretách a jejich úskalích mezi odbornou i laickou veřejností. Mohou sloužit jako podklad v oblasti primární prevence pro adolescenty a současně jako materiál pro vzdělávání rodičů ohledně elektronických cigaret.

Jelikož jsou elektronické cigarety stále nedostatečně prostudovány, existuje řada podnětů pro budoucí výzkumy. Jak už bylo zmíněno, naši respondenti užívali hlavně jednorázové elektronické cigarety. Stálo by za to prozkoumat možné rozdíly mezi jednorázovými elektronickými cigaretami a těmi doplňovacími. Rozdíly by mohly být nalezeny již v samotném užívání a získávání tohoto typu elektronické cigarety a příslušných komponentů.

Další oblastí, která by byla vhodná k prozkoumání, jsou uživatelé pouze elektronických cigaret. V naše výzkumném souboru řada respondentů současně užívala další tabákové výrobky. Podobně jako u typu elektronické cigarety i zde by se mohly objevit rozdílnosti v užívání nebo například ve vnímání užívání elektronických cigaret.

Samozřejmostí jsou výzkumy longitudinální, které by se zaměřovaly na vliv elektronických cigaret na lidský organismus. Zároveň by byly vhodné výzkumy, které by věnovaly pozornost kuřácké kariéře a způsobům užívání elektronických cigaret v průběhu vývoje uživatelů.

12 ZÁVĚR

Cílem práce bylo popsat a zmapovat kuřáckou kariéru českých adolescentů. Na základě našeho cíle byly zformulované tři výzkumné otázky. První otázka se týkala postojů a motivace k užívání elektronických cigaret. Druhá se zaměřovala na role a postoje rodičů respondentů a poslední výzkumná otázka zkoumala vliv sociálního prostředí na vzorce užívání a na vnímání sebe samotného skrze elektronickou cigaretu. Jejich odpovědi jsme získali pomocí deseti polostrukturovaných rozhovorů.

Z analýzy výzkumu vyplynuly následující závěry.

První zkušenost s elektronickou cigaretou byla většinou zprostředkována kamarády adolescentů. Určitou roli hrála také zvědavost a popularita elektronických cigaret. Všichni respondenti na tuto zkušenost vzpomínají pozitivně. Hlavně díky jejich chuti a vůni, která je rozdílná v porovnání s jinými tabákovými výrobky. Přesto byla v našem souboru častějším prvním tabákovým výrobkem klasická cigareta. Zároveň ale dochází ke zkoušení dalších tabákových výrobků, nejčastěji se jedná o klasické cigarety, žvýkací a zahříváný tabák. Z tohoto výčtu jsou elektronické cigarety vnímány jako nejbezpečnější varianta. Přesto jsou si jejich uživatelé vědomi určitých rizik.

Chuť a vůně elektronických cigaret jsou označovány jako jejich největší výhody. Tyto dvě charakteristiky jsou hlavním důvodem, proč je adolescenti užívali, a to jak kuřáci klasických cigaret, tak nekuřáci klasických cigaret. Jejich pozitivem je zároveň možnost užívání v uzavřených prostorách, kde je kouření běžně zakázáno. Mezi nevýhody elektronických cigaret patří podle respondentů hlavně cena. Měsíční útrata se pohybovala v průměru okolo tisíce korun.

Místa a situace, ve kterých dochází k užívání elektronických cigaret, nejsou natolik rozdílná od těch, ve kterých se kouří klasické cigarety. Často se jednalo o situace spojené se školním prostředím, jako například cesta do školy, přestávky a tak dále. Podobně jsou elektronické cigarety užívány jako copingový nástroj, díky němuž zvládají zátěžové či stresové situace. Uživatelé je spojují s pocitem uklidnění a zrelaxování. Častější je užívání elektronických cigaret s přáteli. Ať už se jedná o pouhé trávení volného času s nimi, tak i podnikání společných večerních akcí, jako jsou párty či večírky. Vliv na množství má také alkohol, který ho zvyšuje. V kombinaci s alkoholem dochází i častěji k užívání více

tabákových výrobků najednou, nejčastěji klasických cigaret. Na rozdíl od klasických cigaret jsou elektronické cigarety také užívány ve vnitřních prostorách a doma. Jsou spojovány i s pocity nudy a odpočinkem.

Spotřeba elektronických cigaret je ovlivněna řadou faktorů. Mezi ty s největším vlivem respondenti uváděli vnější okolnosti, jako jsou například již zmíněné akce s přáteli a stresující období. Roli také hraje spolužívání dalších tabákových výrobků. V průměru jedna elektronická cigareta vydrží v rozmezí dvou až čtyř dnů. Nejčastějším místem nákupu jsou večerky, minimarkety a trafiky, ve kterých mají respondenti bezproblémovou zkušenost. Ve většině případů si je adolescenti kupují sami. Pouze ve výjimečných případech požádají starší kamarády či sourozence.

Rodiče o užívání elektronických cigaret často vědí. Buď díky samotným adolescentům, kteří se jim s užíváním svěřili nebo je u adolescentů najdou. Z výsledků vyplynulo, že rodiče se k tomuto sdělení staví podobně. Většinou se jedná o jednorázový rozhovor, při kterém jsou zmíněna rizika a přání s přestáním užívání. Což ovšem mohlo být ovlivněno tím, že v rodinách respondentů byl vždy alespoň jeden současný či bývalý kuřák. Přestože rodiče o užívání věděli, adolescenti na to nechtějí zbytečně upozorňovat a není běžné, že by spolu s rodiči kouřili. Častější je kouření se staršími sourozenci. Ti v našem souboru byli také většinou kuřáci. Na sourozence se často pohlíželo jako na „průkopníky“ v souvislosti se sdělením o kouření rodičům.

Vliv sociální skupiny na užívání je značný. Nejen jako zdroj první zkušenosti, ale skupina nadále ovlivňuje vzorce a množství užívání. Výskyt elektronických cigaret ve skupinách adolescentů je běžnou záležitostí. U uživatelů elektronických cigaret je běžné jejich půjčování a výměna „na ochutnání“, což vytváří určitý tlak na vlastnění vlastní elektronické cigarety. Toto chování je následně spojeno s pocity blízkosti a sounáležitosti mezi uživateli. Adolescenti si jejich vliv ovšem neuvědomují.

Pohled adolescentů na sebe samotného se skrze elektronickou cigaretu nijak nezměnil. Buď jejímu užívání nepřipisují žádnou váhu nebo berou elektronickou cigaretu jako svou součást. Naopak si všimají vlivu užívání elektronických cigaret na své zdraví. Popisují zhoršení fyzické stránky a častější zadýchávání. Užívání elektronických cigaret neovlivňuje jejich výběr kamarádů ani mínění o okolních lidech. V tomto ohledu zdůrazňují svobodnou volbu každého.

SOUHRN

Tématem této práce je závislost na elektronických cigaretách u adolescentů. Jejím cílem byl hlubší pohled a detailnější popis vzorců a motivů užívání elektronických cigaret touto věkovou skupinou.

Práce je rozdělená na teoretickou a výzkumnou část. Teoretická část je tvořena čtyřmi hlavními kapitolami. V rámci první kapitoly jsme se zaměřili krátce na historii tabáku a na způsoby jeho užívání. Tabák se do Evropy dostal kolem roku 1942 (Minařík & Kmoch, 2015). V polovině 19. století došlo k jeho masivnímu rozšíření (Králíková, 2015). Od té doby se rozšířil po celém světě a v současnosti je řazen mezi jedny z nejužívanějších návykových látek vůbec (Griffinová & Musson, 2015). Asi nejznámější způsob jeho užívání jsou klasické cigarety, které kromě tabáku obsahují řadu dalších aditiv. S nimi je spojena řada negativních aspektů, které si jejich výrobci začali uvědomovat. Z toho důvodu vznikají v posledních letech alternativní způsoby jeho užívání (Králíková, 2023). V této souvislosti představujeme v první kapitole nové pojmy, které jsou s alternativami spjaty. Jde o porcovaný tabák, vapování, zahřívání tabáku a elektronické cigarety. Podkapitola je věnována psychotropní složce tabáku, kterou je nikotin (Marečková et al., 2007). Jsou popsány jeho účinky na lidské tělo a abstinenční příznaky podle Minnesota Tobacco Withdrawal Scale, které se projevují v souvislosti se závislostí na tabáku, která je také krátce popsána. WHO zařadila kouření jako jednu z celosvětově nejrozšířenějších činností, která ohrožuje lidské zdraví a dá se jí předejít (Rose, 1996).

Druhá kapitola popisuje aktuální trendy v užívání tabáku. V krátkosti se věnuje prevalenci kouření, která v posledních letech klesá. Podobný trend vidíme i v České republice a mezi mladistvými. Králíková (2021) přisuzuje tento vývoj zvyšujícímu se užívání alternativních výrobků. Kapitola obsahuje stručné informace z výroční zprávy ESPAD, HBSC a NAUTA. V posledních letech roste oblíbenost jednorázových elektronických cigaret, a to hlavně u adolescentů. Uživatelé lákají řadou výhod, jako je chuť, dostupnost a snadné používání (Pokrhel et al., 2015).

Následující kapitola se věnuje vývojovému období adolescence. Popisuje základní charakteristiky tohoto období, které je považováno za nejdynamičtější z celého života (Dolejš & Orel, 2017). Jedinec má za úkol osamostatnit se, dozrát, připravit se na partnerský život a stanovit si osobní hodnoty a priority (Langmeier & Krejčířová, 2006). V důsledku náročnosti tohoto období se jedná o jedno z nejrizikovějších v rámci celého vývoje člověka.

První kontakt s psychoaktivními látkami je v tomto období z tohoto důvodu typický (Kalina, 2015). Z toho důvodu v kapitole popisujeme specifika působení návykových látek u dětí a dospívajících podle Nešpora (2018).

Zvláštní kapitola je následně věnována dospívajícím a závislosti na tabáku. Jelikož podle Kabička (2007) je kouření v adolescenci významným prediktorem pro kouření v dospělosti. Králíková (2015) věk první cigarety připisuje 12 roku dítěte. Podle NAUTA (2022) více jak polovina současných kuřáků začne mezi 15-18 rokem života. Cigarety v tomto věku představují něco nového a zakázaného, což adolescenty určitým způsobem přitahuje. Důvodem vyzkoušení cigarety jsou také vrstevníci a touha patřit do nějaké skupiny (Pešek & Nečesaná, 2008). Podobné důvody jsou udávány i při užívání elektronických cigaret adolescenty (Lindpere et al., 2022). Pozornost v rámci kapitoly věnujeme i faktorům, které mohou ovlivnit vznik závislosti na tabáku. Nešpor (2001) mezi ně řadí osobnostní a dědičné faktory, rodinu a styl výchovy, školní prostředí a vrstevníky. V souvislosti s utvářením názorů ohledně elektronických cigaret hrají podle výzkumů největší roli vrstevníci a kamarádi (Giovacchini et al., 2017; Jayakumar et al., 2020).

Závěrečná kapitola se věnuje elektronickým cigaretám. Elektronické cigarety (e-cigarety) zařadila WHO (2022) mezi Electronic Nicotine Delivery Systems (ENDS), případně Electronic Non-nicotine Delivery Systems (ENNDS). Do Evropy se dostaly kolem roku 2006. Elektronické cigarety fungují na principu výroby aerosolu, který je následně inhalován. Skládají se z atomizéru, baterie, cartige a náustku (Grohol, 2016). V rámci kapitoly jsou představeny jednotlivé typy elektronických cigaret. Ve spojitosti s elektronickými cigaretami se často mluví o jejich využití jako o prostředku k léčbě závislosti na tabáku. Řada studií a výzkumů toto tvrzení podporuje. Jejich výhodou v tomto případě je možnost ovlivňovat množství inhalovaného nikotinu a absence některých toxických látek (Pokrhel et al., 2018; Hájek et al., 2019). Využití jako substituční léčby je ovšem spojováno hlavně s doplňovacími elektronickými cigaretami (Hájek et al., 2019). Přes tento potenciál je důležité si uvědomit i jejich rizika, která nejsou dosud tolik známá. Výzkumy zabývající se dlouhodobým vlivem na lidský organismus chybí, jelikož řada značek nyní již neexistuje nebo byly studie provedené za nereálných podmínek (Králíková, 2015). S užíváním elektronických cigaret adolescenty upozorňuje Soneji et al. (2017) na 3,5krát větší pravděpodobnost na přechod na klasické cigarety. Varovným signálem v souvislosti s riziky a elektronickými cigaretami je spojována epidemie onemocnění EVALI, díky kterému došlo tomu k většímu povědomí a pozornosti na možná rizika

pramenící z elektronických cigaret. Samotná kapitola je věnována neustále se zvyšující celosvětové prevalenci. Jsou zde uvedené výsledky nejnovějších zpráv ESPAD, NAUTA, National Youth Tobacco Survey, Action On Smoking And Health a řada dalších studií. V návaznosti je poslední část této kapitoly věnována regulaci a postojům vybraných států.

Jak již bylo zmíněno výzkumným cílem bylo popsat a přiblížit kuřáckou kariéru a motivy užívání elektronických cigaret. Na základě tohoto cíle byl zvolen kvalitativní design, který umožňuje hlubší proniknutí a náhled do této problematiky. Jako metodu sběru dat jsme zvolili polostrukturovaný rozhovor (Miovský, 2006). Rozhovory probíhaly on-line formou a byly složeny z 26 hlavních otázek (viz. Příloha č.3).

V rámci kvalitativního designu byl zvolen menší počet respondentů. Celkem jich je ve výzkumu zahrnuto deset. Ti byli vybráni pomocí nepravděpodobnostních metod, konkrétně metodou záměrného výběru a metodou sněhové koule (Miovský, 2006). Počet respondentů byl zvolen i v souvislosti s metodou analýzy dat (Smith & Osborn, 2007), kde jsme zvolili interpretativní fenomenologickou analýzu.

Ze získaných dat vyplynulo, že elektronické cigarety jsou mezi adolescenty velmi populární, a to hlavně ty jednorázové. Do kontaktu s nimi se dostávají pomocí kamarádů. Roli také hraje zvědavost a touha adolescentů vyzkoušet něco nového. Oproti klasickým cigaretám, které mají určité negativní aspekty, elektronické cigarety si adolescenti oblíbí prakticky okamžitě. Hlavní roli zde hrají chuť, vůně a vzhled. To jsou i jejich největší výhody, které jsou pro adolescenty důležité. Pozitivem je také možnost užívat je v uzavřených prostorách. V současnosti jediným negativním aspektem je jejich cena, která je poměrně vysoká s ohledem na výdrž elektronické cigarety.

Přestože prevalence kouření u dospívajících klesá (Králíková, 2015), z našich dat vyplývá, že stále jsou nejčastější variantou, kterou dospívající vyzkouší, klasické cigarety. Druhé jsou potom cigarety elektronické. První zkušenost se objevuje v rozmezí 11 a 15 lety. Určitý trend se následně objevuje ve zkoušení dalších tabákových výrobků. Adolescenti nejčastěji vyzkouší kromě klasických a elektronických cigaret ještě nikotinové sáčky a zahřívací tabák. Opět jsou zdrojem jejich kamarádi.

Vzorce užívání jsou obdobné jako u klasických cigaret. K užívání elektronických cigaret dochází nejčastěji ve spojitosti se školním prostředím a s kamarády. Jde například o přestávky, cesty do a ze školy. Adolescenti používají elektronické cigarety jako copingový nástroj, díky kterému snižují napětí v souvislosti se stresujícími nebo náročnými situacemi.

Časté je také užívání v uzavřených prostorách a doma, například pokud se nudí a nemají, co dělat, tak čas často vyplní užíváním elektronické cigarety.

Role sociální skupiny je u elektronických cigaret výrazná. Ať už jako zdroj první zkušenosti, tak i v následném formování vzorců užívání. Vyšší množství vykouřeného adolescenti spojují se svou skupinou kamarádů. Mezi uživateli je totiž běžná výměna a půjčování elektronických cigaret „na ochutnání“. V adolescentech toto následně zvyšuje pocit sounáležitosti a zapadnutí do skupiny. Sociální vliv si ovšem neuvědomují a nepřikládají mu takovou váhu. Stejně tak podle nich pro ně užívání elektronických cigaret nehraje roli při výběru kamarádů nebo při vytváření úsudku o někom koho neznají. Ani jejich pohled na sebe skrz elektronickou cigaretu se nijak nezměnil. Adolescenti spíše vnímají vliv elektronických cigaret na jejich fyzickou kondici, u které mají pocit, že se zhoršuje v souvislosti s jejich užíváním.

Přesto jak významnou roli hraje sociální skupina, následné získávání elektronických cigaret zvládají adolescenti sami, i když je jejich prodej v České republice věkově omezen. Nejčastěji je nakupují v minimarketech, večerkách nebo trafikách, se kterými mají dobrou zkušenost a nevznikl tam při prodeji problém. Průměrná měsíční částka se pohybuje okolo tisíce korun, kterou adolescenti berou hlavně z vlastních peněz získaných z brigád. Pravidelnost nákupu se odvíjí od výdrže elektronické cigarety, což bylo pro adolescenty obtížné určit. V průměru mluvili o dvou až čtyřech dnech.

V našem výzkumu se potvrdila souvislost kouření adolescentů s kouřením rodičů. V rodinách respondentů byl alespoň jeden z rodičů současný nebo bývalý kuřák. Rodiče adolescentů většinou o užívání vědí. Buď jim to sami adolescenti řekli anebo našli u svého dítěte elektronickou cigaretu. Reakce rodičů byla spíše pasivní. Buď šlo o jednorázový rozhovor, během něhož zmínili rizika kouření a vyslovili přání o přestání kouření. Tím byl rozhovor u konce a ani se už nijak neopakoval. Druhou variantou bylo předstírání nevědění. Přesto adolescenti na užívání elektronických cigaret nijak neupozorňovali a s rodiči ani nekouřili. V tomto případě se jednalo spíše o starší sourozence.

Výsledky mapují celou řadu oblastí, které by se daly zkoumat více detailněji v dalších výzkumech. Získaná data poukazují na rizikovost, které elektronické cigarety pro adolescenty představují. Mohly by být podkladem pro další výzkumy, případně pro edukaci adolescentů a jejich rodičů.

LITERATURA

1. Action on Smoking and Health – ASH. (2023, srpen). *Use of e-cigarettes among adults in Great Britain – ASH*. <https://ash.org.uk/resources/view/use-of-e-cigarettes-among-adults-in-great-britain-2021>
2. Balucha, M., (2023, 5. prosinec). ‚Dveře k závislosti.‘ *Francie chce zakázat jednorázové elektronické cigarety, poslanci hlasovali jednomyslně*. iRozhlas. https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/elektronicka-cigareta-fracie-zakaz-mladi-zdravi_2312052242_afo
3. Barakat, M., Assaf, A. M., Alqudah, R., Thiab, S., Alhamed, M., Al-Obaidi, H., Jirjees, F., & Bashedi, I. A. (2021). Perception of adults toward electronic cigarettes: a cross-sectional study from Jordan. *Primary Health Care Research & Development*, 22. <https://doi.org/10.1017/s1463423621000062>
4. Borchardt, B., Kastaun, S., Pashutina, Y., Viechtbauer, W., & Kotz, D. (2023). Motivation to stop smoking in the German population between 2016–2021 and associated factors: results from a repeated cross-sectional representative population survey (German Study on Tobacco Use, DEBRA study). *BMJ Open*, 13(5), e068198. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2022-068198>
5. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2020, 25. února). *Outbreak of lung injury associated with the use of E-cigarette, or vaping, products*. Získáno z https://www.cdc.gov/tobacco/basic_information/e-cigarettes/severe-lung-disease.html
6. Çok, İ. (2023). The use and risks of flavoring agents in electronic cigarettes: Toxicological approach. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 10(3), 202-209. <https://doi.org/10.5152/addicta.2023.23106>
7. Csémy, L., Dvořáková, Z., Fialová, A. Kodl, M., Malý, M., & Skývová, M. (2023). Národní výzkum užívání tabáku a alkoholu v české republice 2022 [NAUTA]. Státní zdravotní ústav. <https://szu.cz/wp-content/uploads/2023/09/Narodni-vyzkum-uzivani-tabaku-a-alkoholu-v-Ceske-republice-2022-1.pdf>
8. DEBRA study. (2023, listopad). <https://www.debra-study.info/about-debra>
9. Department of Health and Social Care & O'Brien, N. (2023, 11. dubna). *Smokers urged to swap cigarettes for vapes in world first scheme*. Získáno 2. 2. 2024 z <https://www.gov.uk/government/news/smokers-urged-to-swap-cigarettes-for-vapes-in-world-first-scheme>

10. Diaz, M. C., Silver, N., Bertrand, A., & Schillo, B. (2023). Bigger, stronger and cheaper: growth in e-cigarette market driven by disposable devices with more e-liquid, higher nicotine concentration and declining prices. *Tobacco Control*, tc-058033. <https://doi.org/10.1136/tc-2023-058033>
11. Dolejš, M. (2010). *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Univerzita Palackého v Olomouci.
12. Dolejš, M., & Orel, M. (2017). *Rizikové chování u adolescentů a impulzivita jako prediktor tohoto chování*. <https://doi.org/10.5507/ff.17.24452524>
13. ESPAD Group (2020), ESPAD Report 2019: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, EMCDDA Joint Publications, Publications Office of the European Union, Luxembourg. http://www.espad.org/sites/espad.org/files/2020.3878_EN_04.pdf
14. Fadus, M. C., Smith, T. T., & Squeglia, L. M. (2019). The rise of e-cigarettes, pod mod devices, and JUUL among youth: Factors influencing use, health implications, and downstream effects. *Drug and alcohol dependence*, 201, 85–93. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2019.04.011>
15. Farsalinos, K., & Polosa, R. (2014). Safety evaluation and risk assessment of electronic cigarettes as tobacco cigarette substitutes: a systematic review. *Therapeutic Advances in Drug Safety*, 5(2), 67-86. <https://doi.org/10.1177/2042098614524430>
16. Foster, S. E., Jones, D. J., Olson, A. L., Forehand, R., Gaffney, C. A., Zens, M. S., & Bau, J. J. (2006). Family Socialization of Adolescent's Self-Reported Cigarette Use: The role of parents' history of regular smoking and parenting style. *Journal of Pediatric Psychology*, 32(4), 481–493. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsl030>
17. Gilman, S. L., & Xun, Z. (2006). *Příběh kouře: Člověk a kouření od úsvitu dějin až po současnost*. dybbuk.
18. Giovacchini, C., Pacek, L. R., McClernon, F. J., & Que, L. G. (2017). Use and Perceived Risk of Electronic Cigarettes Among North Carolina Middle and High School Students. *North Carolina Medical Journal*, 78(1), 7-13. <https://doi.org/10.18043/ncm.78.1.7>
19. Griffinová, V., & Musson, P. (2015). *Cesta ke svobodě: jak překonat své každodenní závislosti*. Praha: Advent – Orion, spol. s. r. o.

20. Grohol, M. (2016). Elektronické cigarety a vaping. *Alkoholizmus a drogové závislosti (protialkoholický obzor)*. 51(3), 113-145.
<https://adzpo.sk/images/articles/adzpo-2016-51-3-113-145.pdf>
21. Groom, A., Vu, T. H. T., Kesh, A., Hart, J. L., Walker, K. L., Giachello, A. L., Sears, C. G., Tompkins, L. K., Mattingly, D. T., Landry, R. L., Robertson, R. M., & Payne, T. (2020). Correlates of youth vaping flavor preferences. *Preventive Medicine Reports*, 18, 101094. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2020.101094>
22. Haase, C. M., & Silbereisen, R. K. (2010). Effects of positive affect on risk perceptions in adolescence and young adulthood. *Journal of Adolescence*, 34(1), 29–37. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2010.03.004>
23. Hájek, P., Phillips-Waller, A., Przulj, D., Pesola, F., Smith, K., Bisal, N., Li, J., Parrott, S., Sasieni, P., Dawkins, L., Ross, L., Goniewicz, M. Ł., Wu, Q., & McRobbie, H. (2019). A Randomized Trial of E-Cigarettes versus Nicotine-Replacement Therapy. *The New England Journal of Medicine*, 380(7), 629–637. <https://doi.org/10.1056/nejmoa1808779>
24. Hajný, M. (2001). *O rodičích, dětech a drogách*. Grada
25. Hajný, M. (2015). Psychologické, vývojové a rodinné faktory vzniku a udržování závislosti. In K. Kalina, *Klinická adiktologie* (s. 172-190). Grada.
26. Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* (Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání). Portál.
27. Hess, C., Olmedo, P., Navas-Acién, A., Goessler, W., Cohen, J. E., & Rule, A. M. (2017). E-cigarettes as a source of toxic and potentially carcinogenic metals. *Environmental Research*, 152, 221- 225. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2016.09.026>
28. Höschl C, Libiger J, & Švestka J. (2002). *Psychiatrie*. Tigis.
29. Hrubá, D., & Žaloudíková, I. (2008). Úloha rodiny pro vývoj vybraných postojů ke kouření a kuřácké chování dětí. *Hygiena*, 53(4), 135-140
30. Hsu, G., Sun, J. Y., & Zhu, S. (2018). Evolution of electronic cigarette brands from 2013-2014 to 2016-2017: Analysis of brand websites. *Journal of Medical Internet Research*, 20(3), e80. <https://doi.org/10.2196/jmir.8550>

31. Chatham-Stephens, K., Roguski, K., Jang, Y., Cho, P., Jatlaoui, T. C., Kabbani, S., Glidden, E., Ussery, E. N., Trivers, K. F., Evans, M., King, B. A., Rose, D. A., Jones, C. M., Baldwin, G. T., Delaney, L., Briss, P. A., Ritchey, M. D., Epidemiology, L. I. R., Force, S. T., & Force, L. I. R. C. T. (2019). Characteristics of hospitalized and nonhospitalized patients in a nationwide outbreak of e-cigarette, or vaping, Product Use–Associated Lung Injury — United States, November 2019. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 68(46), 1076–1080. <https://doi.org/10.15585/mmwr.mm6846e1>
32. Chomynová, P., Dvořáková, Z., Grohmannová, K., Orliková, B., Galandák, D., Černíková, T., Dékány, L., Franková, E., & Lucký, M. (2024). Zpráva o tabákových a nikotinových výrobcích v České republice 2023 [Report on Tobacco and Nicotine Products in the Czech Republic 2023]. Praha: Úřad vlády České republiky.
33. Chomynová, P., Grohmannová, K., Dvořáková, Z., Orliková, B., Rous, Z., & Černíková, T. (2023). Souhrnná zpráva o závislostech v České republice 2022 [Report on Tobacco and Nicotine Products in the Czech Republic 2023]. Praha: Úřad vlády České republiky
34. Chrastina, J., Kantor, J., Krahulcová, K., & Finková, D. (2015). Multiple-case study design in (special) education research. *e-Pedagogium*, vol. 15(issue 1), 7-20. <https://doi.org/10.5507/epd.2015.002>
35. Jackson, S. E., Tattan-Birch, H., Shahab, L., Oldham, M., Kale, D., Brose, L., Brown, J., (in press). Who would be affected by a ban on disposable vapes? A population study in Great Britain, *Public Health*, <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2023.12.024>
36. Jackson, S. E., Tattan-Birch, H., & Brown, J. (2023). Trends in where people buy their vaping products and differences by user and device characteristics: A population study in England, 2016–23. *Addiction*. <https://doi.org/10.1111/add.16387>
37. Jankowski, M., Krzystanek, M., Zejda, J., Majek, P., Lubański, J., Lawson, J., & Brożek, G. (2019). E-Cigarettes are More Addictive than Traditional Cigarettes—A Study in Highly Educated Young People. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(13), 2279. <https://doi.org/10.3390/ijerph16132279>

38. Jarvis, M., Jackson, S., West, R., & Brown, J. (2020). Epidemic of youth nicotine addiction? What does the National Youth Tobacco Survey 2017-2019 reveal about high school e-cigarette use in the USA?. *Qeios*. <https://doi.org/10.32388/745076.5>
39. Javelle, É. (2020). Electronic cigarette and vaping should be discouraged during the new coronavirus SARS-CoV-2 pandemic. *Archives of Toxicology*, 94(6), 2261–2262. <https://doi.org/10.1007/s00204-020-02744-z>
40. Jayakumar, N., O'Connor, S., Diemert, L., & Schwartz, R. (2020). Predictors of E-Cigarette Initiation: Findings from the Youth and Young Adult Panel study. *Tobacco Use Insights*, 13, 1179173X2097748. <https://doi.org/10.1177/1179173x20977486>
41. Jensen, J. K., Rebentisch, K., Tripp, H., & Merten, J. W. (2022). Price, convenience, the buying experience, and other motivations for purchasing tobacco and e-cigarettes online. *Tobacco Induced Diseases*, 20 (September), 1–8. <https://doi.org/10.18332/tid/152138>
42. Jessor, R. (Ed.). (1998). *New perspectives on adolescent risk behavior*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511571138>
43. Johnston, L. D., Miech, R. A., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., Schulenberg, J. E., & Patrick, M. E. (2020). *Monitoring the Future national survey results on drug use, 1975-2018: overview, key findings on adolescent drug use*. Institute for Social Research, University of Michigan, Ann Arbor, MI. <https://doi.org/10.3998/2027.42/162579>
44. Kabíček, P. (2014). Krátkodobé a dlouhodobé účinky návykových látek. In Kabíček, P., Csémy, L., & Hamanová, J. (2014). *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Triton.
45. Kabíček, P. (2014). Úvod – celosvětové změny ve vývoji mládeže v posledních desetiletích. In Kabíček, P., Csémy, L., & Hamanová, J. (2014). *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Triton.
46. Kalina, K. (2015). *Klinická adiktologie*. Grada Publishing.
47. Kennedy, R. D., Awopegba, A., De León, E., Cohen, J. E. (2016). Global approaches to regulating electronic cigarettes. *Tobacco Control*, 26, 440-445. <http://dx.doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2016-053179>

48. Kostínková, J. K. & Čermák, I. (2013). Interpretativní fenomenologická analýza. In Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Masarykova univerzita.
49. Kotz, D., Böckmann, M., & Kastaun, S. (2018). The use of tobacco, E-Cigarettes, and methods to quit smoking in Germany. *Deutsches Arzteblatt International*. <https://doi.org/10.3238/arztebl.2018.0235>
50. Králíková, E. (2015). *Diagnóza F17: závislost na tabáku*. Mladá fronta.
51. Králíková, E. (2021). Elektronické cigarety: přístup Austrálie a Velké Británie. *Hygiena*, 66(1), 24-26. <https://doi.org/10.21101/hygiena.a1775>
52. Králíková, E. (2021). KOUŘENÍ, TABÁK, ZAHŘÍVANÝ TABÁK, NIKOTIN, VAPOVÁNÍ A POJMY OKOLO. *Drugs & Forensics Bulletin Národní protidrogové centrály*. 24(1), 4-11. <https://www.policie.cz/soubor/bulletin-1-21-pdf.aspx>
53. Králíková, E. (2023). Děti a nikotin. *Pediatric pro praxi*, 24(2), 83-86. <https://doi.org/10.36290/ped.2023.026>
54. Králíková, E., & Barták, M. (2013). *Závislost na tabáku: epidemiologie, prevence a léčba*. ADAMIRA, s.r.o.
55. Králíková, E. & Ježek, M. (2012). Elektronické cigarety. *Časopis lékařů českých*. 151/2012(4), 208-210.
56. Králíková, E., & Kozák, J. T. (2003). *Jak přestat kouřit* (2. přeprac. a dopl. vyd). Maxdorf.
57. Králíková, E., Kmetova, A., Zvolská, K., Blaha, M., & Bortlíček, Z. (2013). Czech adolescent smokers: unhappy to smoke but unable to quit. *The international journal of tuberculosis and lung disease : the official journal of the International Union against Tuberculosis and Lung Disease*, 17(6), 842–846. <https://doi.org/10.5588/ijtld.12.0753>
58. Králíková, E., Zvolská, K., Štěpánková, L., & Pánková, A. (2022). Doporučení pro léčbu závislosti na tabáku. *Časopis lékařů českých*. 161 (1), 33-43.
59. Křížová, I. (2021). *Závislosti: pro psychologické obory*. Grada.
60. Kulhánek, A. (2019, 6. 6.). *Nové trendy v užívání tabáku: Elektronické cigarety a zahřívání tabák*. 14. ročník AT konference, Seč, Česká republika.
61. Kulhánek, A. & Baptistová, A. (2020). Chemical Composition of Electronic Cigarette E-Liquids: Overview of Current Evidence of Toxicity. *Adiktologie*, 20 (3–4), 137–144. <https://doi.org/10.35198/01-2020-002-0007>

62. Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Grada Publishing a.s.
63. Lindpere, V., Winickoff, J. P., Khan, A. S., Dong, J., Michaud, T. L., Liu, J., & Dai, H. (2022). Reasons for e-cigarette use, vaping patterns, and cessation behaviors among US adolescents. *Nicotine & Tobacco Research*, 25(5), 975–982. <https://doi.org/10.1093/ntr/ntac278>
64. Lojková, M. (2015). Vliv rodiny na rozvoj tabakismu u dětí. [Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích]. Repozitář publikací JU. <https://dspace.jcu.cz/handle/20.500.14390/22310>
65. Lukavská, K., Kulhánek, A., & Pokorná, V. (2020, 16. listopad). Užívání elektronických cigaret mezi pražskými středoškoláky. Konference AT2020.
66. Machová, J., (2022). *Biologie člověka pro učitele*. Karolinum.
67. Mantey, D. S., Harrell, M. B., Case, K., Crook, B., Kelder, S. H., & Perry, C. L. (2017). Subjective experiences at first use of cigarette, e-cigarettes, hookah, and cigar products among Texas adolescents. *Drug and Alcohol Dependence*, 173, 10–16. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2016.12.010>
68. Marečková, J., Orliková, B., Minařík, J., Koryntová, G., Justinová, J., Hulík, M., & Kubů, P. (2007). *Drogy – otázky a odpovědi: Otázky a odpovědi*. Portál.
69. Marqués, P., Piqueras, L., & Sanz, M. (2021). An updated overview of e-cigarette impact on human health. *Respiratory Research*, 22(1). <https://doi.org/10.1186/s12931-021-01737-5>
70. Material Focus. (2023, 8. září). *Number of disposable single-use vapes thrown away have in a year quadrupled to 5 million per week*. <https://www.materialfocus.org.uk/press-releases/disposable-single-use-vapes-thrown-away-have-quadrupled-to-5-million-per-week/>
71. McNeill, A, Simonavičius, E, Brose, LS, Taylor, E, East, K, Zuikova, E, Calder, R & Robson, D (2022, 29.září). *Nicotine vaping in England: 2022 evidence update summary*. Office for Health Improvement and Disparities. <https://www.gov.uk/government/publications/nicotine-vaping-in-england-2022-evidence-update/nicotine-vaping-in-england-2022-evidence-update-summary#authors-and-citation>
72. Minařík, J., & Kmoch, V. (2015). Přehled psychotropních látek a jejich účinků. In K. Kalina, *Klinická adiktologie* (s. 49-84). Grada.

73. Ministerstvo financí České republiky. (2023). *PŘEHLEDNĚ: Které změny přinese rok 2024 nejen pro občany*. Získáno 2.2.2024 z <https://www.mfcr.cz/cs/ministerstvo/media/tiskove-zpravy/2023/prehledne-ktete-zmeny-prinese-rok-2024-nejen-pro-o-54178>
74. Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Grada.
75. Münzel, T., Hahad, O., Kuntic, M., Keaney, J. F., Deanfield, J., & Daiber, A. (2020). Effects of tobacco cigarettes, e-cigarettes, and waterpipe smoking on endothelial function and clinical outcomes. *European Heart Journal*, 41(41), 4057–4070. <https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehaa460>
76. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, Health and Medicine Division, Board on Population Health and Public Health Practice, Committee on the Review of the Health Effects of Electronic Nicotine Delivery Systems, Eaton, D. L., Kwan, L. Y., & Stratton, K. (Eds.). (2018). *Public Health Consequences of E-Cigarettes*. National Academies Press (US). <https://doi.org/10.17226/24952>
77. Nešpor, K. (2001). *Vaše děti a návykové látky*. Portál
78. Nešpor, K. (2006). Problémy působené alkoholem, jinými návykovými látkami a hazardní hrou v dětství a dospívání. In Řičan, P., Křejičřiová, D. *Dětská klinická psychologie*. (193-206). Grada.
79. Nešpor, K. (2018). *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby* (5., rozšířené vydání). Portál.
80. Park, S. H., Lee, L., Shearston, J. A., & Weitzman, M. (2017). Patterns of electronic cigarette use and level of psychological distress. *PLOS ONE*, 12(3), e0173625. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0173625>
81. Pepper, J. K., Farrelly, M. C., & Watson, K. A. (2018). Adolescents' understanding and use of nicotine in e-cigarettes. *Addictive Behaviors*, 82, 109–113. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2018.02.015>
82. Pešek, R. & Nečesaná, K. (2008). *Kouření aneb Závislost na tabáku rizika, projevy, motivace, léčba: informační poradenská příručka*. Arkáda.
83. Petrenko, R. & Líbal, M. (2019). *Výsledky šetření o rizikovém chování žáků 2. stupně ZŠ a SŠ v Praze*. Centrum sociálních služeb Praha. <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1561366389.pdf>

84. Pettigrew, S., Miller, M., Santos, J. A., Thout, S. R., Brown, K., & Jones, A. (2023). E-cigarette attitudes and use in a sample of Australians aged 15–30 years. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 47(2), 100035. <https://doi.org/10.1016/j.anzjph.2023.100035>
85. Pilařová, L. (2003). Problematika závislosti na nikotinu. *Psychiatr. pro praxi*. 2003 (5), 205-208.
86. Pokhrel, P., Herzog, T. A., Fagan, P., Unger, J. B., & Stacy, A. W. (2018). E-cigarette advertising exposure, explicit and implicit harm perceptions, and e-cigarette use susceptibility among nonsmoking young adults. *Nicotine & Tobacco Research*, 21(1), 127–131. <https://doi.org/10.1093/ntr/nty030>
87. Pokhrel, P., Herzog, T. A., Muranaka, N., & Fagan, P. (2015). Young adult e-cigarette users' reasons for liking and not liking e-cigarettes: A qualitative study. *Psychology & Health*, 30(12), 1450-1469. <https://doi.org/10.1080/08870446.2015.1061129>
88. Radimecký, J., Janíková, B., & Daněčková, T. (Eds.). (2007). *Prevence a adiktologie pro odborníky pracující v ústavní výchově a preventivně výchovné péči: učební podklady ke kurzu*. Centrum adiktologie PK 1. lékařské fakulty a VFN, Univerzita Karlova.
89. Rose, J., Chassin, L., Presson, C. C., & Sherman, S. J. (1996). Prospective predictors of quit attempts and smoking cessation in young adults. *Health Psychology*, 15(4), 261–268. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.15.4.261>
90. Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Masarykova univerzita.
91. Sharma, A. K., McCausland, K., & Jancey, J. (2021). Adolescents' Health Perceptions of E-Cigarettes: A Systematic review. *American Journal of Preventive Medicine*, 60(5), 716–725. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2020.12.013>
92. Shelton, C. M., Black, H., Proctor, J., & Hagemann, T. M. (2022). A comprehensive review of vaping use in pediatric patients and recent changes in regulatory laws. *The Journal of Pediatric Pharmacology and Therapeutics*, 27(2), 109–119. <https://doi.org/10.5863/1551-6776-27.2.109>
93. Schöber, W., Szendrei, K., Matzen, W., Osiander-Fuchs, H., Heitmann, D., Schettgen, T., Jörres, R. A., & Fromme, H. (2014). Use of electronic cigarettes (e-cigarettes) impairs indoor air quality and increases FeNO levels of e-cigarette

- consumers. *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 217(6), 628–637. <https://doi.org/10.1016/j.ijheh.2013.11.003>
94. Smith, J. A. (2011). Evaluating the contribution of interpretative phenomenological analysis. *Health Psychology Review*, 5(1), 9–27. <https://doi.org/10.1080/17437199.2010.510659>
95. Smith, J., & Osborn, M. (2007). Interpretative Phenomenological Analysis. In: Smith, J.A., Ed., *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*. SAGE, 53-80.
96. Smith, M. L., Gotway, M. B., Alexander, L. E. C., & Hariri, L. P. (2020). Vaping-related lung injury. *Virchows Archiv*, 478(1), 81-88. <https://doi.org/10.1007/s00428-020-02943-0>
97. Soneji, S., Barrington-Trimis, J. L., Wills, T. A., Leventhal, A. M., Unger, J. B., Gibson, L., Yang, J. W., Primack, B. A., Andrews, J. A., Miech, R. A., Spindle, T. R., Dick, D. M., Eissenberg, T., Hornik, R., Dang, R., & Sargent, J. D. (2017). Association between initial use of e-Cigarettes and subsequent cigarette smoking among adolescents and young adults. *JAMA Pediatrics*, 171(8), 788. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2017.1488>
98. Talih, S., Salman, R., Soule, E. K., El-Hage, R., Karam, E., Karaoghlanian, N., El-Hellani, A., Saliba, N. A., & Shihadeh, A. (2021). Electrical features, liquid composition and toxicant emissions from ‘pod-mod’-like disposable electronic cigarettes. *Tobacco Control*, 31(5), 667-670. <https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2020-056362>
99. Therapeutic Goods Administration. (2024, 5. února). *Vapes: information for prescribers. Learn about changes to the regulation of vapes, and what the changes mean for prescribing therapeutic vapes for patients for smoking cessation or the management of nicotine dependence*. Department of Health and Aged Care, Australian Government. <https://www.tga.gov.au/resources/resource/guidance/vapes-information-prescribers>
100. Trucco, E. M., Cristello, J. V., & Sutherland, M. T. (2021). Do parents still matter? The impact of parents and peers on adolescent electronic cigarette use. *Journal of Adolescent Health*, 68(4), 780-786. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.12.002>

101. U.S. Food and Drug Administration. (2022, 20. prosinec). *Archive of FDA*. Results from the Annual National Youth Tobacco Survey. <https://public4.pagefreezer.com/browse/FDA/01-11-2023T15:52/https://www.fda.gov/tobacco-products/youth-and-tobacco/results-annual-national-youth-tobacco-survey#2022%20Findings>
102. U.S. Food And Drug Administration. (2023, 2. listopad). Results from the Annual National Youth Tobacco Survey. <https://www.fda.gov/tobacco-products/youth-and-tobacco/results-annual-national-youth-tobacco-survey#Findings%20on%20Youth%20Use%20for%20E-Cigarette%20Products>
103. Viner, R., Ozer, E. M., Denny, S., Marmot, M., Resnick, M. D., Fatusi, A. O., & Currie, C. (2012). Adolescence and the social determinants of health. *The Lancet*, 379(9826), 1641–1652. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(12\)60149-4](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(12)60149-4)
104. Walley, S. C., Wilson, K. M., Winickoff, J. P., & Groner, J. A. (2019). A public health crisis: electronic cigarettes, vape, and JUUL. *Pediatrics*, 143(6). <https://doi.org/10.1542/peds.2018-2741>
105. Wang, T. W., Gentzke, A. S., Neff, L. J., Glidden, E., Jamal, A., Park-Lee, E., Ren, C., Cullen, K. A., King, B. A., & Hacker, K. (2021). Disposable E-Cigarette Use among U.S. Youth — An Emerging Public Health Challenge. *The New England Journal of Medicine*, 384(16), 1573–1576. <https://doi.org/10.1056/nejmc2033943>
106. Wipfli, H., & Samet, J.M., (2016). One Hundred Years in the Making: The Global Tobacco Epidemic. *Annual review of public health*, 37, 149–166. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-032315-021850>
107. World Health Organization: WHO. (2023, 14. prosinec). Urgent action needed to protect children and prevent the uptake of e-cigarettes. *World Health Organisation: WHO*. Získáno 13.2.2024 z <https://www.who.int/news/item/14-12-2023-urgent-action-needed-to-protect-children-and-prevent-the-uptake-of-e-cigarette>
108. World Health Organization: WHO. (2024, 19. leden). Tobacco: E-cigarettes. *World Health Organization: WHO*. Získáno 27.1.2024 z <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/tobacco-e-cigarettes>
109. Yates, M. (2021). "Electronic Cigarettes' Health Effects on Young Adults: An Honors Thesis". Senior Honors Theses. Liberty University. <https://digitalcommons.liberty.edu/honors/1135>

110. Zákon č. 59/2023 Sb., zákon o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek, ve znění pozdějších předpisů (2023). Česká republika. <https://www.e-sbirka.cz/sb/2023/59?zalozka=text>
111. Zhao, D., Ilievski, V., Slavkovich, V., Olmedo, P., Domingo-Relloso, A., Rule, A. M., Kleiman, N. J., Navas-Acien, A., & Hilpert, M. (2022). Effects of e-liquid flavor, nicotine content, and puff duration on metal emissions from electronic cigarettes. *Environmental Research*, 204, 112270. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2021.112270>
112. Zvolská, K., Štěpánková, L., Pánková, A., Králíková, E. (2023). Minnesotská škála tabákových abstinčních příznaků, revize 2020, validizované české znění. *Čas. Lék. Čes.* (162), 104-104

SEZNAM TABULEK A OBRÁZKŮ

Tabulka 1: Shrnutí základních charakteristik výzkumného souboru

Tabulka 2: Shrnutí kuřácké kariéry respondentů

Obrázek 1: Schématické rozdělení alternativních nikotinových výrobků

Obrázek 2: Kouření cigaret v posledních 12 měsících mezi žáky ZŠ a studenty SŠ v Praze v r. 2021, v %

Obrázek 3: Příklady vzhledu otevřeného a uzavřeného systému

Obrázek 4: Uživatelé elektronických cigaret celkem (denní a příležitostní)

Obrázek 5: Vztažná témata a podtémata

Obrázek 6: Četnost zastoupení jednotlivých značek ve výzkumném souboru.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

APVs – Advanced Personal Vaporizers

ASH – Action On Smoking And Health

CDC – The Centre for Disease Control and Prevention

DEBRA – Die Deutsche Befragung zum Rauchverhalten

ENDS – Electronic Nicotine Delivery Systems

ENNDS – Electronic Non-Nicotine Delivery Systems

ESPAD – Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách

EVALI – E-cigarette or vaping product use-associated lung injury

HBSC – Health Behavior in School-aged Children

IPA – Interpretativní fenomenologická analýza

MKN-10 – Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. revize

NAUTA – Národní výzkum užívání tabáku a alkoholu v České republice

SRCH-D – syndrom rizikového chování v dospívání

TGA – Therapeutics Goods Administration

THC – tetrahydrokanabiol

WHO – World Health Organization

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

1. Abstrakt v českém jazyce
2. Abstrakt v anglickém jazyce
3. Otázky do polostrukturovaného rozhovoru

Příloha 1: Abstrakt v českém jazyce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Závislost na elektronických cigaretách u adolescentů

Autor práce: Anna Žemličková

Vedoucí práce: PhDr. Eva Aigelová, Ph.D.

Počet stran a znaků: 104 stran, 184 585 znaků

Počet příloh: 3

Počet titulů použité literatury: 112

Abstrakt (800–1200 zn.):

Bakalářská práce se zabývá aktuální problematikou elektronických cigaret a jejich užíváním ve věkové skupině adolescentů. Cílem práce je popsání motivů a důvodů pro užívání elektronických cigaret touto skupinou a jaké jejich vlastnosti jsou pro adolescenty nejlákavější. Z toho důvodu je zvolen kvalitativní design výzkumu. Data jsou získávána pomocí deseti polostrukturovaných rozhovorů s respondenty ve věku od 16 do 18 let, kteří jsou vybráni nepravděpodobnostními metodami výběru. Následně jsou data analyzována pomocí IPA. Výsledky ukazují, že hlavními důvody užívání jsou chuť a vůně elektronických cigaret. Jsou to zároveň dvě nejčastěji spojované výhody v porovnání s cigaretami klasickými. Mezi nevýhody je v současnosti zařazena pouze jejich cena. Zároveň velkou roli hraje sociální prostředí a nátlak vrstevníků. Sociální skupina je hlavním zdrojem první zkušenosti, a i následného pravidelného užívání. Přesto si je respondenti pořizují sami, i když jsou v České republice prodejně až od 18 let. Nejčastějším místem jsou večerky, trafiky a minimarkety. Získaná data odpovídají řadě již vzniklých výzkumů a zároveň přináší nové postřehy a podněty pro výzkumy další.

Klíčová slova: elektronická cigareta, e-cigareta, adolescenti, závislost, motivace

Příloha 2: Abstrakt v anglickém jazyce

ABSTRACT OF THESIS

Title: Electronic cigarette addiction in adolescents

Author: Anna Žemličková

Supervisor: PhDr. Eva Aigelová, Ph.D.

Number of pages and characters: 104 pages, 184 585 characters

Number of appendices: 3

Number of references: 112

Abstract (800–1200 characters):

The bachelor thesis explores the current issue of electronic cigarettes and their use in the adolescent age group. The aim of the thesis is to describe the motives and reasons for the use of e-cigarettes by this group and which of their features are most appealing to adolescents. For this reason, a qualitative research design is chosen. Data are collected through ten semi-structured interviews with respondents aged 16 to 18 years old, who are selected by non-probability sampling methods. Then the data are analysed using IPA. The results show that the main reasons for use are the taste and smell of e-cigarettes. They are also the two most frequently associated benefits compared to conventional cigarettes. Only the price is currently included among the disadvantages. At the same time, the social environment and peer pressure play a major role. The social group is the main source of first experience and also of subsequent regular use. Nevertheless, the respondents purchase them themselves, even though they are only available in the Czech Republic from the age of 18. The most common places are curfews, newsagents and minimarkets. The data obtained corresponds to a number of already existing researches and at the same time brings new insights and suggestions for further researches.

Key words: electronic cigarette, e-cigarette, adolescents, addictions, motivation

Příloha 3: Otázky do polostrukturovaného rozhovoru

Úvodní část

1. Jméno
2. Věk
3. Bydliště – město/vesnice
4. Aktuálně navštěvovaná škola, ročník

Jádro otázek

1. Jaký máš názor na elektronické cigarety?
2. Myslíš, že jsou elektronické cigarety návykové?
 - a. Vnímáš nějaká zdravotní rizika?
3. S jakým typem tabákového výrobku jsi se setkal/a jako první?
4. Kdy jsi poprvé kouřil a co to bylo? Jak dlouho je používáš?
5. Po jaké době se z toho stal pravidelný návyk? (denně, o víkendu, kolik?)
6. Zkusil/a jsi někdy běžnou cigaretu?
 - a. Zvažuješ zkusit běžnou cigaretu?
 - b. Jaký je tvůj názor/pohled na ně?
7. Vyměnil/a jsi běžnou cigaretu za elektronickou?
 - a. Pokud ano, proč?
8. Pokud došlo k přechodu na elektronickou cigaretu, co ji způsobilo?
9. Kdy to bylo poprvé, co jsi kouřil elektronickou cigaretu? Kdy se z toho stal zvyk/kdy pravidelně?
10. Jak jsi se k elektronické cigaretě dostal/a?
11. Vidíš nějaké rozdíly mezi e-cigaretou a cigaretou?
 - a. Vnímáš nějaké klady a zápory?
 - b. Jaké?
 - c. Ovlivňují zmíněné klady a zápory tvůj výběr a důvody používání?
12. Omezuje tě nějak užívání? Napadlo tě někdy, přestat je používat?
 - a. Pokud ano, jak?
13. Užíváš ji pravidelně? Denně, o víkendech? Jaké množství?
14. Pokud ne pravidelně, tak v jakých situacích ano?
 - a. Jsou některé situace častější?

- b. Některá místa jsou častější?
15. Jaký druh používáš – jednorázové, s liquidem nebo na principu zahřívání tabáku?
- a. Pokud s e-liquidy, kupuješ si náplně s nikotinem? Jak silné?
 - b. Jaké příchutě?
 - c. Od jaké značky nakupuješ cigarety/náplně nejčastěji? Jakou formou? Jak řešíš věkové omezení, které je dáno legislativně?
16. Co tě motivuje k užívání? V jakých situacích se to stane?
17. Jakým způsobem, případně kde je sháníš?
- a. Kolik myslíš, že tě stojí užívání e-cigarety za měsíc?
 - b. Kde sháníš peníze na ně?
18. Používáš vedle elektronických cigaret jiné tabákové výrobky?
- a. Pokud ano v jakých situacích, negativa, souvislosti.
19. Jsou tvoji rodiče kuřáci? Jaký je tvůj vztah s nimi, bydlíš s nimi?
- a. Pokud ano, co kouří?
 - b. Ví rodiče nebo jiní tvoji blízcí o užívání?
 - c. Kouříš spolu s rodiči?
 - d. Dostal/a jsi nějakou edukaci? Mluvili s tebou rodiče o užívání? (Jejich role v užívání, postoje).
20. Máš pocit, že tě společnost díky e-cigaretě bere jinak? Lépe/hůře.
- a. Odvíjí se od toho tvoje postavení ve skupině?
 - b. Jak vnímáš ostatní uživatele ty?
21. Změnilo užívání tvůj pohled na sebe samého? Jak?
22. Jak vnímáš ty sebe a kouření?
23. Máš pocit, že ta skupina se vnímá nějakým způsobem? Odlišně od ostatních?
24. Všimáš si určitých vzorců (místo, příležitost, akce, lidé, se kterými trávíš čas), kdy elektronické cigarety užíváš častěji/pravidelněji?
25. Přemýšlel/a jsi někdy, že bys s užíváním skončila nebo jsi to změnila?
26. Jestli mají něco k doplnění.